

Deloitte.

In balans

Samen op weg naar een
financieel gezond Nederland

November 2021

Universiteit
Leiden

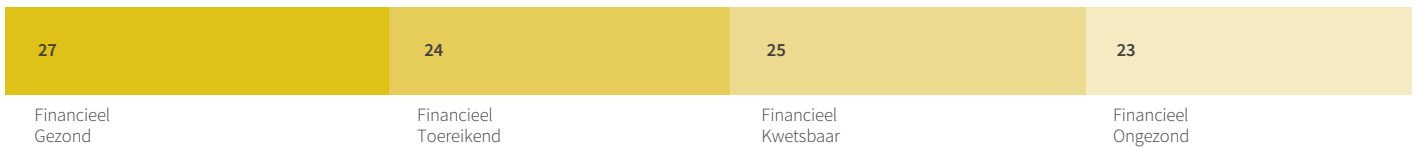
ING

Samenvatting

In dit rapport brengt Deloitte de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in kaart. Hiervoor hebben we samen met onze partners een schaal ontwikkeld voor financiële gezondheid met bijbehorende gezondheidsniveaus. Ons onderzoek is niet alleen bedoeld om nieuwe inzichten te bieden, maar ook om Nederlanders zelf aan te zetten tot verandering én om organisaties in staat te stellen hen daar zo goed mogelijk bij te ondersteunen. Op die manier willen we bijdragen aan het verbeteren van de financiële gezondheid van alle Nederlanders. Want financiële gezondheid is voor iedereen relevant, zo laat dit onderzoek zien.

Figuur S.1 Nederland in financiële gezondheidsniveaus, in %

We hebben de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens onderzocht door hen te vragen naar hun situatie, gedrag, houding en gevoelens als het gaat om de onderliggende domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning, en de balans daartussen. Ook hun kennis van

financiële zaken en hun algehele financiële houding hebben we daarbij meegenomen. Dit levert het bovenstaande beeld op. Van driekwart van de Nederlanders is de financiële situatie dus nog niet (volledig) op orde. De belangrijkste uitkomsten per domein laten de voornaamste knelpunten zien.

FOTO: UNSPLASH/VISUAL STORIES MICHEILE

Inkomen

1 op de 10

Ruim een op de tien huishoudens **kan niet rondkomen** omdat hun inkomen onvoldoende is. Van deze groep maakt of heeft de helft schulden en gebruikt de andere helft het spaargeld om rond te komen.

Ruim twee derde van de Nederlandse huishoudens **houdt geld over** aan het eind van de maand.

Meer dan de helft van de huishoudens is in staat om hun **inkomen te voorspellen** voor de komende twaalf maanden of langer.

34%

Een flinke groep kan het inkomen slechts voor de komende zes maanden voorspellen (15%), voor niet langer dan drie maanden (8%) of helemaal niet (11%).

Uitgaven

Ruim een derde van de Nederlandse huishoudens heeft **moeite om alle rekeningen te betalen**.

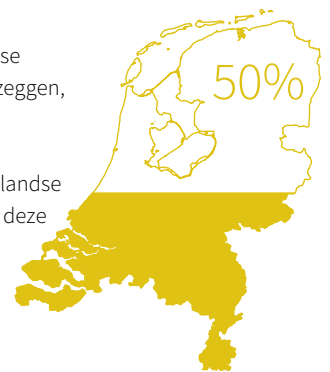
12%

van de huishoudens vond het (zeer) moeilijk om de **noodzakelijke kosten** voor hun levensonderhoud te betalen.

Lenen

Bijna de helft van de Nederlandse huishoudens heeft, naar eigen zeggen, **consumptieve schulden**.

Ongeveer de helft van de Nederlandse huishoudens zegt te weten hoe deze er **daadwerkelijk uitzien**.

Ruim een kwart van de huishoudens met een hypotheek is enigszins zeker tot zeer onzeker of zij in staat zijn om hun **hypotheek op tijd af te lossen** zonder hun levensstijl aan te passen.

Sparen

7 op de 10

Zeven op de tien Nederlandse huishoudens **sparen maandelijks**.

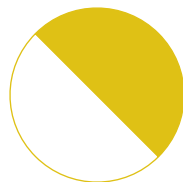

Ongeveer een derde van de huishoudens investeert geld als ze langere tijd geld overhouden.

39%

weet dat het zou kunnen, maar doet het niet.

De helft van de Nederlandse huishoudens kan morgen een uitgave doen die **gelijk is aan het maandinkomen**.

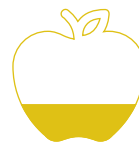

Van de mensen die nog niet met pensioen zijn, vertrouwt maar 56% er op dat het maandelijks **inkomen tijdens hun pensioen** voldoende zal zijn.

Planning

Een derde van de Nederlandse bevolking maakt **geen financiële plannen**. De huishoudens die wel plannen maken, doen dat meestal voor de korte(re) termijn.

Meer dan een kwart van de Nederlandse huishoudens geeft aan dat zij **geen plannen** hebben gemaakt voor hun pensioen.

Bijna twee derde van de Nederlandse huishoudens is (zeer) zeker dat hun **verzekeringen** eventuele grote schades ook **voldoende dekken**.

Opvallende uitkomsten: dwarsdoorsnedes van Nederland

We hebben in dit onderzoek ook gekeken naar opvallende uitkomsten binnen de gezondheidsniveaus en naar eventuele verschillen die naar voren komen als we onderscheid maken op grond van demografische kenmerken. Vier uitkomsten springen het meest in het oog:

1. Financieel Gezond kan nóg gezonder

Ook bij financieel Gezonde mensen is ruimte voor verbetering. Maar liefst 31% van de financieel Gezonde mensen maakt geen financiële plannen. Een kwart heeft consumptieve schulden. Van deze groep heeft een op de tien geen idee hoe hun schulden eruitzien. Daarnaast heeft een op de tien geen buffer om zes maanden of langer rond te komen als hun belangrijkste bron van inkomsten plotseling wegvalt. Verder investeert een grote groep (ruim 40%) niet als ze voor langere tijd geld overhouden. Financiële gezondheid is dus ook voor de financieel Gezonde huishoudens iets om continu aan te werken. Dat ze nu financieel Gezond zijn, biedt geen garantie voor de toekomst.

2. Houding: veel aandacht voor korte termijn

Een gezonde financiële houding houdt in dat je niet te impulsief bent en zowel naar de korte als naar de lange termijn kijkt. Veel Nederlanders – ook Nederlanders die we tot de financieel Gezonde groep rekenen – laten zich in hun houding leiden door de korte termijn. Bij de vragen over hun financiële houding toont een kwart tot 35% van de respondenten een voorkeur voor de korte termijn. Zij lenen bijvoorbeeld liever geld om meteen iets te kopen dan dat ze ervoor sparen. Houding is niet hetzelfde als gedrag, maar mensen zullen gedrag waar ze positief tegenover staan wel eerder uitvoeren. Een focus op de korte termijn bemoeilijkt financieel rondkomen en vergroot het risico op betalingsachterstanden.

3. Financiële emancipatieslag nodig

Mannen lijken financieel gezonder dan vrouwen. Op vier van de vijf domeinen scoren mannen hoger – alleen de subscore van vrouwen op het domein Lenen is beter. Mannen hebben een hoger inkomen en kunnen daarmee vaker goed rondkomen. Vrouwen hebben ook minder grote spaarbuffers en kunnen hun inkomen minder goed voorspellen. Daarnaast hebben vrouwen niet alleen minder kennis van en inzicht in financiële zaken, ze voelen zich er ook onzekerder over. Op al deze vlakken liggen aanknopingspunten voor de financiële emancipatieslag die nodig is om de financiële positie van vrouwen te verbeteren.

4. De drie grootste steden: financieel het meest ongezond van Nederland

In de drie grootste steden wonen relatief meer financieel Ongezonde mensen dan in andere delen van Nederland (31% versus 23%). Amsterdam, Rotterdam en Den Haag en de randgemeenten scoren op alle domeinen van financiële gezondheid lager dan de rest van Nederland. Vooral bij Uitgaven en Lenen is er veel ruimte voor verbetering. In deze steden wonen meer mensen die gezien hun persoonlijke

FOTO: UNSPLASH/RUBEN SCHELLINGERHOUT

kenmerken en omstandigheden een hoger risico lopen om in financieel kwetsbare situaties te komen, zoals jongeren en zzp'ers. Het leven van mensen in deze steden is ook een stuk veranderlijker dan dat van mensen in de rest van Nederland. Zo kregen relatief veel mensen het afgelopen jaar met een life event te maken. Mensen die een life event hebben meegemaakt zijn vaker financieel Ongezond.

Aanbevelingen

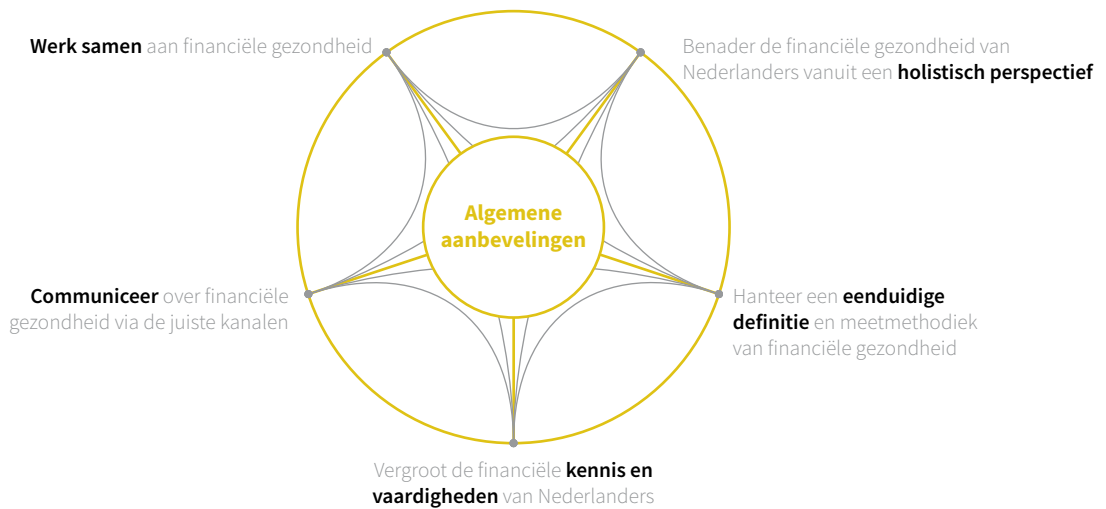
De resultaten onderstrepen de noodzaak voor huishoudens om stappen te zetten om hun financiële gezondheid te versterken. We hebben enkele aanbevelingen geformuleerd aan partijen binnen en buiten de financiële sector die hen hierbij kunnen ondersteunen. De kern daarvan betreft de oproep om vanuit een brede coalitie oplossingen te ontwikkelen om de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens te verbeteren. Hierbij zullen alle betrokken partijen afzonderlijk én gezamenlijk hun verantwoordelijkheid moeten nemen in hun dienstverlening naar hun klanten toe.

Vervolg

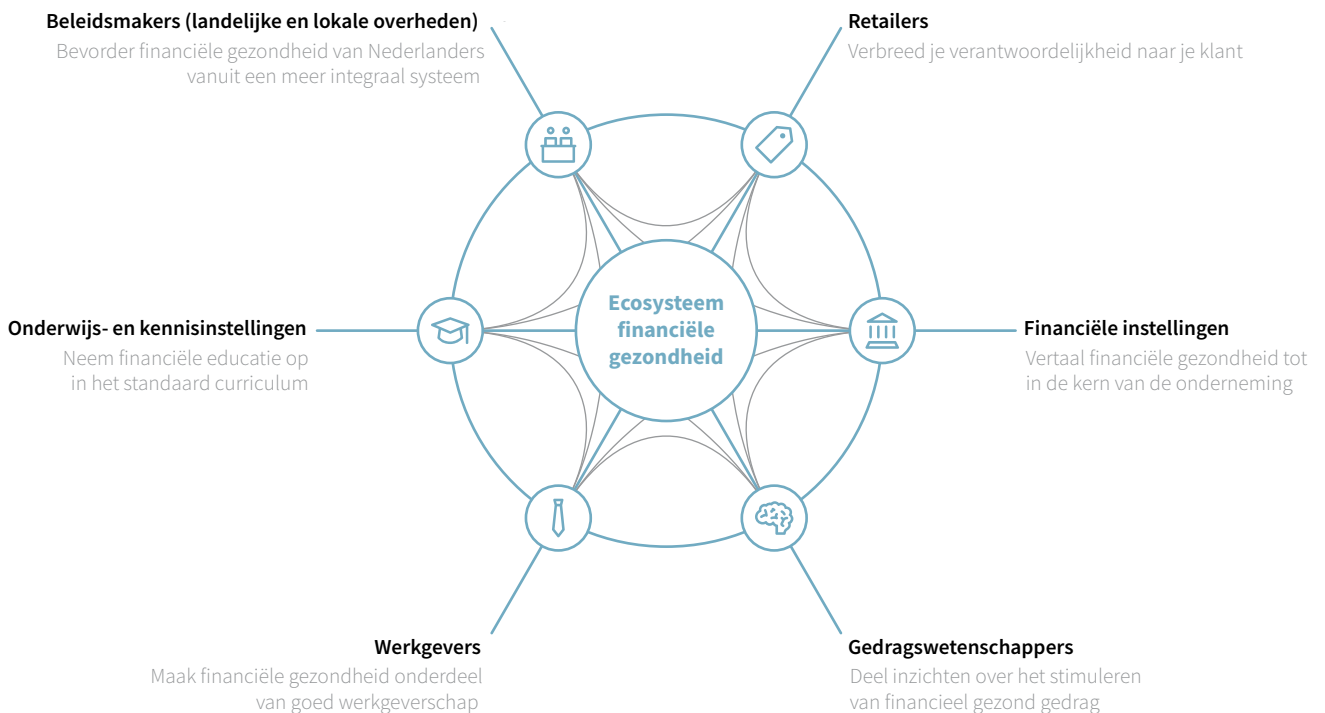
We willen dit onderzoek jaarlijks uitvoeren om te zien wat de staat is van de financiële gezondheid van Nederland. Hiermee willen we helpen om bewustzijn te creëren en veranderingen inzichtelijk te maken, en laten zien waar mogelijke verbeterpunten in onze maatschappij liggen. De komende jaren zal Deloitte zich actief blijven inzetten voor financiële gezondheid.

Samen op weg naar een financieel gezond Nederland!

Figuur S.2 Algemene aanbevelingen

Figuur S.3 Aanbevelingen per type organisatie

De financiële gezondheid van Nederland in 2021

1 Financiële gezondheid is voor iedereen belangrijk	7
2 Het onderzoek	9
3 Een nadere blik op de gezondheidsniveau's	15
3.1 Kenmerken	15
3.2 Score per domein	18
4 De financiële gezondheid: hoe gezond is Nederland?	19
4.1 Uitkomsten financiële gezondheidsniveaus	19
4.2 Nader onder de loep: financiële gezondheid per domein	19
5 Dwarsdoorsnedes van Nederland	28
5.1 Financieel Gezond kan nóg gezonder	28
5.2 Houding: veel aandacht voor de korte termijn	30
5.3 Financiële emancipatieslag nodig	32
5.4 De drie grootste steden: financieel het meest ongezond van Nederland	35
6 Overige dwarsdoorsnedes	37
6.1 Impact van life events op financiële gezondheid	37
6.2 Ouderen financieel gezonder dan jongeren	41
6.3 Hoe hoger de opleiding, hoe financieel gezonder	44
6.4 Financiële gezondheid in economisch zwaardere tijden	47
7 Aanbevelingen	49
Colofon	55
Literatuur	56
Vragenlijst	59

1 Financiële gezondheid is voor iedereen belangrijk

We praten in Nederland pas over financiële gezondheid als we in de financiële problemen zitten. Het lijkt wel of er maar twee opties zijn: met problemen ben je ongezond, zonder ben je gezond. Maar dat is een te zwart-witte weergave van de werkelijkheid. Financiële gezondheid moeten we in een bredere, positievere context bekijken. Voel je je zeker over je financiën? Ben je op de toekomst voorbereid? Heb je een buffer om onverwachte schokken op te vangen? Maar ook: wanneer zou ik kunnen stoppen met werken om een jaar te gaan reizen? Hoe kan ik mij financieel voorbereiden op ondernemerschap? Al dit soort onderwerpen spelen een rol, en ook voor mensen zonder financiële problemen valt vaak nog winst te boeken. De uitdaging is om binnen het gehele spectrum van financiële gezondheid voortdurend in balans te blijven. Dit onderzoek onderscheidt zich van andere onderzoeken doordat het zich richt op dat brede spectrum, en niet alleen op schulden of inkomen.

Nederland is een welvarend land.¹ En toch heeft een op de vijf huishoudens te maken met betalingsachterstanden.² Voor hen duurt de maand altijd een paar dagen te lang. Dat geeft stress, en niet zelden belanden mensen in een negatieve spiraal waarin problematische schulden ontstaan. Met vergaande gevolgen voor gezondheid, kansen en welzijn. Gelukkig is er in Nederland steeds meer aandacht voor mensen met (problematische) schulden. Zij kunnen bij diverse instanties aankloppen voor hulp. Denk aan de Nederlandse Schuldhulproute en de Nederlandse gemeenten – partijen die helpen om financiële problemen inzichtelijk te maken en in een zo vroeg mogelijk stadium op te lossen.

Financiële gezondheid is, net als je fysieke gezondheid, voortdurend in beweging. Het loont dan ook om te zorgen dat álle Nederlanders zich bezighouden met hun financiële gezondheid. En net als bij je fysieke gezondheid kunnen kleine gedragsveranderingen bijdragen aan een gezonder en gelukkiger leven. Door te stimuleren dat zo veel mogelijk mensen werken aan hun financiële veerkracht en (waar mogelijk) met hun geld kansen benutten, kunnen we voorkomen dat mensen onnodig kwetsbaar zijn als het financieel tegenzit én kunnen we mensen weerbaarder maken tegen onverwachte tegenvallers, zoals verlies van inkomen of echtscheiding. Door meer aandacht te besteden aan financiële gezondheid kunnen we er bovendien voor zorgen dat de groep mensen met problematische schulden niet groter wordt.

Een belangrijke kanttekening bij ons onderzoek is dat de financiële gezondheid van mensen niet alleen afhankelijk is van hun gedrag, maar ook voor een deel wordt bepaald door de inrichting van ons financiële systeem en achterliggende (politieke) keuzes. Hoe groot deze impact kan zijn laat de toeslagenaffaire zien. Dit onderzoek concentreert zich op dat

Financiële gezondheid is, net als je fysieke gezondheid, voortdurend in beweging

deel van financiële gezondheid dat gerelateerd kan worden aan het gedrag en de achterliggende kenmerken van de Nederlander zelf.

Een belangrijke stap op weg naar een financieel gezonder Nederland is het creëren van inzicht. Dit onderzoek is daarom in de eerste plaats bedoeld om inzicht te bieden in de financiële gezondheid van Nederland in 2021. Hoe financieel gezond zijn we? Welke groepen vragen extra aandacht, en welke aanknopingspunten zien we voor verbetering? Welke acties kunnen huishoudens zelf én organisaties ondernemen? Deze vragen kunnen we alleen beantwoorden met een eenduidig, uniform begrip van wat financiële gezondheid nu eigenlijk is.

FOTO: UNSPLASH/AYELT VAN VEEN

¹ In het *Global wealth report* van Credit Suisse (2021) staat Nederland op de vijfde plek van de wereld.

² Nibud, 2019b.

Daarom is dit onderzoek er ook op gericht om dit begrip te creëren. Met de inzichten en mogelijkheden die dit rapport schetst kunnen meer Nederlanders gericht werken aan hun financiële gezondheid. We willen mensen activeren hun geldzaken in balans te brengen en te houden, voor nu én later – ook als ze daar nu misschien nog niet direct de urgentie voor voelen. Zodat steeds meer mensen financieel weerbaar zijn of worden en de kans op (problematische) schulden structureel afneemt. Tot slot willen we met dit rapport niet alleen nieuwe inzichten bieden en daarmee mensen activeren, maar ook organisaties prikkelen en aanzetten om na te denken over hun rol en impact op de financiële gezondheid van hun klanten.

Het onderzoek is in opdracht van Deloitte uitgevoerd en het rapport is opgesteld in samenwerking met het Nibud, de Universiteit Leiden en ING. Deze partijen hebben elk vanuit hun eigen rol specifieke expertise en ervaring op het gebied van financiële gezondheid. Zij hebben vanuit hun perspectief geholpen de resultaten uit dit onderzoek te duiden. Vanuit Deloitte gaan we dit onderzoek de komende jaren jaarlijks uitvoeren. Zo krijgen we ook over meerdere jaren in beeld waar veranderingen plaatsvinden en of de innovaties en interventies op dit gebied ook daadwerkelijk impact hebben.

Natuurlijk is dit onderzoek een startpunt. Waar het echt om gaat is dat we gaan samenwerken met een brede groep van gelijkgestemde organisaties aan het verbeteren van de financiële gezondheid van alle Nederlanders. Deze groep – het ecosysteem rondom financiële gezondheid – bestaat uit een

waaiër aan partijen binnen en buiten de financiële sector: van banken, pensioenfondsen, verzekeraars, (online) retailers en werkgevers tot overheden, (gedrags)wetenschappers en het onderwijsveld. Aan hen richten wij onze aanbevelingen over de stappen die we kunnen zetten om de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens te verbeteren, en daarmee Nederland financieel gezonder en gelukkiger te maken.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de kaders, uitgangspunten en opzet van dit onderzoek, en laat zien hoe we tot vier financiële gezondheidsniveaus zijn gekomen. In hoofdstuk 3 volgt een nadere karakterisering van die gezondheidsniveaus. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 4 in op de resultaten: het algehele beeld van de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens en de uitkomsten op de onderliggende domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning. De hoofdstukken 5 en 6 bevatten reflecties op enkele dwarsdoorsnedes van Nederland: welke patronen zien we als we inzoomen op specifieke groepen, en wat zijn mogelijke verklaringen? In hoofdstuk 6 gaan we ook in op de mogelijke impact van corona op de werksituatie van Nederlanders. In hoofdstuk 7 volgen de aanbevelingen. Door het hele rapport heen zijn kaders opgenomen waarin experts – van het Nibud, ING en de Universiteit Leiden – vanuit hun achtergrond hun licht laten schijnen over het onderzoek en de bevindingen.

We willen mensen activeren hun geldzaken in balans te brengen en te houden, voor nu én later

FOTO: UNSPLASH/VISUAL STORIES MICHEILE

2 Het onderzoek

Om inzicht te krijgen in de financiële gezondheid van Nederlanders en deze te meten heeft Deloitte in 2021 een onderzoek opgezet en uitgevoerd. Hiervoor is via onderzoeksbureau Ipsos in de periode van 29 juni tot en met 12 juli 2021 een vragenlijst uitgezet onder 5.000 Nederlanders. Het onderzoek is in samenwerking met het Nibud, ING en academici van de Universiteit Leiden ontwikkeld en is wetenschappelijk gevalideerd. In dit hoofdstuk geven we een toelichting op de definitie die aan de basis staat van het onderzoek. Daarna gaan we in op het conceptuele model dat is opgesteld aan de hand van deze definitie en de vertaling van dit conceptuele model naar de vragenlijst, het scoringsmodel en de resultaten hiervan: de verschillende niveaus van financiële gezondheid.

2.1 Wat is financiële gezondheid?

Binnen het financiële ecosysteem is nog geen eenduidige definitie vastgesteld voor financiële gezondheid. Voor dit onderzoek hebben we ervoor gekozen om aan te sluiten bij de definitie van het Think Forward Initiative³ met een aantal minimale aanpassingen om toepasbaar te zijn op de Nederlandse context.⁴ Hierbij definiëren we financiële gezondheid als de mate waarin een persoon of huishouden in staat is en het gevoel van controle heeft om:

1. op een comfortabele manier aan alle huidige en lopende financiële verplichtingen en behoeften te voldoen; en
2. de financiële zekerheid op te bouwen om zijn levensdoelen na te streven en op een comfortabele manier aan alle toekomstige verplichtingen en behoeften te voldoen.

In de definitie en in het rapport wordt gesproken over 'Nederlanders' en 'huishoudens'. In de basis is de financiële situatie van Nederlandse huishoudens gemeten. Als iemand zijn financiën met leden van zijn huishouden deelt, wordt de financiële gezondheid immers niet alleen bepaald door de situatie van de persoon zelf maar door de financiële situatie van het gehele huishouden. Tegelijkertijd zijn er elementen die puur raken aan het individu (bijvoorbeeld kennis en houding). In die gevallen wordt in dit rapport de term 'Nederlanders' gebruikt.

2.2 De kernelementen van financiële gezondheid

De financiële gezondheid, en het verbeteren ervan, is een continu proces. Het gaat niet alleen om de mate waarin je je dagelijkse uitgaven beheerst en voldoende en regelmatig inkomen genereert. Ook het opbouwen van vermogen en dit laten groeien om je financiële weerbaarheid te verhogen, en het najagen van korte- en langetermijndoelen zijn onderdeel van een goede financiële gezondheid. Daarom onderscheiden we – mede op basis van onze definitie – in de basis vijf domeinen die in samenhang de financiële gezondheid beïnvloeden: **Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning**. Figuur 2.1 op de volgende pagina toont per domein de indicatoren die samenhangen met financiële gezondheid.

FOTO: UNSPLASH/JANE DUURSMA

"Vanaf de vroege jaren 2010 is er steeds meer aandacht voor de systematische ontwikkeling van de definitie en meting van financiële gezondheid. Dit rapport bouwt voort op studies van het Financial Health Network (FHN; uit de VS), de Consumer Financial Protection Bureau (CFPB; eveneens VS) en wetenschappelijk werk door Elaine Kempson en collega's. Deze studies vormden de basis voor verder onderzoek en leidden tot groeiende consensus op mondiale schaal over wat financiële gezondheid is en hoe het benaderd en gemeten kan worden. De studies zetten uiteen wat de belangrijkste 'domeinen' zijn van financiële gezondheid. Daarnaast lieten ze zien hoe objectieve en subjectieve componenten (bijvoorbeeld houding) beide relevant zijn en maakten ze duidelijk hoe deze componenten gekwantificeerd kunnen worden."

³ Het Think Forward Initiative is een initiatief van een internationaal gezelschap van bedrijven en organisaties in de financiële sector, dat erop gericht is om mensen financieel sterker te maken. Zie <https://www2.deloitte.com/nl/nl/pages/over-deloitte/articles/think-forward-initiative.html>

⁴ Deze definitie is gebaseerd op rapporten van het CFPB, 2015; FHN, 2017; Kempson et al., 2017; Vlaev en Elliott, 2013.

Naast deze vijf domeinen laat eerder onderzoek zien dat ook andere factoren een rol spelen bij financiële gezondheid. Daarom zijn ook de financiële kennis en persoonlijke kenmerken van de respondenten onderzocht. Dit is relevant omdat kennis

en houding niet alleen financieel gedrag verklaren en bepalen, maar informatie hierover ons helpt om inzicht te creëren in manieren om financieel gedrag te verbeteren. In de volgende paragraaf gaan we nader in op al deze elementen.

Figuur 2.1 Indicatoren voor financiële gezondheid per domein

2.3 Het conceptuele model en de vragenlijst

In paragraaf 2.1 hebben we aangegeven welke definitie van financiële gezondheid we hanteren. Om financiële gezondheid te kunnen meten hebben we op basis van literatuuronderzoek bepaald welke onderdelen impact hebben op de financiële gezondheid. Daarmee konden we vervolgens bepalen welke hoofdcategorieën (en onderliggende onderdelen) getoetst moeten worden om een uitspraak te kunnen doen over de financiële gezondheid van een huishouden of de Nederlander. Figuur 2.2 toont het conceptuele model dat hieruit is ontstaan.

Financiële gedragingen

Uit onderzoek blijkt⁵ dat financiële gedragingen een direct effect hebben op de financiële gezondheid. Het gaat hier om het daadwerkelijke gedrag dat mensen laten zien: hoeveel spaart men bijvoorbeeld daadwerkelijk of leent men geld?

Financiële vaardigheden

Onder financiële vaardigheden verstaan we de mate waarin mensen in staat zijn om financiële producten te begrijpen en weloverwogen beslissingen te nemen. Hierbij gaat het om de vraag of zij over de juiste kennis en kunde beschikken. Denk aan financiële geletterdheid en begrip van risico's. De literatuur laat zien dat er een relatie is tussen financiële geletterdheid enerzijds en financieel gedrag en financiële gezondheid anderzijds.⁶

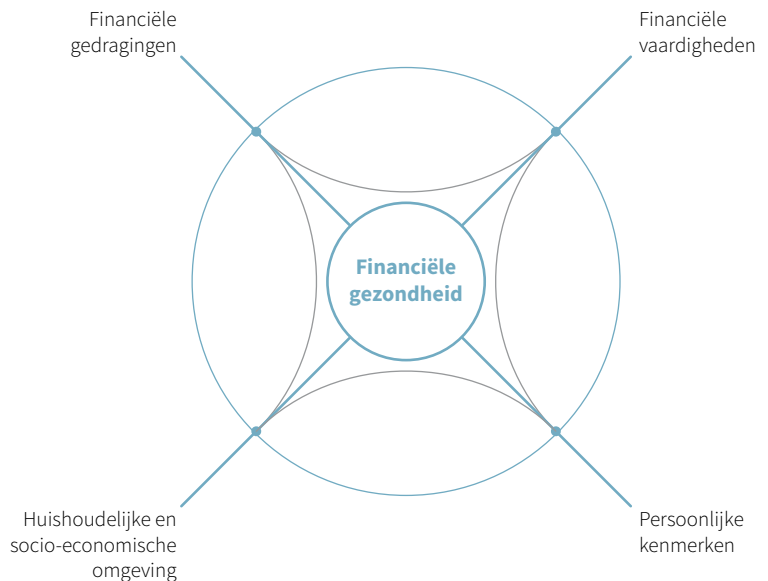
Persoonlijke kenmerken

Bij persoonlijke kenmerken gaat het over de eigenschappen waarover mensen beschikken. In het conceptuele model zijn die eigenschappen opgenomen die effect hebben op de financiële gezondheid en waarvan wetenschappelijk is vastgesteld dat ze samenhangen met financieel gedrag.⁷ Denk bijvoorbeeld aan impulsiviteit⁸ en tijdsoriëntatie.⁹

Huishoudelijke en socio-economische omgeving

Het huishouden waar iemand deel van uitmaakt en de socio-economische omgeving zijn ook van invloed op de financiële gezondheid. Denk hierbij aan de samenstelling van het huishouden (heeft iemand bijvoorbeeld een partner en/of kinderen), de levensgebeurtenissen die zich voordoen en het inkomen van het huishouden.

Figuur 2.2 Conceptueel model financiële gezondheid

Universiteit
Leiden

"Dit onderzoek is, om verschillende redenen, uniek, en een echte toevoeging voor wetenschap en praktijk. Andere onderzoeken die financiële gezondheid in kaart hebben gebracht focussen meestal op het heden of de toekomst, niet op beide. Ook zijn ze vaak gebaseerd op administratieve data, waardoor belangrijke zaken als financiële kennis en stress buiten beeld blijven. Dit onderzoek omvat zowel het heden als de toekomst, en omvat naast objectieve vragen over inkomen en uitgaven ook vragen over de beleving van mensen, en hun financiële kennis en stress. Het geeft daarmee een compleet beeld van de financiële gezondheid. Bovendien helpt het in kaart te brengen waar gezondheidsverbeteringen mogelijk zijn, ook voor de huishoudens die er in financieel opzicht al redelijk goed voor staan."

⁵ O.a. Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020.

⁶ O.a. Mitchell en Lusardi, 2015; Boisclair et al., 2017; Van Rooij et al., 2011.

⁷ O.a. Ottaviani en Vandone, 2011; Clark et al., 2019.

⁸ O.a. Ottaviani en Vandone, 2011.

⁹ O.a. Clark et al., 2019.

FOTO: UNSPLASH/G R MOTTEZ

Het conceptuele model diende samen met de definitie van financiële gezondheid als fundament voor de uitgebreide vragenlijst die we hebben opgesteld. Vanuit de academische literatuur¹⁰ en bestaande vragenlijsten¹¹ zijn vragen verzameld, en waar nodig aangepast, om alle elementen van het model te meten. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de financiële omgeving in Nederland niet een-op-een vergelijkbaar is met die van andere landen. Dit onderzoek is specifiek geënt op de Nederlandse markt, waarbij aanpassingen zijn gedaan om aan te sluiten bij de Nederlandse context.

In totaal bestond de vragenlijst uit 59 vragen, waarvan 25 over financiële gedragingen (onderverdeeld in de vijf domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning), 19 over financiële vaardigheden en persoonlijke kenmerken, en 15 over de huishoudelijke en socio-economische omgeving. Als bijlage van dit rapport is de gehele vragenlijst opgenomen.

2.4 De scoringsmethodologie

De vragenlijst is door onderzoeksbureau Ipsos online uitgezet via het Ipsos i-Say panel. 5000 respondenten hebben de vragenlijst volledig ingevuld. Door een weging aan de data toe te voegen geven de resultaten een representatieve afspiegeling van Nederland op basis van leeftijd, geslacht, regio en inkomen. Kijkend naar de onderlinge verhoudingen tussen deze demografische kenmerken, dan lijkt er een kleine overrepresentatie van jonge vrouwen (onder de 35 jaar) en oudere mannen (55 jaar en ouder).¹² Hier is rekening

mee gehouden bij de interpretatie van de bevindingen in de hoofdstukken 4, 5 en 6.

De data die de vragenlijst heeft opgeleverd zijn in twee stappen geanalyseerd. In eerste instantie hebben we op basis van de resultaten een scoringsmethodologie ontwikkeld om financiële gezondheid meetbaar te maken. Vervolgens hebben we deze scoringsmethodologie toegepast op de data om de financiële gezondheid van Nederland in kaart te brengen.

Om tot de scoringsmethodologie te komen zijn er meerdere statistische technieken toegepast. Allereerst hebben we een maatstaf voor financiële gezondheid geconstrueerd door een factoranalyse uit te voeren op indicatoren voor financiële gezondheid nu, en in de toekomst. Vervolgens passen we een regressie op financiële gezondheid toe op de financiële gedragingen, financiële vaardigheden en persoonlijke kenmerken. Daarbij hebben we het aantal verklarende variabelen dusdanig verkleind, dat de resterende vragen zo goed mogelijk de financiële gezondheid kunnen voorspellen. Hiervoor hebben we de zogenaamde Lassotechniek gebruikt, waarbij de voorwaarde is opgelegd dat in ieder geval twee vragen uit elk van de vijf domeinen aan bod komen. Dit heeft

Het huishouden waar iemand deel van uitmaakt en de socio-economische omgeving zijn van invloed op de financiële gezondheid

¹⁰ O.a. Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020; Lusardi en Mitchell, 2011.

¹¹ O.a. FHN, 2018 en 2020; FCA, 2017 en 2021; CBA en University of Melbourne, 2019.

¹² CBS, 2021a.

Een huishouden dat nu financieel Ongezonder is kan al met kleine stappen verbetering aanbrengen in de financiële situatie

geresulteerd in vijftien vragen – over zowel de vijf domeinen als aanvullende factoren – die gezamenlijk de beste voorspellende waarde hebben om het concept financiële gezondheid te meten.

Het regressiemodel op basis van de vijftien vragen vormt het fundament voor de scoringsmethodiek, die leidt tot het algemene financiële gezondheidsniveau en subscore per financieel domein. Vervolgens zijn op basis van theoretische en expertinzichten de bandbreedtes vastgesteld voor het algemene gezondheidsniveau en voor de subscores, die aangeven bij welke waarden mensen zich in een financieel gezonde situatie bevinden.

2.5 Vier financiële gezondheidsniveaus

Zoals eerder beschreven is financiële gezondheid een balans tussen meerdere financiële aspecten. Om de complexiteit van deze balans goed te kunnen duiden en in te schalen, is er gekozen voor vier niveaus van financiële gezondheid. Figuur 2.3 toont een korte omschrijving per gezondheidsniveau. In hoofdstuk 3 geven we verdere duiding aan deze niveaus. Verder is, op basis van theoretische en expertinzichten, per vraag beoordeeld welke bandbreedte van scores daarbij horen. Deze bandbreedtes zijn ook in figuur 2.3 opgenomen.

De score per gezondheidsniveau laat zien dat financieel Ongezonder een relatief brede bandbreedte kent. Dit komt doordat er een minimum van basisvereisten is om financieel gezien in de daaropvolgende gezondheidsniveaus te kunnen komen.

In het vervolg van dit rapport spreken we over financieel Gezonde huishoudens, financieel Toereikende huishoudens, financieel Kwetsbare huishoudens en financieel Ongezonde huishoudens. Daarmee verwijzen we dus naar de gezondheidsschaal die is ontwikkeld voor dit onderzoek. We

spreken hierbij expliciet over een schaal omdat financiële gezondheid een dynamisch concept is dat zich ontwikkelt over tijd, en zich daarmee over deze schaal kan bewegen. Financiële gezondheid is dus geen onveranderlijk gegeven maar een reflectie van de situatie waarin iemand zich op enig moment bevindt. Zo hoeft het feit dat een Nederlands huishouden of Nederlander op dit moment financieel Ongezonder is niet te betekenen dat dit permanent is. Externe factoren hebben invloed op iemands financiële situatie en ook een levensgebeurtenis of ervaring kan een huishouden financieel Kwetsbaar of Ongezonder maken. Dat geldt ook andersom: een huishouden dat nu financieel Ongezonder is kan al met kleine stappen verbetering aanbrengen in de financiële situatie. Wel geldt dat het lastiger is om van een financieel ongezonde situatie te verbeteren naar een hoger gezondheidsniveau dan voor huishoudens die al redelijk financieel gezond zijn. Denk daarbij aan huishoudens die bijna het gehele inkomen nodig hebben om noodzakelijke rekeningen te betalen versus huishoudens die te veel uitgeven aan luxeproducten en daar makkelijker op kunnen besparen.

Het is belangrijk om te beseffen dat de gezondheidsniveaus een overkoepelende score representeren. Om een goede financiële gezondheid te hebben, gaat het erom dat alle vijf de domeinen (Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning) met elkaar in balans zijn. Ter illustratie: een beperkt inkomen betekent niet automatisch dat een huishouden niet financieel Gezond is, het gaat erom hoe het huishouden deze situatie balanceert met andere financiële gezondheidsaspecten zoals uitgaven. In hoofdstuk 3 wordt een verdere toelichting gegeven op de kenmerken van de gezondheidsniveaus.

2.6 Score per domein

Naast een overkoepelende score voor financiële gezondheid is op basis van hetzelfde scoringsmodel ook een score ontwikkeld per domein van financiële gezondheid. Deze subscores geven de respondent bruikbare inzichten om financiële gezondheid te verbeteren. Immers, het feit dat een respondent overall een bepaald gezondheidsniveau heeft, wil niet zeggen dat hij ook op elk domein een gezonde financiële situatie laat zien.

Figuur 2.3 Beschrijving en bandbreedtes financiële gezondheidsniveaus

De subscores geven de mate aan waarin het huishouden financieel gezond is op dat specifieke domein. Hierbij is de score dus gebaseerd op de resultaten van de onderliggende vragen per domein. De subscores zijn als volgt te interpreteren:

Groen: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein een goede financiële gezondheid zien.

Oranje: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein een matig financiële gezondheid zien.

Rood: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein geen goede financiële gezondheid zien.

Ter illustratie: een huishouden kan op basis van de gegeven antwoorden het gezondheidsniveau 'Toereikend' hebben. Kijken we naar de onderliggende domeinen, dan blijkt dat Uitgaven, Lenen, Inkomen en Planning groen scoren maar dat er rood gescoord wordt op Sparen (figuur 2.4). Oftewel, dit huishouden kan op het domein Sparen nog stappen zetten om de financiële gezondheid te verbeteren.

Figuur 2.4 Financieel gezondheidsniveau en onderliggende subscore per domein
De totaalscore is toereikend, terwijl op het domein Sparen rood wordt gescoord.

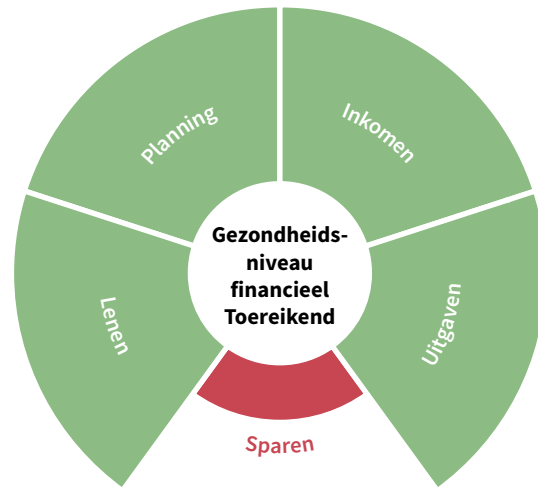

FOTO: UNSPLASH/HANS VAN ZANTEN

3 Een nadere blik op de gezondheidsniveaus

3.1 Kenmerken

Bij elk van de vier gezondheidsniveaus horen bepaalde kenmerken. Het overzicht op de volgende pagina's, gebaseerd op theoretische en expertinzichten, laat zien hoe het financiële gedrag, de houding en het gevoel

van mensen over financiële zaken er doorgaans per gezondheidsniveau uitzien. Hoewel de vragen in de vragenlijst zo goed mogelijk deze kenmerken proberen te vatten, zijn de kenmerken geen een-op-een reflectie van scores.

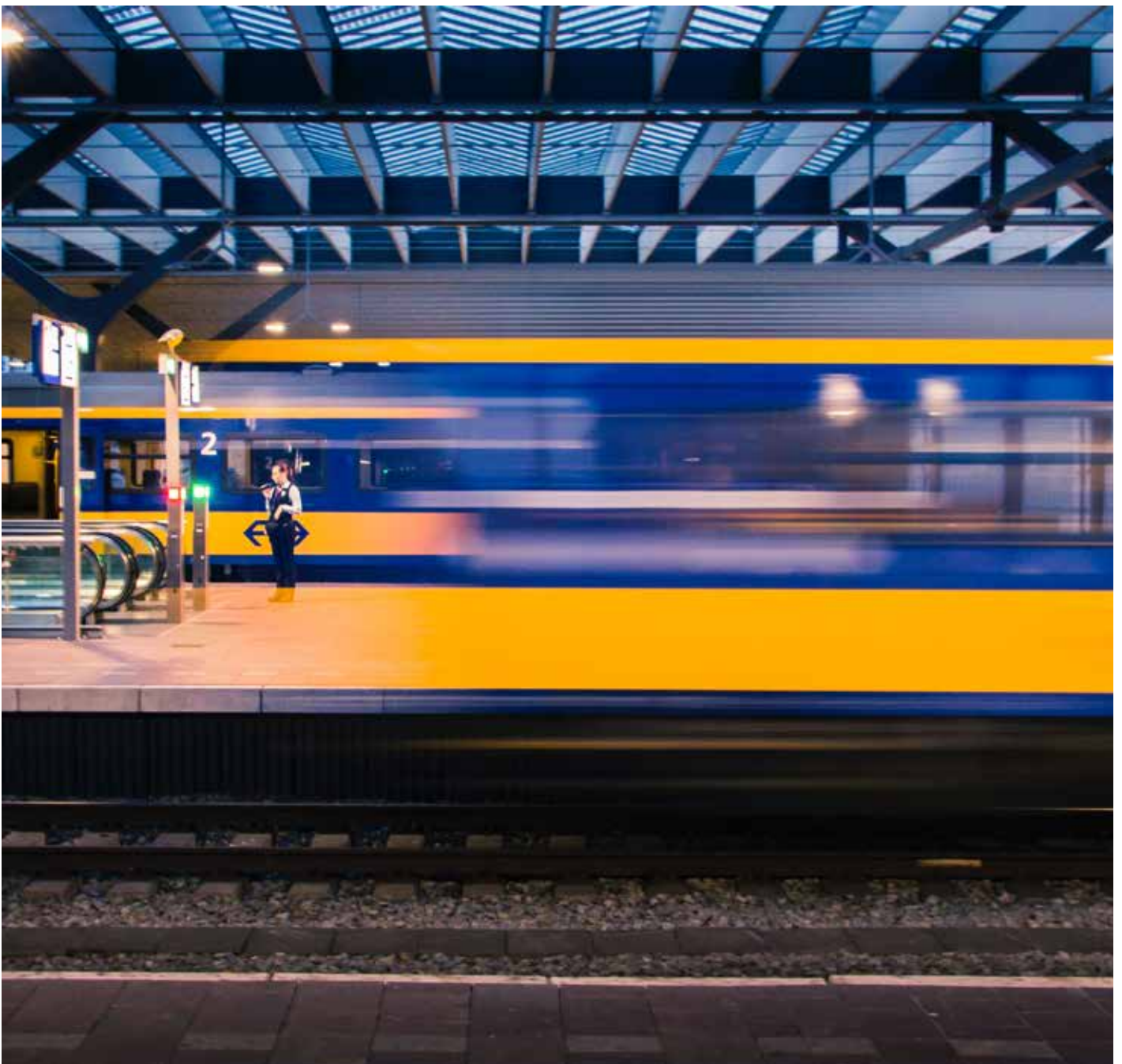

FOTO: UNSPLASH/POINT BLANC

Doorgaans geldt voor de financieel Gezonde huishoudens dat ze:

GEZOND	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal veel geld overhouden aan het einde van de maand. inkomsten hebben die voor de langere termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	veel minder uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt. alle rekeningen zonder problemen kunnen betalen.
	Sparen	een ruime buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen. structureel elke maand sparen.
	Lenen	geen consumptieve schulden hebben. zeer zeker zijn dat zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen. ¹³
	Planning	financiële plannen hebben voor de langere termijn. zeker zijn dat er goede financiële plannen zijn gemaakt voor het pensioen.

Doorgaans geldt voor de financieel Toereikende huishoudens dat ze:

TOEREIKEND	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal een beetje geld overhouden aan het einde van de maand. inkomsten hebben die voor de middellange termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	minder uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt. rekeningen allemaal kunnen betalen maar sporadisch een andere financiële keuze moeten maken, zoals een maand niet sparen.
	Sparen	een redelijke buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen. regelmatig sparen.
	Lenen	geen consumptieve schulden hebben, of alleen consumptieve schulden die snel afgelost kunnen worden. zeker zijn dat zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen. ¹³
	Planning	financiële plannen hebben voor de middellange termijn. zeker zijn dat ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.

¹³ Dit kenmerk is specifiek gericht op huiseigenaren. Hiervoor is gekozen omdat een hypotheek feitelijk een schuld is die grote impact heeft op de financiële gezondheid van het huishouden. Mensen die huren worden bij deze vraag buiten beschouwing gelaten en dit heeft geen impact op hun score. Dit geldt voor alle vier de overzichten.

Doorgaans geldt voor de financieel Kwetsbare huishoudens dat ze:

KWETSBAAR	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal precies rondkomen van het inkomen.
		inkomsten hebben die enkel voor de korte termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	ongeveer evenveel uitgeven als dat er aan inkomsten binnenkomt.
		hun rekeningen uiteindelijk altijd kunnen betalen, maar daar vaak moeite mee hebben.
	Sparen	een beperkte buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen.
		beperkt sparen of alleen bij een financiële meevaller.
Lenen	consumptieve schulden hebben met beperkt inzicht daarin, en geen uitzicht hebben op een schuldenvrije situatie op de kortere termijn.	
	onzeker zijn of zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen. ¹³	
Planning	enkel financiële plannen hebben voor de korte termijn.	
	onzeker zijn of ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.	

Doorgaans geldt voor de financieel Ongezonde huishoudens dat ze:

ONGEZOND	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal niet kunnen rondkomen van het inkomen.
		inkomsten hebben die niet goed of slechts voor de zeer korte termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	meer uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt.
		altijd moeite hebben om hun rekeningen te betalen en/of een achterstand hebben bij het betalen ervan.
	Sparen	geen buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen.
		niet, of zeer beperkt, sparen.
Lenen	consumptieve schulden hebben met beperkt tot geen inzicht in hoe ze die kunnen aflossen waardoor ze geen zicht hebben op een schuldenvrije situatie, ook niet op de langere termijn.	
	zeer onzeker zijn of zij tijdig hun hypotheek kunnen aflossen. ¹³	
Planning	geen financiële plannen hebben.	
	zeer onzeker zijn of ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.	

¹³ Dit kenmerk is specifiek gericht op huiseigenaren. Hiervoor is gekozen omdat een hypotheek feitelijk een schuld is die grote impact heeft op de financiële gezondheid van het huishouden. Mensen die huren worden bij deze vraag buiten beschouwing gelaten en dit heeft geen impact op hun score. Dit geldt voor alle vier de overzichten.

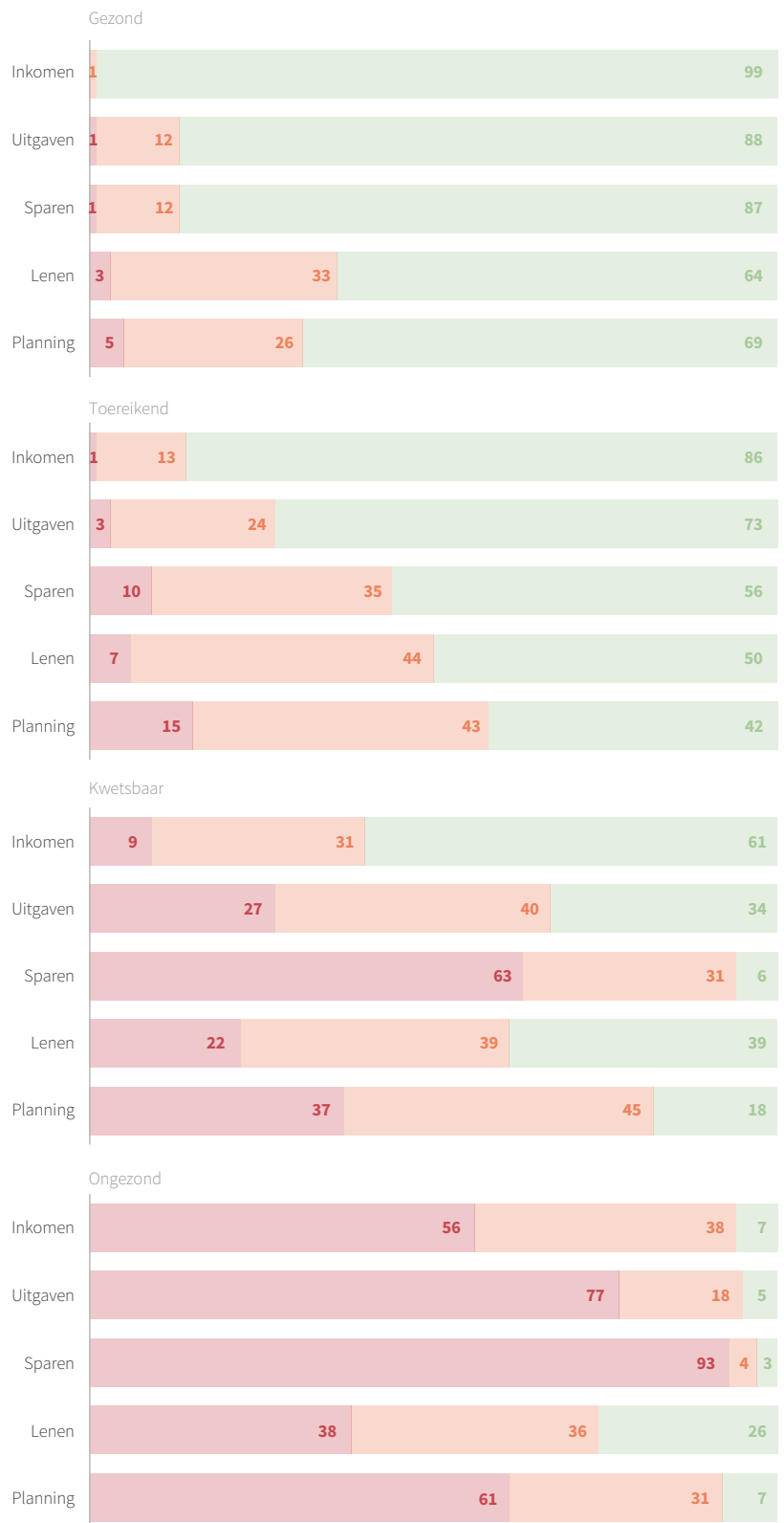
3.2 Score per domein

Zoals gezegd in paragraaf 2.5 zijn voor de gezondheidsniveaus specifieke bandbreedtes gesteld met een overkoepelende score waarin huishoudens op basis van de gegeven antwoorden vallen. Daarnaast zijn er scores per domein vastgesteld waarop het huishouden financieel gezien een ander beeld kan geven. Zo kan een huishouden overkoepelend het gezondheidsniveau Gezond hebben, maar op onderdelen van de domeinen lager scoren en wel degelijk financiële aandachtspunten hebben. Figuur 3.1 toont de subscores voor de vier financiële gezondheidsniveaus zoals die uit dit onderzoek naar voren komen.

We zien hier duidelijk dat huishoudens inderdaad niet altijd alle kenmerken laten zien van de gezondheidsniveaus zoals we die hebben beschreven in de vorige paragraaf. Huishoudens kunnen weliswaar overkoepelend het financiële gezondheidsniveau Gezond, Toereikend, Kwetsbaar of Ongezonder hebben, maar dat betekent niet dat zij ook daadwerkelijk alle kenmerken van dat gezondheidsniveau laten zien. Zo zijn er ook bij het gezondheidsniveau Gezond huishoudens die op enkele domeinen een rode score hebben (bijvoorbeeld 5% bij het domein Planning). Tegelijkertijd zijn er ook bij het gezondheidsniveau Ongezonder niet alleen maar rode scores. Zo scoort 26% groen op het domein Lenen. In hoofdstuk 4, 5 en 6, waarin we dieper ingaan op de verschillende uitkomsten, lichten we dit toe.

Daarnaast illustreert figuur 3.1 ook hoe de scores van de domeinen meebewegen met de overkoepelende gezondheidsniveaus. De scores kleuren over het algemeen meer oranje en rood naarmate het gezondheidsniveau lager is. Ook is de wisselwerking zichtbaar tussen de verschillende domeinen. Op het moment dat de domeinen Inkomen en Uitgaven meer rode scores laten zien, loopt de rode score op Sparen hoog op. Immers, hoe minder positief wordt gescoord op de eerste twee, des te minder ruimte er overblijft om daadwerkelijk te sparen. Daar is meteen effect zichtbaar. Dit is illustratief voor financiële gezondheid: op het moment dat de domeinen niet in balans zijn, verslechtert hiermee de financiële gezondheid als geheel.

Figuur 3.1 Overzicht subscores per domein voor de vier financiële gezondheidsniveaus, in %¹⁴

Op het moment dat de domeinen niet in balans zijn, verslechtert hiermee de financiële gezondheid als geheel

¹⁴ In dit rapport worden alle percentages op hele getallen afgerond. Dit kan in sommige figuren leiden tot een hogere optelsom dan 100%.

4 De financiële gezondheid: hoe gezond is Nederland?

Hoe financieel gezond is Nederland? Wat zien we als we inzoomen op de vijf domeinen die samen de financiële gezondheid bepalen – Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning? In dit hoofdstuk schetsen we daarvan een beeld.

4.1 Uitkomsten financiële gezondheidsniveaus

In de hoofdstukken 2 en 3 hebben we beschreven welke vier financiële gezondheidsniveaus we onderscheiden. Het onderzoek laat zien dat Nederlandse huishoudens redelijk gelijk zijn verdeeld over deze vier gezondheidsniveaus: 27% is financieel Gezond, 24% is financieel Toereikend, 25% is financieel Kwetsbaar en 24% is financieel Ongezonder (figuur 4.1). Van bijna driekwart van de bevolking is de financiële situatie dus nog niet (helemaal) op orde. Overigens geldt ook voor financieel Gezonde huishoudens dat er vaak nog ruimte voor verbetering is, zoals we in hoofdstuk 3 al aangaven en in dit en het volgende hoofdstuk nader zullen toelichten.

4.2 Nader onder de loep: financiële gezondheid per domein

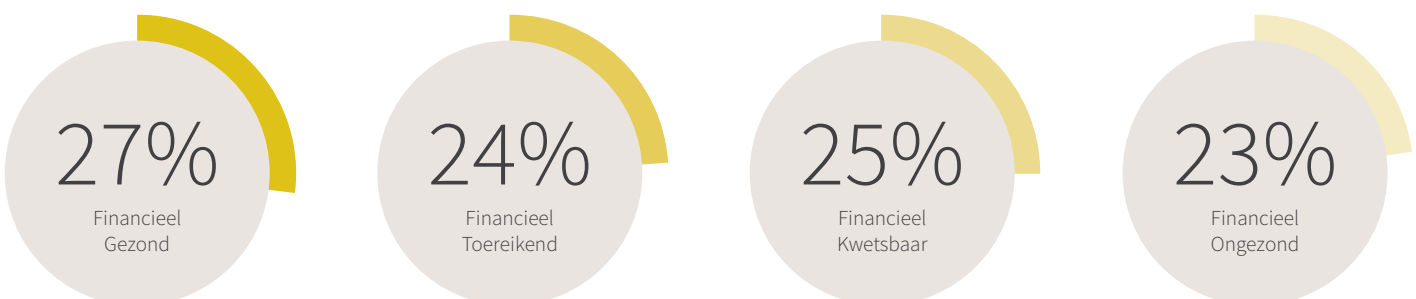
De financiële gezondheid wordt in dit onderzoek bepaald door de situatie, het gedrag, de houding en de gevoelens van mensen als het gaat om de domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning, en de balans daartussen. Hoe staat Nederland er per domein voor?

Universiteit
Leiden

"Het beeld dat in dit onderzoek wordt geschetst is in lijn met de resultaten van andere onderzoeken. Zo laat het CBS¹⁵ zien dat in 2020 7,6% van alle particuliere huishoudens geregistreerde problematische schulden had. Het SCP¹⁶ laat zien dat in de zomer van 2020 tussen de 30-35% van de huishoudens aan het eind van de maand niets overhield en soms moest 'ontsparen' of lenen om rond te komen. In oktober 2020 steeg dat naar 37%. Voor 25% van de mensen is de financiële situatie tussen begin 2020 en oktober 2020 verslechterd, terwijl deze voor 15% van de mensen verbeterd is. Met betrekking tot de toekomst zien we in onderzoek van de Universiteit Leiden¹⁷ dat zo'n 20 tot 30% van de mensen te weinig pensioen opbouwt om hun huidige levensstandaard na pensionering voort te zetten. Aan de andere kant is er ook een grote groep mensen die over het algemeen financieel gezond is. Zo'n 25% van de huishoudens bouwt zelfs meer pensioen op dan nodig is om de huidige levensstandaard na pensionering voort te zetten."

Figuur 4.1 Nederland in financiële gezondheidsniveaus

¹⁵ CBS, 2021b.

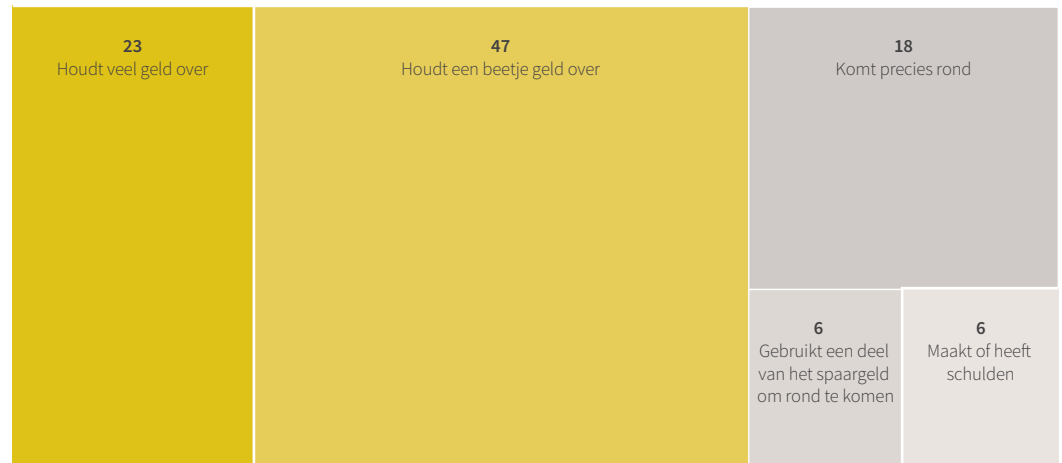
¹⁶ SCP, 2021.

¹⁷ Knoef et al., 2017.

Inkomen

Ruim twee derde van de Nederlandse huishoudens houdt geld over aan het eind van de maand.

Het domein Inkomen meet in hoeverre een huishouden in staat is een inkomen te genereren dat voldoende, frequent en voorspelbaar is. Het gaat hierbij om inkomen uit bijvoorbeeld werk, uitkering of verhuur van een woning.

Figuur 4.2 De financiële situatie van Nederlandse huishoudens, in %

De meeste Nederlandse huishoudens (70%) houden maandelijks een beetje tot veel geld over van hun inkomen (figuur 4.2). Hun inkomen is dus voldoende. Ruim een op de tien huishoudens geeft aan niet te kunnen rondkomen omdat hun inkomen onvoldoende is.¹⁸ Dat is weliswaar een kleine minderheid, maar vormt toch een groot probleem. Van de huishoudens die onvoldoende inkomen hebben, maakt of heeft de helft schulden en gebruikt de andere helft het spaargeld om rond te komen. In totaal spreekt zo'n 6% van de Nederlandse huishoudens het spaargeld aan.¹⁹ Dit betekent dat deze huishoudens in grote(re) financiële problemen kunnen komen. 18% komt precies rond van het inkomen. Deze groep hoeft weliswaar niet bij te lenen of het spaargeld aan te spreken, maar hun situatie is onwenselijk. Als huishoudens precies rondkomen, is de kans immers groot dat ze niet of alleen bij (on)verwachte meevallers sparen. Zij zijn financieel onvoldoende weerbaar als zich onvoorziene omstandigheden voordoen.

Het afgelopen jaar bleef het inkomen van de meeste huishoudens (63%) min of meer stabiel.²⁰ 18% ontving een lager inkomen, terwijl 19% juist een hoger inkomen ontving. Van de huishoudens die gestegen zijn in inkomen zijn de meeste huishoudens financieel Gezond (27% van deze huishoudens ontving een hoger inkomen), van de huishoudens die een lager inkomen ontvingen zijn de meeste huishoudens financieel Ongezonder (33% van deze huishoudens ontving een lager inkomen). Dit laatste kan op

Meer dan de helft van de huishoudens is in staat om hun inkomen te voorspellen voor de komende twaalf maanden of langer

twee manieren worden uitgelegd. Huishoudens kunnen financieel Ongezonder zijn geworden doordat hun inkomen is gedaald, maar het is ook mogelijk dat ze al financieel Ongezonder waren en hun situatie door de inkomensdaling nog verder is verslechterd. Het onderzoek geeft hier geen uitsluitsel over.

Voorspelbaarheid van het inkomen is ook een belangrijke component van financiële gezondheid. Meer dan de helft van de huishoudens is in staat om hun inkomen te voorspellen voor de komende twaalf maanden of langer. Tegelijkertijd zien we ook een grote groep die het inkomen slechts voor de komende zes maanden kan voorspellen (15%), voor niet langer dan drie maanden (8%) of helemaal niet (11%). Mogelijk is dit een gevolg van de toenemende flexibilisering van arbeid.

¹⁸ Zie ook Wijzer in geldzaken (2020), die in een peiling naar financiële kwetsbaarheid hetzelfde vond.

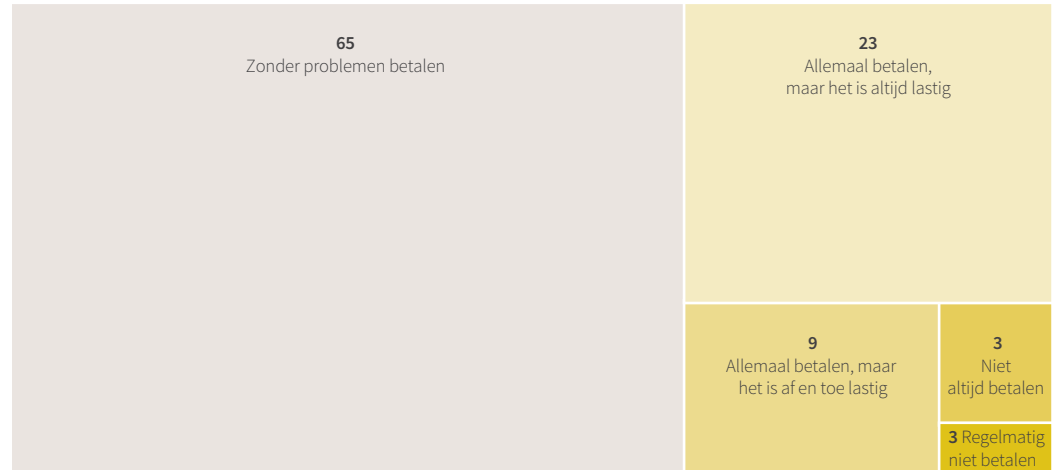
¹⁹ Dat is iets minder dan de 9% die het CBS noemt (CBS, 2020a).

²⁰ Dit komt overeen met de resultaten van recent onderzoek van het Nibud (Groen en Van Galen, 2021: 11).

Uitgaven

Ruim een derde van de Nederlandse huishoudens heeft moeite om alle rekeningen te betalen.

Het domein *Uitgaven* richt zich op de aansluiting tussen enerzijds het inkomen en vermogen en anderzijds verschillende typen uitgaven: dagelijkse uitgaven, incidentele (onverwachte) uitgaven en/of grote uitgaven. Met uitgaven doelen we op zowel noodzakelijke uitgaven zoals huur/hypotheek, elektriciteit, water en boodschappen als niet-noodzakelijke uitgaven zoals een vakantie of designer kleding.

Figuur 4.3 Het gemak waarmee Nederlandse huishoudens hun rekeningen kunnen betalen, in %

65% van de huishoudens kan zonder problemen alle rekeningen betalen (figuur 4.3).²¹ Voor 35% geldt dit dus niet: zij hebben af en toe tot altijd moeite om de rekeningen te betalen, al slaagt de meerderheid van deze laatste groep er uiteindelijk wel in om ze te betalen zonder daarbij een achterstand op te lopen (89%).

Het afgelopen jaar vond 12% van de huishoudens het (zeer) moeilijk om de noodzakelijke kosten voor hun levensonderhoud te betalen²²; terwijl ruim de helft het (zeer) makkelijk vond. De rest – een derde – vond het niet moeilijk en niet makkelijk. Het ‘niet moeilijk en niet makkelijk’ kunnen betalen van de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud geldt vanzelfsprekend vaker voor de financieel Kwetsbare (55%) en de financieel Ongezonde huishoudens (52%), maar toch ook voor iets meer dan 19% van de financieel Toereikende huishoudens.

Zoals in figuur 3.1 te zien is, stijgt het percentage van huishoudens met een rode subscore voor Uitgaven van 27% van de financieel Kwetsbare huishoudens naar 77% van de financieel Ongezonde huishoudens. Als we nader kijken naar de gegeven antwoorden per onderliggende vraag zie we dat 27% van de financieel Ongezonde huishoudens (veel) hogere uitgaven had dan inkomsten (versus 12% van de financieel Kwetsbare huishoudens), dat slechts 6% de afgelopen twaalf maanden (zeer) makkelijk de noodzakelijke rekeningen kon betalen (versus 39%) en maar 10% zonder problemen alle rekeningen van het huishouden kan betalen (versus 54%).

Het afgelopen jaar vond 12% van de huishoudens het (zeer) moeilijk om de noodzakelijke kosten voor hun levensonderhoud te betalen

²¹ In het ConsumentenConjunctuuronderzoek van het CBS gaf in april en mei 2021 ruim 65% van de huishoudens aan dat zij geld overhouden (Jonker, 2021).

²² Volgens de Flitspeiling financiële kwetsbaarheid 2020 geeft 11% van de Nederlanders aan momenteel (redelijk tot heel) moeilijk rond te kunnen komen met hun inkomen (Wijzer in geldzaken, 2020: 5).

Sparen

De helft van de Nederlandse huishoudens kan morgen een uitgave doen die gelijk is aan het maandinkomen.

Binnen het domein Sparen gaat het om de mate waarin huishoudens geld opzijzetten voor de nabije en verre toekomst. Sparen verwijst naar spaargeld in brede zin, dus inclusief beleggingen en extra sparen voor het pensioen.

Figuur 4.4 De mogelijkheid van huishoudens om morgen een uitgaven te doen die gelijk is aan het maandinkomen, in %

De meeste Nederlandse huishoudens – ongeveer zeven op de tien – sparen maandelijks. Van deze groep spaart iets minder dan de helft elke maand een vast bedrag²³; de rest een wisselend bedrag. De overige huishoudens sparen niet (6%), of kunnen dit niet maandelijks (17%) of alleen bij een financiële meevaller (8%).

We hebben ook gekeken naar de relatieve hoogte van wat huishoudens sparen (figuur 4.4). Op de vraag of men morgen een uitgave zou kunnen doen die gelijk is aan het maandinkomen van het huishouden, antwoordt 50% het geld makkelijk bij elkaar te kunnen krijgen. 27% kan het geld bij elkaar krijgen maar zal iets moeten veranderen, zoals minder

"Het Nibud ziet dat de Nederlander zijn best doet om financieel gezond te zijn. Toch blijkt dit in de praktijk best lastig. Zo weten mensen dat sparen belangrijk is, maar lukt het lang niet iedereen om daadwerkelijk iedere maand geld apart te zetten. Ook vindt vrijwel iedereen een goed pensioen belangrijk, maar zijn weinig mensen met hun geldzaken voor de lange termijn bezig. Dit is begrijpelijk als we ons realiseren hoe moeilijk het voor velen al is om iedere maand alle rekeningen weer betaald te krijgen en rond te komen. De houding van mensen en de manier waarop zij in het leven staan, bepalen mede hoe ze er financieel gezien voor staan. Mensen die van nature al gestructureerd leven en planmatig van aard zijn, zullen ook sneller op die manier met hun geld omgaan. Voor mensen die bij de dag leven is het lastiger om planmatig met hun geld om te gaan. Daardoor lopen ze eerder kans op financiële problemen.

Budgetteren en begroten helpt mensen om grip op hun financiën te krijgen, en kan zeker voor mensen die dit van nature niet in zich hebben erg belangrijk zijn. We zien duidelijk hoe de verschillende domeinen met elkaar interacteren. Zodra het mensen lukt om maandelijks goed rond te komen, krijgen ze ook ruimte in hun hoofd om na te denken over later en uit te zoeken of zij na pensionering ook rond kunnen komen. Veel mensen bouwen automatisch pensioen op bij hun werkgever. Zeker mensen voor wie dit niet geldt adviseert het Nibud om daar een financieel plan voor te maken. Weinig mensen investeren hun geld, en dat is begrijpelijk. Allereerst is het belangrijk om een goede huishoudbuffer te hebben, zoals het Nibud adviseert met de bufferberekenaar. Pas als die op orde is zouden mensen het geld dat zij daarna nog over hebben kunnen gebruiken voor andere zaken, zoals extra aflossen op de hypotheek, beleggen of investeren."

²³ Dat is 32% van het totaal, wat minder is dan de 42% van de Nederlanders die volgens de Monitor Financieel Gedrag 2019 een vast bedrag per maand spaart (Wijzer in geldzaken, 2019: 11).

"Een fors deel van de huishoudens investeert hun geld niet, ook al hebben zij daar wel de financiële ruimte voor. Hier zijn verschillende mogelijke redenen voor. Ze zijn bijvoorbeeld niet bekend met beleggen: ze weten niet welke mogelijkheden er allemaal zijn en weten niet hoe en waarmee te beginnen. Of ze hebben te weinig vertrouwen in de eigen kennis van beleggen, of hebben geen duidelijk beeld van de te verwachte opbrengsten of risico's. Ook kan er sprake zijn van een vrees voor verlies van de inleg – anders gezegd: een lage risicobereidheid. Door niet te overwegen of beleggen bij je past, laat je mogelijk een kans liggen om er op langere termijn beter voor te staan. Banken en andere instanties bieden mogelijkheden om mensen te begeleiden om hun financiële doelstellingen op een rijtje te zetten. Zij kunnen beleggingsmogelijkheden doorlopen naar eventuele geschiktheid voor de klant, verwachte rendementen en mogelijke risico's."

uitgeven. 11% geeft aan dat ze actief iets zouden moeten doen om het bij elkaar te krijgen, zoals iets verkopen of extra werken, en 6% zou geld moeten lenen. De overige 7% van de huishoudens geeft aan dat ze het geld waarschijnlijk niet bij elkaar kunnen krijgen.

Een kleine meerderheid (52%) geeft aan dat zij bij het wegvallen van de belangrijkste bron van inkomen zes maanden of langer kunnen rondkomen zonder geld te hoeven lenen of te verhuizen. Ruim een kwart van de Nederlandse huishoudens zou maar maximaal twee maanden kunnen rondkomen.²⁴ Dit betekent overigens niet dat de huishoudens ook in alle gevallen het *volledig* wegvallen van inkomen kunnen compenseren. Mogelijk rekenden respondenten – al dan niet terecht – bij het beantwoorden van de vraag nog op inkomen via de partner of op een aanvulling van het inkomen vanuit een WW-uitkering.

Van de mensen die nog niet met pensioen zijn, vertrouwt maar ruim de helft er op dat het maandelijks inkomen tijdens hun pensioen voldoende zal zijn. Hoewel dit sterker geldt voor financieel Ongezonde huishoudens (26% heeft er vertrouwen in) en financieel Kwetsbare huishoudens (46%), is er ook ruimte voor verbetering bij de twee hogere gezondheidsniveaus: 69% van de financieel Toereikende huishoudens en 84% van de financieel Gezonde huishoudens geven aan vertrouwen te hebben in de hoogte van het inkomen op pensioendatum. Het is belangrijk om hierbij te beseffen dat het hier gaat om het verwachte inkomen tijdens het pensioen. Of het inkomen ook daadwerkelijk voldoende is, moet nog blijken. Opvallend is dat van de Nederlanders die niet weten hoe hun inkomen tijdens hun pensioen eruitziet (in totaal 21%), maar een derde zegt hierachter te willen komen.

Ongeveer een derde van de huishoudens investeert geld als ze langere tijd geld overhouden.²⁵ Een iets groter deel (39%) weet dat het zou kunnen, maar doet het niet. Dit geldt ook voor de financieel gezondere huishoudens: 41% van de financieel Gezonde huishoudens en 51% van de financieel Toereikende huishoudens kan wel investeren, maar doet dat nu niet. 18% van alle huishoudens heeft überhaupt geen geld over om te investeren en 9% zegt niet te weten hoe ze moeten investeren.

Van de mensen die nog niet met pensioen zijn, vertrouwt maar 56% er op dat het maandelijks inkomen tijdens hun pensioen voldoende zal zijn

FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

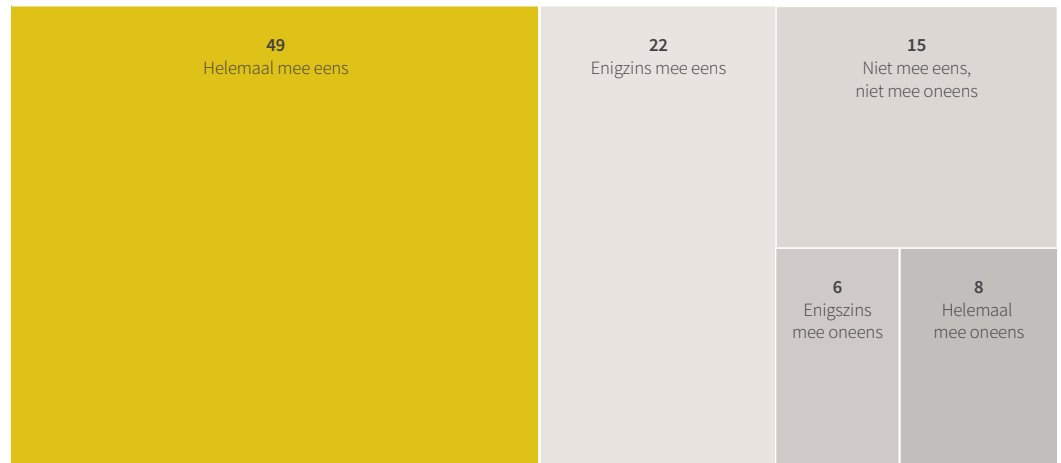
²⁴ Volgens de Monitor Financieel Gedrag 2019 heeft 42% van de Nederlanders een buffer van minstens zes maanden. 24% kan geen drie maanden in hun levensonderhoud blijven voorzien (Wijzer in geldzaken 2019: 25).

²⁵ Aangezien investeringen zeer divers kunnen zijn (denk aan aandelen, obligaties en onroerend goed) is niet expliciet gevraagd naar de aard van de investering. Het gaat hier daarom om investeren in de breedste zin van het woord.

Lenen

Ongeveer de helft van de Nederlandse huishoudens zegt te weten hoe hun consumptieve schulden eruitzien.

Het domein Lenen zoomt in op de aard en omvang van de lopende schulden van een huishouden, en het terugbetaalperspectief in relatie tot de huidige levensstandaard en het inkomen en/of vermogen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen enerzijds consumptieve schulden – zoals een persoonlijke lening, geld dat is geleend van bijvoorbeeld vrienden of familie en openstaande rekeningen – en anderzijds hypotheek en studieschulden.

Figuur 4.5 De mate van inzicht in de consumptieve schulden bij de Nederlandse huishoudens, in %

Bijna de helft van de Nederlandse huishoudens heeft naar eigen zeggen – los van de eventuele hypotheek en studieschuld – consumptieve schulden.²⁶ De groep huishoudens met consumptieve schulden is oververtegenwoordigd binnen het gezondheidsniveau financieel Ongezonder, maar ook van de financieel Toereikende en Gezonde huishoudens heeft respectievelijk 36% en 27% een consumptieve schuld. Van de huishoudens met schulden denkt ongeveer een vijfde deze binnen een jaar te hebben afgelost zonder hun leefstijl ervoor te hoeven aanpassen. Drie op de tien denken hiervoor één tot vijf jaar nodig te hebben, nog eens een derde denkt zes tot meer dan twintig jaar.

Bijna 50% van de mensen met consumptieve schulden zegt volledig inzicht te hebben in deze schulden (figuur 4.5). Wat opvalt is dat financieel Gezonde mensen relatief vaak aangeven dat ze helemaal geen inzicht hebben in hun schulden: 11% van deze groep heeft helemaal geen inzicht, waar dat onder financieel Ongezonde mensen voor 8% geldt. Ruim de helft van de mensen met schulden maakt zich hier geen zorgen over. Hoe financieel gezonder mensen zijn, hoe minder zorgen ze zich maken. Zo maakt 20% van de financieel Ongezonde Nederlanders zich geen zorgen, tegenover 92% van de financieel Gezonde Nederlanders.

Ongeveer twee derde van de Nederlandse huishoudens in het onderzoek geeft aan een hypotheek te hebben.²⁷ Een hypotheek is een schuldsoort die grote impact heeft op de financiën van een huishouden. Ruim een kwart van deze groep is enigszins zeker tot zeer onzeker of zij in staat zijn om

hun hypotheek op tijd af te lossen zonder hun levensstijl aan te passen. Een extra aandachtspunt vormt de groep die aangeeft de hypotheek aan het einde van de looptijd af te lossen door een nieuwe lening af te sluiten (7% van de huishoudens met een hypotheek). Van deze groep is maar een kwart financieel Gezond. Het is maar de vraag of met name financieel ongezondere huishoudens ook in aanmerking komen voor een nieuwe lening en tegen dezelfde – mogelijk gunstige(re) – voorwaarden als bij hun huidige hypotheek. Dit vormt een potentieel risico op een (nog) ongezondere financiële situatie.

Over het aflossen van hun studielening bij DUO zijn mensen iets minder zeker dan over hun hypotheek. Drie op de tien Nederlandse huishoudens geven aan zo'n lening te hebben. Dit kan dus een lening zijn die de respondent zelf heeft, maar ook van een lening van een ander lid van het huishouden (partner en/of kinderen). Bijna 60% daarvan is (zeer) zeker dat ze deze lening

Een extra aandachtspunt vormt de groep die aangeeft de hypotheek aan het einde van de looptijd af te lossen door een nieuwe lening af te sluiten

²⁶ Volgens het BKR hadden in 2019 ruim 9 miljoen Nederlanders (67% van de totale bevolking van 18 jaar en ouder) een consumptief krediet (BKR, 2020: 42). Dat is dus nog fors meer dan wat uit ons onderzoek blijkt. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat mensen geen goed beeld hebben van hun schulden.

²⁷ Dat is iets meer dan de 61% die het CBS noemt. Het betreft hier cijfers uit 2017.

op tijd zullen aflossen zonder aanpassingen te hoeven doen aan hun levensstijl. De rest is enigszins zeker (20%), onzeker (11%) of zeer onzeker (5%). 5% studeert nog, waardoor de uiteindelijke hoogte van hun studielening nog niet bekend is. Overigens wil het niet zeggen dat mensen die enigszins zeker tot zeer onzeker

zijn hun schuld niet kunnen afbetalen. Het is immers een voorspelling over de toekomst. Het kan wel verstandig zijn voor deze groep, maar ook voor mensen in het algemeen, om inzicht te verkrijgen in de hoogte en duur van hun (studie-)schuld en in de haalbaarheid van het aflossen ervan.

FOTO: UNSPLASH/SAM TE KIEFFE

Planning

Een derde van de Nederlandse bevolking maakt geen financiële plannen.

Het domein Planning kijkt naar de mate waarin huishoudens financiële plannen maken en bijhouden – voor zowel de korte als de lange termijn – om zo hun levensdoelen te behalen. Denken ze na over de besteding van hun geld? Maken ze financiële overzichten en nemen ze maatregelen om zich te verzekeren tegen grote risico's?

Figuur 4.6 De periodes waarover Nederlandse huishoudens financiële plannen maken, in %
Meerdere antwoorden mogelijk

Financiële planning helpt om meer grip te krijgen op de financiële situatie. Hoewel er altijd onzekerheden blijven, kun je meteen financieel plan je korte- en langetermijndoelstellingen, en de haalbaarheid ervan, in beeld brengen. Dit maakt het makkelijker om op financieel gebied daadwerkelijk actie te ondernemen om deze doelen te behalen.

Een derde van de Nederlandse bevolking maakt geen financiële plannen voor de toekomst (figuur 4.6). Hoewel de financieel Ongezonde huishoudens significant vaker geen financiële plannen maken dan de andere gezondheidsniveaus, zijn de verschillen niet groot.²⁸ Opvallend is vooral dat de financieel Gezonde huishoudens niet significant vaker wél plannen maken dan de financieel Toereikende en Kwetsbare huishoudens. De huishoudens die wel plannen maken, doen dat meestal voor de korte(re) termijn: de komende maanden tot de komende paar jaar. Dit geldt wel in sterkere mate voor huishoudens in de lagere gezondheidsniveaus dan voor huishoudens in de hogere gezondheidsniveaus. Als het gaat om de mate waarin zij zeker zijn of ze goede financiële plannen hebben gemaakt voor hun pensioen – hetzij via de

"Het Nibud ziet dat mensen die planmatig met hun geld omgaan, minder snel financiële problemen krijgen. Planmatig met je geld omgaan betekent bijvoorbeeld dat je minstens een keer per jaar een begroting maakt waarbij je alle inkomsten en uitgaven op een rij zet. Door de uitgaven op een rij te zetten word je je bewust van wat je iedere maand uitgeeft aan de diverse uitgavenposten. Zo kun je alle verzekeringen nalopen en bekijken of de dekking nog past bij je huishouden en levensstijl. En door een begroting te maken kun je actief beslissingen nemen over welke uitgaven je belangrijk vindt en of je die wil blijven doen. Hierdoor krijg je grip op je financiën. Het Nibud adviseert om ook op die manier na te denken over je inkomsten en uitgaven na pensionering. Welk inkomen krijg ik dan, en kan ik daarvan alle uitgaven betalen? Weet ik nu al dat ik straks uitgaven moet schrappen, of lukt het me nu al om extra geld voor later apart te zetten?"

²⁸ 38% van de financieel Ongezonde huishoudens maakt geen financiële plannen, tegenover 31% van de Kwetsbare, 34% van de Toereikende en 31% van de Gezonde huishoudens.

werkgever, hetzij individueel – geeft meer dan een kwart van de Nederlandse huishoudens aan dat zij zulke plannen niet hebben gemaakt.²⁹ Hierbij gaat het niet alleen om huishoudens in het gezondheidsniveau Ongezonder (39% van hen zegt geen plannen voor hun pensioen te hebben gemaakt) en Kwetsbaar (31%), maar ook om huishoudens in de hogere gezondheidsniveaus (25% van Toereikend en 13% van Gezond). Zo geeft 25% van de financieel Toereikende huishoudens aan dat ze geen financiële plannen voor hun pensioen hebben gemaakt. Ongeveer vier op de tien huishoudens geven aan dat zij financiële plannen hebben gemaakt en daar vertrouwen in hebben. 12% heeft financiële plannen gemaakt maar is daar

(zeer) onzeker over. De rest heeft financiële plannen gemaakt en is daar enigszins zeker over.

Een onderdeel van een goede financiële planning is om te zorgen dat er ook voldoende dekking is bij grote impactvolle schades door bijvoorbeeld brand, inbraak of overstroming. Bijna twee derde van de Nederlandse huishoudens is (zeer) zeker dat hun verzekeringen eventuele grote schades ook voldoende dekken. Een kwart is er enigszins zeker over en 7% (zeer) onzeker. De rest (3%) weet dat ze onvoldoende dekking hebben. Ook de financieel Gezonde mensen zijn niet altijd (zeer) zeker van een goede dekking: 14% van deze groep is enigszins zeker en 2% (zeer) onzeker.

FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

²⁹ Volgens de Monitor Financieel Gedrag 2019 is 14% van de Nederlanders niet financieel voorbereid op hun pensioen (Wijzer in geldzaken, 2019: 12). Dit is een stuk minder dan de 25% die uit ons onderzoek komt.

5 Dwarsdoorsnedes van Nederland

Welke aandachtspunten zijn er als het gaat om de financiële gezondheid van Nederland? Wat valt op als we nader kijken naar specifieke groepen en dwarsdoorsnedes in de samenleving? In dit hoofdstuk reflecteren we op enkele belangrijke inzichten die het onderzoek bij nadere analyse oplevert. We plaatsen deze inzichten in de bredere context van maatschappelijke ontwikkelingen, maar gaan ook in op de wisselwerking tussen de verschillende domeinen van financiële gezondheid en op de invloed van persoonlijke houdingen en kenmerken.

5.1 Financieel Gezond kan nóg gezonder

Ook bij financieel Gezonde mensen is ruimte voor verbetering

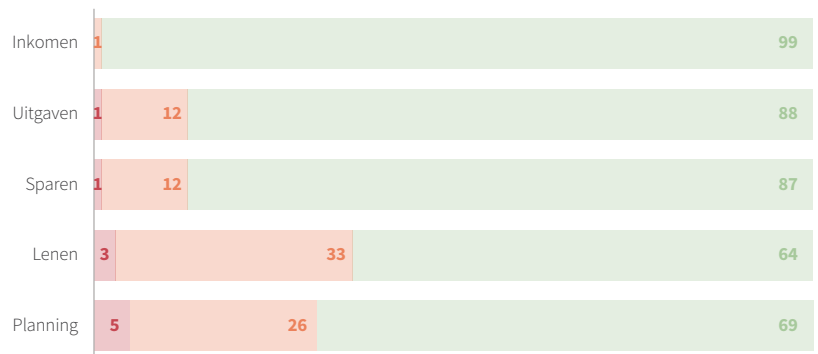
Bewust bezig zijn met je financiële situatie, waarbij je continu zorgt voor een balans tussen de verschillende domeinen van financiële gezondheid: dat is voor iedereen relevant. Ook voor huishoudens die op dit moment financieel Gezond zijn. Zoals in hoofdstuk 3 uitgelegd, betekent het gezondheidsniveau Gezond niet automatisch dat er geen aandachtspunten zijn. Daarnaast biedt nu financieel Gezond zijn geen garantie voor de toekomst. Omstandigheden kunnen immers plotseling zodanig veranderen dat je financiële situatie ineens toch verslechtert. Denk aan een plotselinge stijging van je vaste lasten die een onbalans veroorzaakt in je uitgavenpatroon, zoals de stijging van de energierekening. Financiële situaties – en daarmee de financiële gezondheid – zijn dynamisch en nooit 100% optimaal. Daarom is financiële gezondheid ook voor de financieel Gezonde huishoudens iets waar continu aan gewerkt moet worden. Hoe kan de financiële weerbaarheid nog verder versterkt worden, vooral bij onvoorziene omstandigheden? Hoe kan financieel Gezond nóg gezonder?

Als we inzoomen op de huishoudens die uit dit onderzoek naar voren komen als financieel Gezond, dan vallen een paar dingen op. Vrijwel iedereen uit deze groep scoort goed op het domein Inkomen (99% groene score), en ook een grote meerderheid heeft hoge scores op de domeinen Uitgaven (88% groene score) en Sparen (87% groene score) (figuur 5.1, rechtsboven). Bij de domeinen Lenen en Planning gaat het echter nog niet altijd goed: slechts 64% respectievelijk 69% scoort hierop groen. Dat betekent dat op beide onderdelen ongeveer een derde nog een verbeter slag kan maken. Deze mensen laten kansen liggen om te bouwen aan financiële weerbaarheid en om hun financiële doelen te realiseren.

Planning ook bij financieel Gezonde huishoudens onderbelicht

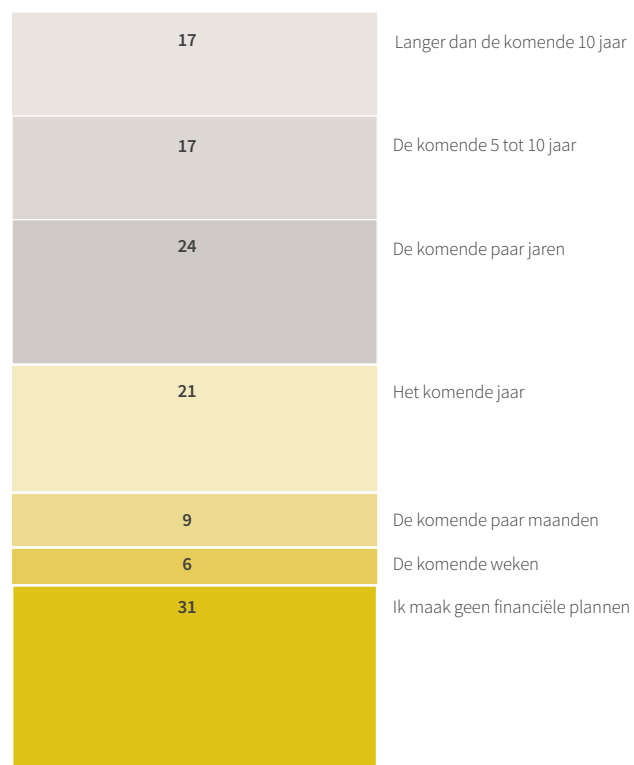
Planning lijkt voor financieel Gezonde huishoudens het domein waarop de meeste winst te behalen valt. Maar liefst 31% van de financieel Gezonde huishoudens maakt geen financiële plannen (figuur 5.2, rechtsonder). Opvallend is dat we dit percentage ook terugzien bij de gezondheidsniveaus Toereikend en Kwetsbaar (zie ook ‘Planning’ in paragraaf 4.2). Daarnaast zien we dat van de huishoudens die wel plannen maken, 36% niet verder vooruitkijkt dan een jaar.

Figuur 5.1 Subscores per domein voor de financieel Gezonde huishoudens, in %

Figuur 5.2 Planningsperiode van financieel Gezonde huishoudens, in %

Meerdere antwoorden mogelijk

Er zijn nog vrij grote groepen financieel Gezonde huishoudens die niet of niet erg zeker zijn of ze goede pensioenplannen hebben gemaakt of dat hun verzekeringen eventuele grote schades dekken, zoals brand, inbraak of overstroming (beide 16%). Dit zijn aspecten waarbij het ook voor financieel Gezonde huishoudens van belang is dat ze nagaan of ze goed zijn geregeld, en dat ze indien nodig actie ondernemen. De financiële situatie kan immers van de ene op de andere dag ingrijpend veranderen als deze zaken niet goed geregeld blijken te zijn.

Als we kijken naar de financiële houding van financieel Gezonde mensen, dan valt op – in vergelijking met de andere gezondheidsniveaus – dat een relatief groot percentage (15%) aangeeft geen rekening te houden met dingen die ze over een tijdje moeten betalen. Mogelijk voelen financieel Gezonde mensen dankzij hun hogere weerbaarheid in algemene zin minder snel de noodzaak om vooruit te kijken.

Beter inzicht in consumptieve en hypothecaire leningen

Een vierde van de financieel Gezonde mensen heeft consumptieve schulden. Van deze groep heeft ruim een op de tien helemaal geen idee hoe hun consumptieve schulden eruitzien (figuur 5.3, rechts). Dit betekent dat ze onvoldoende grip hebben op een belangrijk aspect van hun financiële gezondheid. Dit geldt ook voor de hypothecaire schulden. Zo'n negen op de tien financieel Gezonde mensen die een hypotheek hebben weten (heel) zeker dat ze deze op tijd zullen aflossen. De rest is daar enigszins zeker of zelfs (zeer) onzeker over. Hierdoor kunnen ze mogelijk op de lange(re) termijn voor ongewenste verrassingen komen te staan.

Overigens geldt voor alle financieel Gezonde huishoudens die een consumptieve schuld hebben dat de vraag is waarom ze deze niet (vroegtijdig) aflossen. Consumptieve schulden brengen hoge kosten met zich mee. Het is daarmee een mogelijk onnodige kostenpost die de financiële gezondheid onder druk zet.

Meer aandacht voor vermogensopbouw en rendement

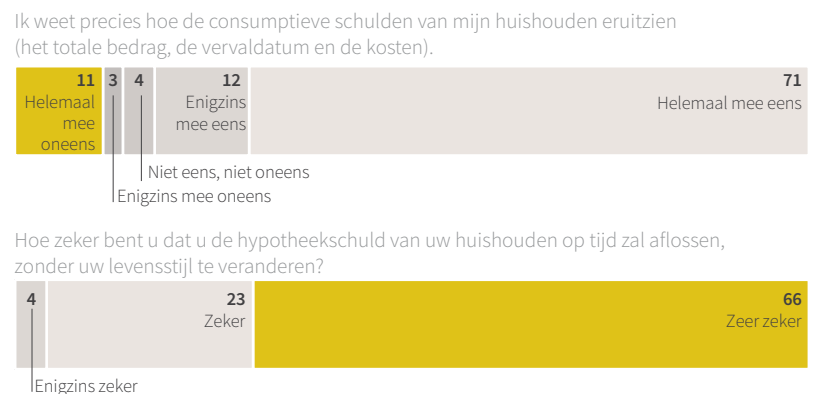
Hoewel op de domeinen Uitgaven en Sparen door financieel Gezonde huishoudens veelal groen wordt gescoord, zijn er voor een deel van deze groep wel degelijk aandachtspunten op deze vlakken. Kijkend naar de onderliggende vragen en uitkomsten, dan zien we bijvoorbeeld dat een flinke groep financieel Gezonde mensen (ruim 40%) niet investeert als ze voor langere tijd geld overhouden (figuur 5.4, rechts). De vraag is of deze mensen door te investeren niet meer rendement uit hun geld zouden kunnen halen. Zeker gezien de lage, of zelfs negatieve, rente op spaargeld in combinatie met inflatie wordt spaargeld minder waard. Hierdoor kan deze groep er – zonder dat ze het direct door hebben – op achteruitgaan.

Daarnaast zien we dat bij ongeveer 13% van de financieel Gezonde mensen het afgelopen jaar de uitgaven gelijk waren aan (7%), of (iets) hoger dan (5%) het inkomen. Ruim een op de tien financieel Gezonde mensen heeft geen buffer om zes maanden of langer te kunnen rondkomen als de belangrijkste bron van inkomsten wegvalt. 16% vertrouwt er niet volledig op dat hun inkomen tijdens hun pensioen voldoende zal zijn; ongeveer de helft daarvan weet niet wat hun pensioeninkomen

FOTO: UNSPLASH/SINITTA LEUNEN

Figuur 5.3 Inzicht van financieel Gezonde huishoudens in hun consumptieve schulden en vertrouwen in aflossen hypothecaire schulden, in %

Figuur 5.4 Investeringsactiviteiten van financieel Gezonde huishoudens, in %

zal zijn. Met het huidige economische klimaat van stijgende inflatie, hogere vasten lasten en veranderingen in de pensioenregelingen is het ook voor de financieel Gezonde huishoudens goed om grip te houden op deze zaken, om te voorkomen dat hun financiële weerbaarheid achteruitgaat.

5.2 Houding: veel aandacht voor korte termijn

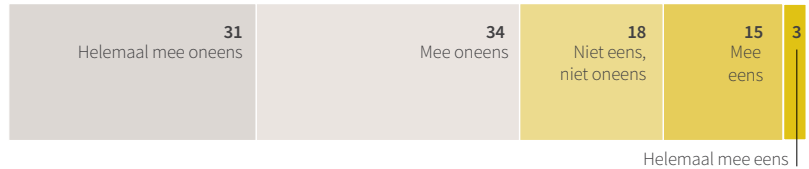
De financiële houding van een groep Nederlanders kenmerkt zich door een voorkeur voor de korte termijn

Bij financiële gezondheid draait het niet alleen om de financiële situatie van mensen, het gaat ook om de financiële houding die het gedrag van mensen beïnvloedt. Zo lopen impulsieve mensen die zich richten op de korte termijn een hoger risico op financiële problemen.³⁰ Een gezonde financiële houding houdt in dat je niet te impulsief bent en zowel naar de korte als naar de lange termijn kijkt. Op die manier kun je weloverwogen keuzes maken, een eventuele financiële tegenvaller makkelijker opvangen en daarnaast ook zorgen dat je je financiële doelen kunt realiseren. We zien dat veel Nederlanders – ook Nederlanders die we tot de financieel Gezonde groep rekenen – zich in hun houding laten leiden door de korte termijn: bij de vragen over hun financiële houding toont een aanzienlijke groep een voorkeur voor de korte termijn (figuur 5.5, rechts).

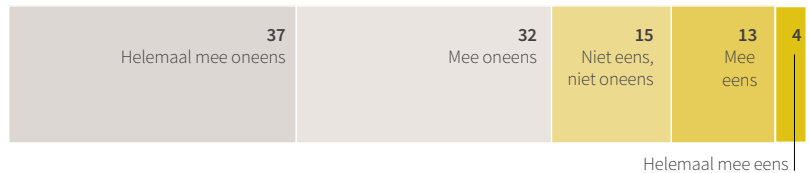
Dat je je in je houding laat leiden door de korte termijn, betekent niet automatisch dat je daar in de praktijk altijd naar handelt.³¹ Met andere woorden: houding is niet hetzelfde als gedrag, dat ook bepaald wordt door bijvoorbeeld omgevingsfactoren. Wel zullen mensen gedrag waartegen ze een positieve houding hebben, eerder uitvoeren.³² In het geval van een voorkeur voor de korte termijn brengt dat een soms onzichtbaar maar reëel risico met zich mee.

Figuur 5.5 Tijdsoriëntatie van Nederlanders, in %

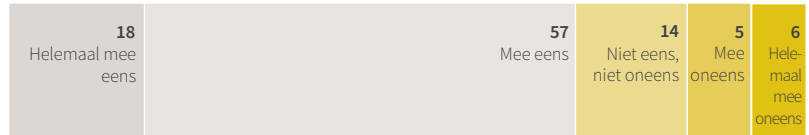
Ik ben alleen bezig met wat ik nu moet betalen. De rest zie ik later wel.

Door mijn financiële situatie leef ik van dag tot dag.

Ik houd rekening met dingen die ik over een tijdje moet betalen.

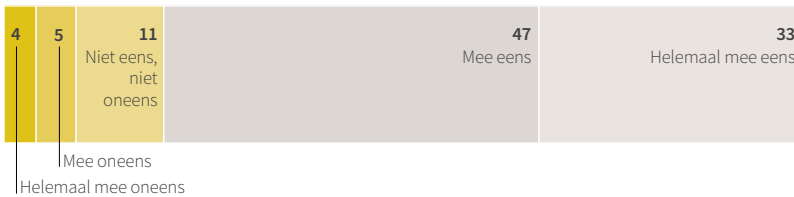

Figuur 5.6 Financiële houding van Nederlanders, in %

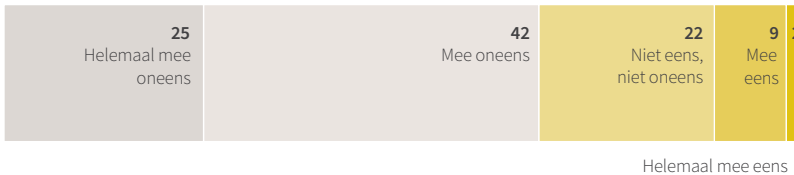
Ik leen liever geld om dingen meteen te kopen dan dat ik ervoor spaar.

Ik zou liever bezuinigen dan te moeten lenen voor alledaagse uitgaven.

Ik geef liever mijn geld uit dan dat ik het bewaar voor onverwachte uitgaven.

Liever lenen en uitgeven dan sparen en bezuinigen

De voorkeur voor de korte termijn zien we op verschillende manieren weerspiegeld in de financiële houding van een deel van de Nederlandse bevolking (figuur 5.5 en 5.6). Zo geeft een vijfde aan liever geld te lenen om meteen iets te kopen dan ervoor te sparen, of staat daar niet afwijzend tegenover. Een vergelijkbaar deel geeft aan liever te lenen voor alledaagse uitgaven dan te bezuinigen, of is het hier niet evident mee oneens. Ruim een op de tien Nederlanders geeft liever geld uit dan het te bewaren voor onverwachte uitgaven. Eenzelfde deel geeft aan geen rekening te houden met dingen die ze over een tijdje moeten betalen. Zoals we al zagen in paragraaf 5.1 zijn het relatief veel financieel Gezonde mensen die dit zeggen. 16% zegt dat het beter voelt om geld uit te geven dan om te sparen. De percentages lopen op naarmate mensen minder financieel gezond zijn, maar ook van de groep financieel Gezonde mensen geeft 11% dit aan. Dat het beter voelt om geld uit te geven wil overigens niet automatisch zeggen dat er iets mis is met je financiële houding.

³⁰ O.a. Ottaviani en Vandone, 2011.

³¹ O.a. Dur et al., 2021.

³² O.a. DPC, 2021.

Het belang van sparen en een buffer opbouwen

Uit eerdere onderzoeken blijkt dat het handelen naar de korte termijn financieel rondkomen bemoeilijkt en het risico op betalingsachterstanden vergroot.³³ Wie vaak geld leent in plaats van te sparen of te bezuinigen, kan te maken krijgen met zich opstapelende schulden – mét de bijbehorende rentelasten. En wie geld uitgeeft zonder daarnaast een buffer op te bouwen, kan in de problemen komen bij een onverwachte financiële tegenvaller. De situatie kan dan ineens snel omslaan, óók bij mensen die altijd goed rondkwamen en dachten financieel Gezond te zijn. Denk aan huishoudens die gewend zijn aan een hoog inkomen dat ineens wegvalt, maar wel vastzitten aan hoge vaste lasten.

Universiteit
Leiden

"Het feit dat een grote groep respondenten een kortetermijnfocus heeft is een probleem voor hun financiële gezondheid. Sparen voor de lange termijn (zoals pensioen) of voor een onverwachte uitgave is nodig om ook in de toekomst comfortabel aan financiële behoeften en verplichtingen te kunnen voldoen. Het is daarom belangrijk om mensen bewust te maken van hun kortetermijnfocus, zodat ze hun uiteindelijke gedrag kunnen veranderen. Tegelijkertijd is een verandering van houding ten opzichte van de korte en lange termijn alleen geen garantie voor betere financiële beslissingen. Dit zien we in diverse onderzoeken terugkomen.³⁴ Een goede keuzearchitectuur kan mensen helpen om meer te sparen."³⁵

FOTO: UNSPLASH/JOS ZWAAN

³³ O.a. Antonides et al., 2008; Madern en Van der Schors, 2012; Van Ommeren et al., 2009.

³⁴ O.a. Choi et al., 2006; Dur et al., 2021.

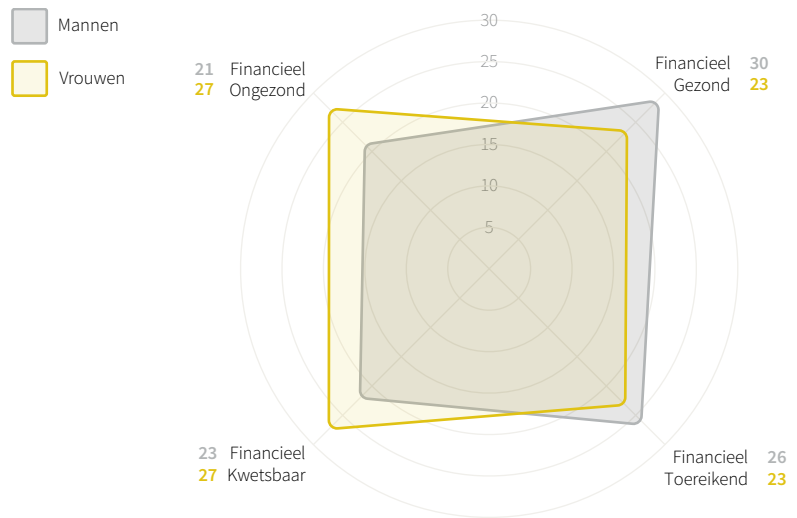
³⁵ O.a. Thaler en Benartzi, 2004.

5.3 Financiële emancipatieslag nodig

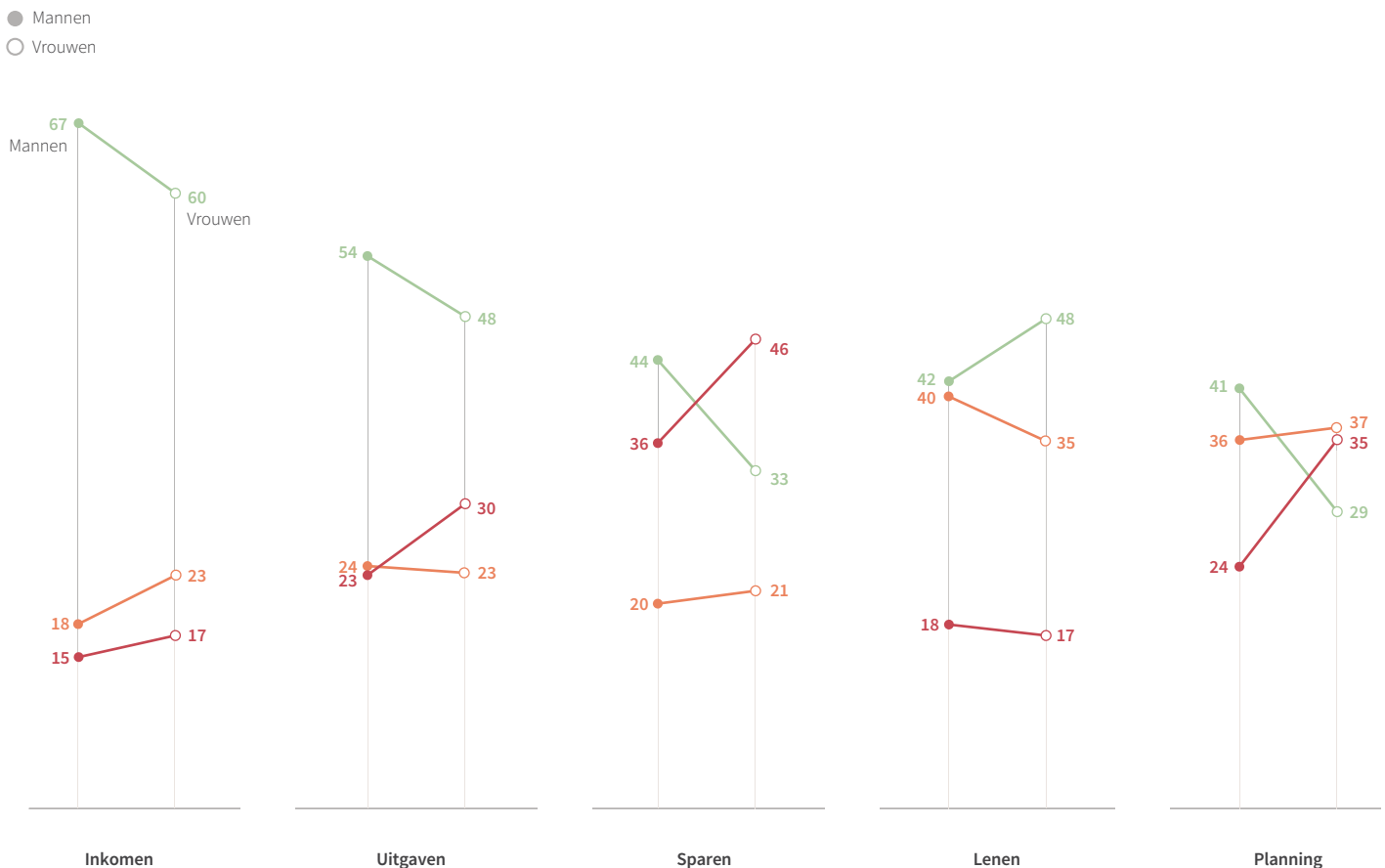
Mannen lijken financieel gezonder dan vrouwen

Mannen lijken financieel gezonder te zijn dan vrouwen³⁶ (figuur 5.7, rechts). Op vier van de vijf domeinen scoren mannen hoger – alleen de subscore van vrouwen op het domein Lenen is beter (figuur 5.8, onderaan). Mannen hebben een hoger inkomen en kunnen daarmee ook vaker goed rondkomen: driekwart van de mannen houdt maandelijks geld over, tegenover twee derde van de vrouwen. Vrouwen hebben ook minder grote spaarbuffers: 47% zou langer dan zes maanden kunnen rondkomen als ze hun belangrijkste bron van inkomsten zouden verliezen, tegenover 56% van de mannen. En vrouwen kunnen hun inkomen voor de komende tijd minder goed voorspellen dan mannen. 55% van de vrouwen kan het inkomen voor de komende twaalf maanden voorspellen, tegen 63% van de mannen. 13% van de vrouwen versus 8% van de mannen geeft aan dat ze het inkomen niet goed kunnen voorspellen.

Figuur 5.7 Financiële gezondheidsniveaus per geslacht, in %

Figuur 5.8 Subscore per domein per geslacht, in %

³⁶ De vragen uit ons onderzoek zijn deels gericht op het huishouden en deels gericht op het individu (bijvoorbeeld huishoudelijke uitgaven versus houding). Dit betekent dat we bij de vergelijking tussen mannen en vrouwen rekening moeten houden met het feit dat de uitkomsten beïnvloed kunnen worden door de andere leden van het huishouden. Een vrouw met een mannelijke partner zal in haar antwoorden bijvoorbeeld rekening houden met de gezamenlijke situatie. Daardoor zal zij als respondent in de subgroep vrouw vallen, maar representeren haar antwoorden haar en haar mannelijke partner (en vice versa voor een mannelijke respondent). Daarnaast zijn er natuurlijk eenpersoonshuishoudens waar dit effect niet geldt. Ondanks deze kleuring zien we significante verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke respondenten.

FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

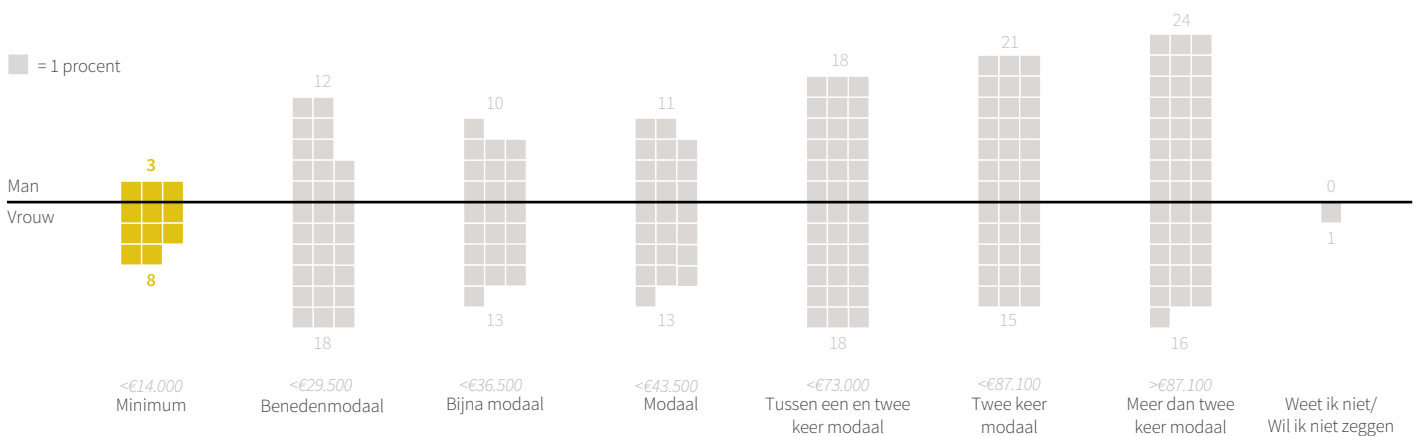
Inkomensongelijkheid nog steeds van invloed op de financiële gezondheid van vrouwen

Het verschil in inkomen tussen mannen en vrouwen staat al jaren op de maatschappelijke agenda: nog steeds verdienen vrouwen 14% minder per uur dan mannen.³⁷ Dit onderzoek bevestigt het bestaande beeld (figuur 5.9). Zo verdient 8% van de vrouwen niet meer dan het minimumloon versus 3% van de mannen, en verdient 18% van de vrouwen benedenmodaal, versus 12% van de mannen. Bij de topinkomens zijn juist de mannen oververtegenwoordigd: 15% van de vrouwen heeft

een inkomen van twee keer modaal, versus 21% van de mannen, en 16% van de vrouwen verdient meer dan twee keer modaal, versus 24% van de mannen.

Dit verschil in inkomen kan terug te voeren zijn op verschillen in type werk of arbeidsovereenkomst, maar ook op het feit dat vrouwen vaker in deeltijd werken (wat ook kan leiden tot minder carrièrekansen).³⁸ In elk geval is het dichten van deze inkomensongelijkheid onderdeel van de financiële emancipatieslag die nodig is om de financiële positie van vrouwen te verbeteren.

Figuur 5.9 Inkomensniveaus van mannen en vrouwen, in %

³⁷ CBS, 2019a.

³⁸ College voor de Rechten van de Mens, 2017.

Noodzaak tot verhogen kennis en inzicht

Die emancipatieslag zal niet alleen op de werkvloer moeten plaatsvinden, zo laat dit onderzoek zien. Het is van groot belang dat vrouwen zelf ook actie ondernemen, door zich meer te verdiepen in hun financiële situatie en zo meer kennis te ontwikkelen en vertrouwen te kweken in financiële zaken. Vrouwen geven zichzelf niet alleen een lager rapportcijfer voor hun financiële kennis – ze geven zichzelf vaker een zeven of lager, terwijl mannen zichzelf vaker een acht of hoger geven – ze beantwoorden de drie financiële kennisvragen ook daadwerkelijk vaker foutief. Respectievelijk 64% (inflatie), 70% (rente) en 41% (aandelen) van de vrouwen geeft het goede antwoord, tegenover 80%, 80% en 60% van de mannen (figuur 5.10).

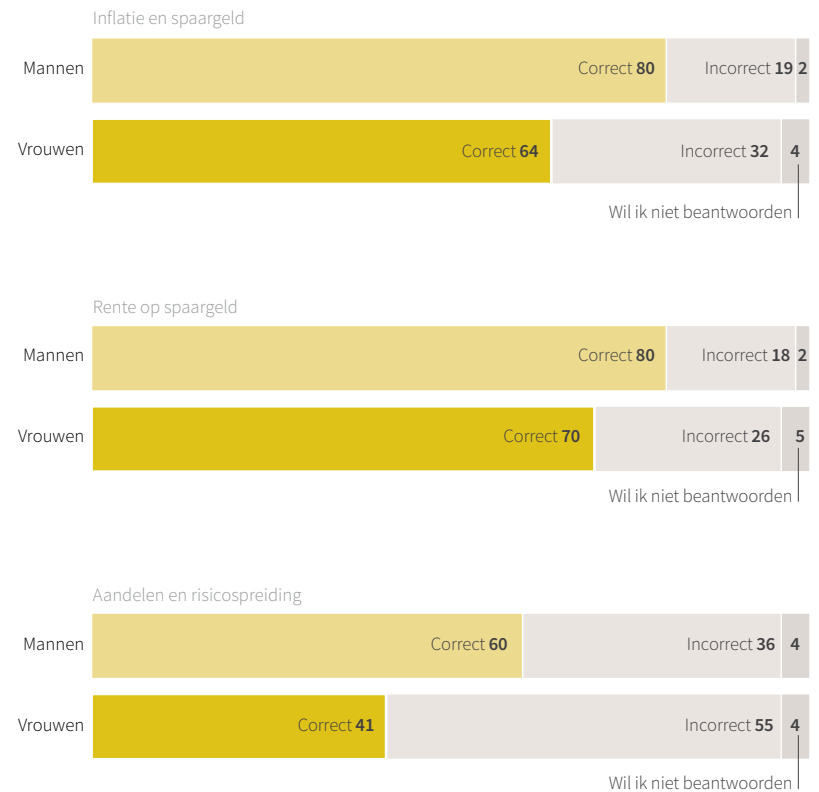
Ook hebben vrouwen minder kennis van investeren (13% geeft aan dat ze niet weten hoe dat moet, versus 5% van de mannen). Als ze financiële plannen maken, doen ze dit vaker voor een korte periode, terwijl mannen juist vaker plannen voor de langere termijn. Vrouwen zeggen bijvoorbeeld vaker alleen financiële plannen te maken voor de komende weken (14% vrouw versus 10% man), terwijl mannen vaker aangeven dat ze plannen maken voor de komende vijf tot tien jaar (11% man versus 9% vrouw).

Vrouwen minder zelfvertrouwen

Aan het verschil in kennis van en zekerheid over financiële zaken tussen mannen en vrouwen kan – los van een feitelijk verschil in financiële competenties – ook een verschil in zelfvertrouwen ten grondslag liggen. Breed bekend is dat mannen in het algemeen meer zelfvertrouwen hebben dan vrouwen. Uit recent onderzoek blijkt dat ruim een derde van het verschil in financiële kennis wordt veroorzaakt door een lager vertrouwen van vrouwen in de eigen kennis.³⁹ Dat zien we terug in ons onderzoek. Bij alle vragen naar zekerheid en zorgen over financiële zaken geven vrouwen aan minder zeker te zijn en zich meer zorgen te maken. Zo zijn vrouwen minder zeker dat hun verzekeringen eventuele grote schades dekken (21% is hier zeer zeker over, versus 31% van de mannen) en minder zeker dat ze goede financiële plannen hebben gemaakt voor hun hun pensioen (32% is hier (zeer) zeker over, versus 45% van de mannen).

Het is van groot belang dat vrouwen zelf ook actie ondernemen door zich meer te verdiepen in hun financiële situatie

Figuur 5.10 Antwoorden op financiële kennisvragen per geslacht, in %

Los van het verschil in zelfvertrouwen tussen mannen en vrouwen hebben mensen op latere leeftijd meer zelfvertrouwen dan in eerdere leeftijdsfasen.⁴⁰ Aangezien de mannen in de steekproef gemiddeld ouder waren dan de vrouwen, kan dit het 'zelfvertrouweffect' nog hebben vergroot.

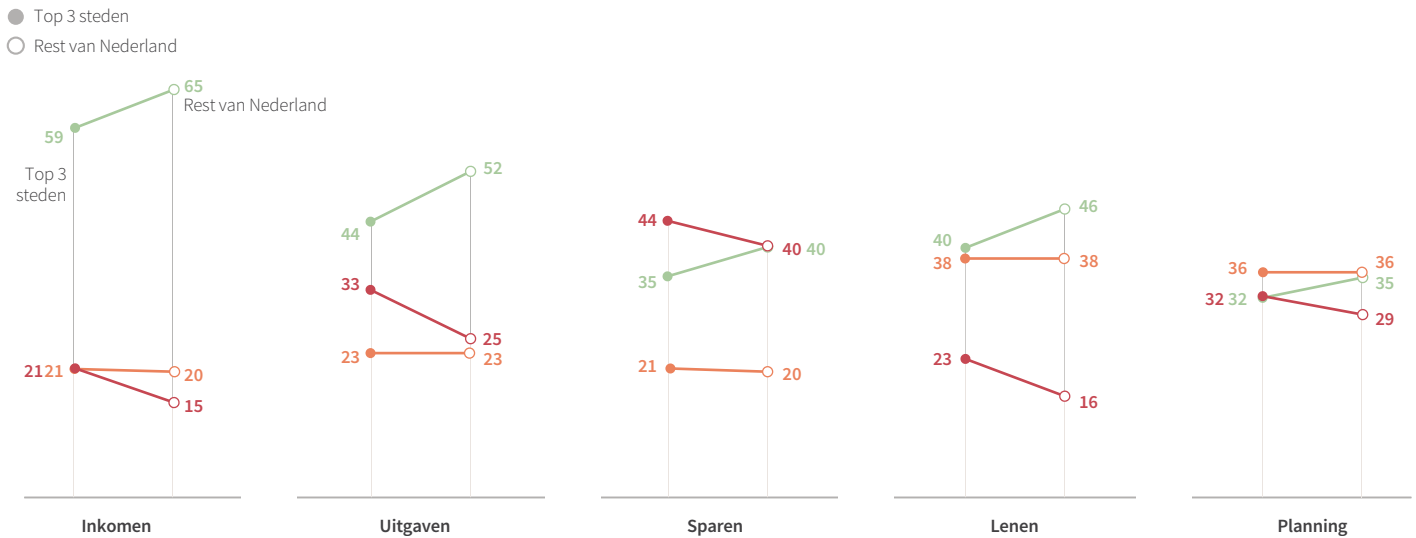
Hoe financieel emanciperen?

Het achterblijven van vrouwen als het gaat om financiële gezondheid is een hardnekkig probleem, wat wederom bevestigd wordt door de resultaten van dit onderzoek. Natuurlijk is het daarbij belangrijk dat vrouwen zelf actie ondernemen om financieel redzaam en weerbaar te worden. Maar om echt resultaat te boeken, zijn daarnaast ook gerichte aandacht en acties van de spelers in het ecosysteem rondom financiële gezondheid nodig. Overheidscampagnes die gericht zijn op vrouwen kunnen hier bijvoorbeeld een bijdrage aan leveren, maar ook een gerichte benadering van mannen en vrouwen door financieel dienstverleners.

³⁹ Bucher-Koenen et al., 2021. Volgens dit onderzoek verklaart de combinatie van minder kennis en minder vertrouwen in de eigen kennis ook voor een groot deel waarom vrouwen minder vaak beleggen dan mannen.

⁴⁰ O.a. Bleidorn et al., 2016; Orth en Robins, 2014.

Figuur 5.11 Subscore per domein van de drie grootste steden en de rest van Nederland, in %

5.4 De drie grootste steden: financieel het meest ongezond van Nederland

In de drie grootste steden wonen relatief meer financieel Ongezonde mensen dan in andere delen van Nederland

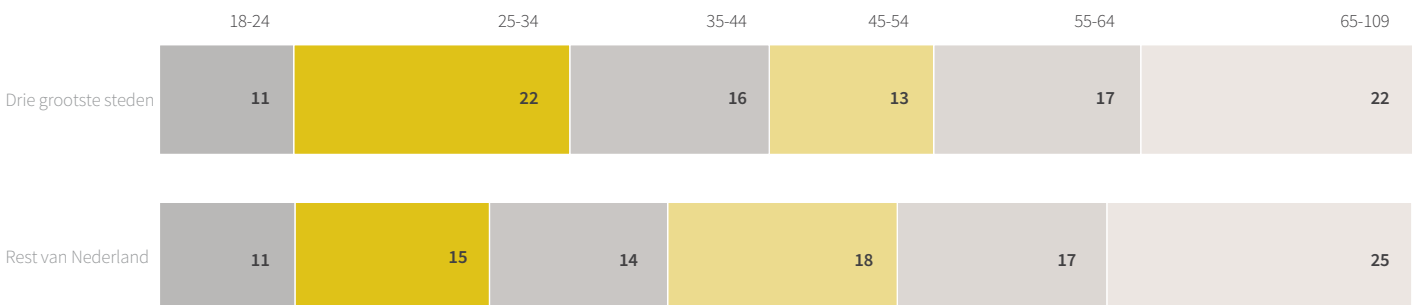
De drie grootste steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag plus de randgemeenten (hierna: de drie grootste steden) – springen er qua financiële gezondheid in negatieve zin uit. Daarbij gaat het niet om de stad zelf maar om de financiële gezondheid van de huishoudens die in die steden wonen. Op alle vijf de domeinen van financiële gezondheid scoren deze steden lager dan de rest van Nederland (figuur 5.11, bovenaan). Vooral als het gaat om Uitgaven (33% scoort daar rood versus 25% in de rest van Nederland) en Lenen (23% scoort rood versus 16%) is er veel ruimte voor verbetering. Significant meer huishoudens in de drie grootste steden zijn dan ook financieel Ongezond (31%) dan in de rest van

Nederland (23%).⁴¹ Wat maakt de drie grootste steden op dit punt zo anders dan de rest van Nederland? Een nadere blik op de uitkomsten biedt aanknopingspunten voor mogelijke verklaringen.

Wie wonen er in de drie grootste steden?

Qua samenstelling verschilt de populatie van de drie grootste steden van de populatie van andere regio's. Zo wonen er significant meer mensen van 25 tot 34 jaar (22% versus landelijk 15%) en significant minder mensen van 45 tot 54 jaar (13% versus 18%) (figuur 5.12, onderaan). De populatie in de drie grootste steden is dus jonger dan in de rest van Nederland. Deze jonge mensen lopen doorgaans een hoger risico op financiële ongezondheid dan ouderen.⁴² Andere uitschieters zijn bijvoorbeeld dat er meer mensen in een huurwoning wonen (39% versus 31% in de rest

Figuur 5.12 Leeftijdscategorieën van de drie grootste steden en de rest van Nederland, in %

⁴¹ Dit beeld sluit aan bij cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 2019).

⁴² Jongeren hebben vaak nog een wat lager inkomen en hebben minder vermogen opgebouwd dan ouderen. De kans op geldproblemen neemt op latere leeftijd af, en naarmate mensen ouder zijn hebben ze ook minder geldzorgen (o.a. De Bruijn en Antonides, 2020; CBS, 2019b; Madern en Van der Schors, 2012).

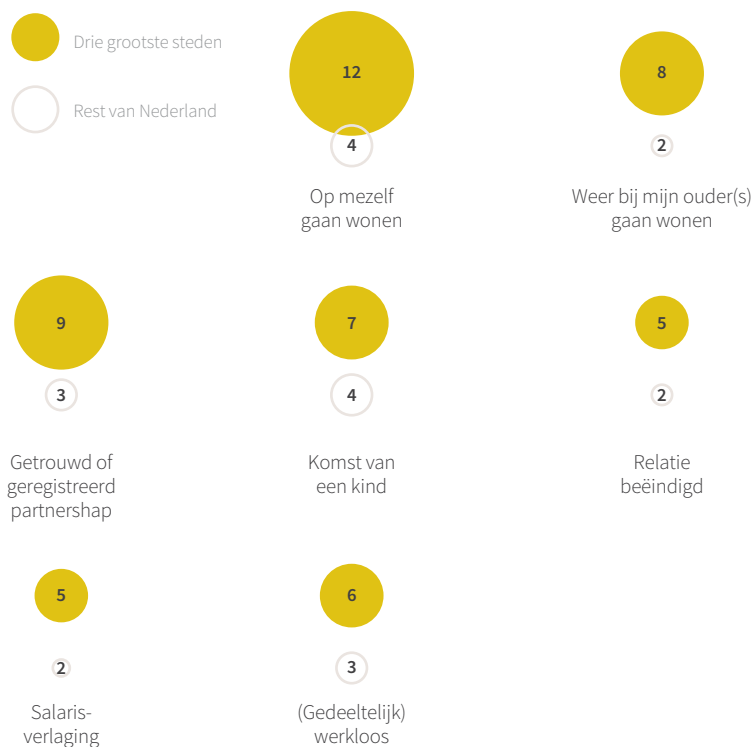
FOTO: UNSPLASH/VISUAL STORIES MICHELE

van Nederland), wat ook samenhangt met een risico op geldproblemen.⁴³ Ook wonen er meer zzp'ers (10% versus 7%), die vaak te maken hebben met wisselende inkomsten en financiële onzekerheid. En relatief veel mensen uit de drie grootste steden groeiden op in huishoudens waar altijd financiële problemen waren (12% versus 4%), waardoor ze in het algemeen een minder goede start hadden.

In de drie grootste steden wonen dus meer mensen die gezien hun persoonlijke omstandigheden een hoger risico lopen op financiële kwetsbaarheid.⁴⁴ Daartegenover staat

dat het opleidingsniveau van mensen in deze drie grootste steden significant hoger is dan dat in de rest van Nederland: bijna een kwart heeft een opleiding op wo-niveau afgerond, terwijl dat in de rest van Nederland 16% is. Wel wonen er ook meer mensen die alleen basisonderwijs hebben afgerond (2% versus 1%). Mensen met een hoog opleidingsniveau hebben minder vaak financiële problemen dan mensen met een laag opleidingsniveau⁴⁵ (zie ook onze reflectie op opleidingsniveau in 'Hoe hoger de opleiding, hoe financieel gezonder' op pagina 44).

Figuur 5.13 Life events van de drie grootste steden en de rest van Nederland, in %

Meer life events met mogelijke impact op financiële gezondheid

Het leven van mensen in de drie grootste steden is een stuk veranderlijker dan in de rest van Nederland. Dat zien we terug in het grote aantal mensen dat met life events (grote veranderingen op het gebied van wonen, persoonlijk leven of werk) te maken krijgt (figuur 5.13). Zo geven relatief meer mensen uit de drie grootste steden dan in de rest van Nederland aan, dat ze de afgelopen twaalf maanden op zichzelf (12% versus in de rest van Nederland 4%), of juist weer bij hun ouders zijn gaan wonen (8% versus 2%), zijn getrouwd (9% versus 3%), kinderen hebben gekregen (7% versus 4%), of hun relatie hebben beëindigd (5% versus 2%), of een salarisverlaging kregen (5% versus 2%), of (gedeeltelijk) werkloos zijn geraakt (6% versus 3%). Omstandigheden die het leven op zijn kop kunnen zetten en vaak ook financiële gevolgen hebben.

Uit verschillende onderzoeken van het Nibud blijkt inderdaad dat een recente gebeurtenis, zoals een inkomensterugval, gezinsuitbreiding of een verhuizing, het risico op financiële problemen vergroot.⁴⁶ Ook in ons onderzoek zien we dat mensen die het afgelopen jaar life events hebben meegemaakt, vaker financieel Kwetsbaar of Ongezonder zijn dan mensen die zulke gebeurtenissen niet hebben meegemaakt (zie hoofdstuk 6 voor een verdere toelichting op de impact van life events).

⁴³ Madern en Van der Schors, 2012.

⁴⁴ Naast de hier genoemde risicofactoren vormt ook migratieachtergrond een risicofactor van belang, maar dat onderwerp was niet in scope van dit onderzoek (zie bijvoorbeeld SCP, 2019).

⁴⁵ O.a. CBS, 2020b.

⁴⁶ Madern en Van der Schors, 2012; Nibud, 2020.

6 Overige dwarsdoorsnedes

In het vorige hoofdstuk hebben we enkele opvallende, urgente kwesties besproken die dit onderzoek opwerpt en waar met gerichte aandacht mogelijk winst te behalen is. In dit hoofdstuk komen inzichten aan bod die niet minder relevant zijn, maar waarbij de samenhang met financiële gezondheid wellicht meer voor de hand ligt. Desalniettemin zijn ook deze inzichten belangrijk om in ogenschouw te nemen als we het hebben over financiële gezondheid.

6.1 Impact van life events op financiële gezondheid

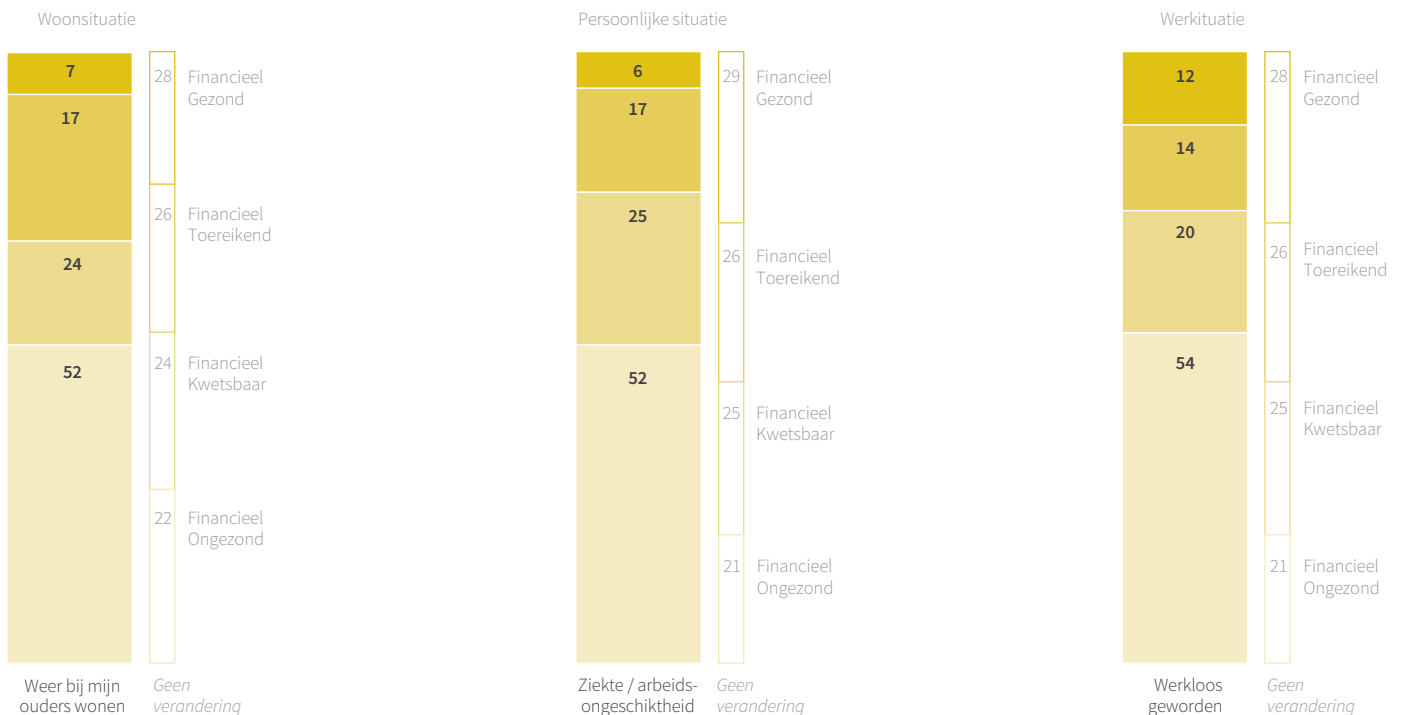
Onder de Nederlanders die een life event hebben meegemaakt, zien we vaker het gezondheidsniveau Ongezond

Zoals we al opmerkten (zie paragraaf 5.4) liet eerder onderzoek van het Nibud zien dat life events (impactvolle levensgebeurtenissen) het risico op financiële problemen vergroten. Dat beeld zien we in ons onderzoek bevestigd. We onderscheiden drie verschillende typen life events die mensen de afgelopen twaalf maanden kunnen hebben meegemaakt.⁴⁷ Veranderingen in de woonsituatie (bijvoorbeeld op zichzelf gaan wonen of samenwonen), veranderingen in de persoonlijke situatie (bijvoorbeeld de komst van een kind of overlijden van een partner of ouder) en veranderingen in de werksituatie (zoals salarisverlaging of ontslag).⁴⁸ Vanwege de

bijzondere economische omstandigheden door corona in het afgelopen jaar besteden we verderop in dit hoofdstuk nog apart aandacht aan life events in de werksituatie (zie paragraaf 6.4).

De meerderheid van de Nederlanders heeft het afgelopen jaar geen life events meegemaakt in hun woonsituatie (81%), persoonlijke situatie (80%) of werksituatie (67%). Bij de mensen die de afgelopen twaalf maanden wel een life event hebben meegemaakt, zien we vaker het financiële gezondheidsniveau Ongezond dan bij mensen die geen life event hebben meegemaakt. Hierbij zijn de uitschieters mensen die weer terug bij hun ouder(s) zijn gaan wonen (52% Ongezond), mensen die te maken kregen met ziekte of arbeidsongeschiktheid (ook 52% Ongezond) en mensen die werkloos zijn geworden (54% Ongezond) (figuur 6.1).

Figuur 6.1 Life events met laagste score op financiële gezondheid, in %

⁴⁷ De vragenlijst is door respondenten beantwoord in juni 2021. Hierbij is gevraagd naar de life events over de afgelopen twaalf maanden.

⁴⁸ Zie bijlage voor een volledig overzicht van de life events die zijn uitgevraagd.

Veranderingen in de woonsituatie: op vier van de vijf domeinen minder financieel gezond

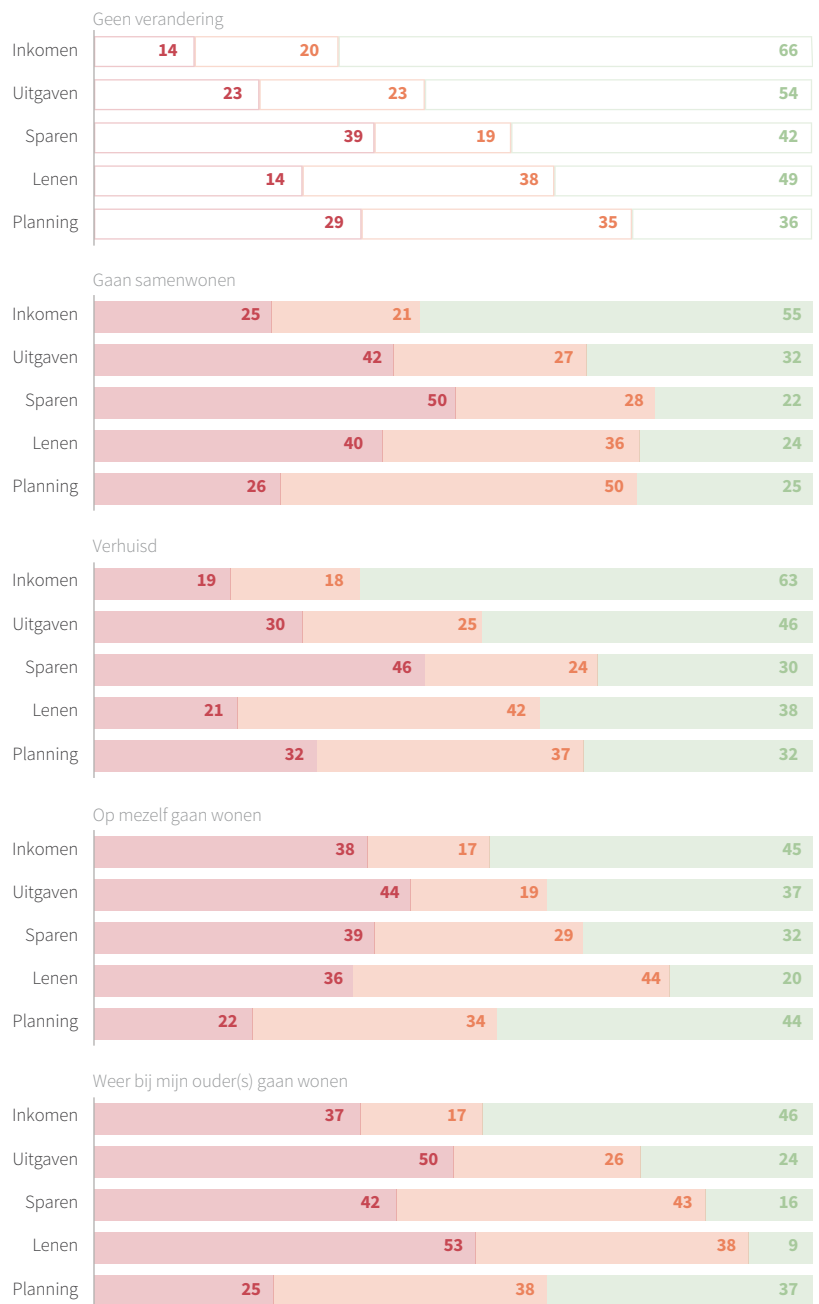
In totaal maakte een kleine 20% van de Nederlanders de afgelopen twaalf maanden een verandering in de woonsituatie mee. Zoomen we in op de domeinen, dan zien we dat mensen die geen verandering in de woonsituatie hebben ervaren, op vier van de vijf domeinen vaker een groene score hebben (66% groen bij Inkomen, 54% groen bij Uitgaven, 42% groen bij Sparen en 49% groen bij Lenen) (figuur 6.2). Een stabiele woonsituatie lijkt hiermee een gunstig effect te hebben op de financiële gezondheid. Een uitzondering daarop vormt Planning (36% groen), waarbij geen significant verschil te zien is met mensen die wel een verandering in de woonsituatie hebben meegemaakt. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een verandering in de woonsituatie vaak niet over één nacht ijs gaat en er bewust gepland en vooruit gekeken wordt naar financiële verplichtingen en/of onzekerheden. Denk aan het afsluiten van een verzekering bij het verhuizen naar een eigen woning. Dit zien we in het bijzonder bij mensen die op zichzelf gaan wonen (5% van de Nederlanders). Deze groep scoort vaker groen op het domein Planning (44% versus 36% van de mensen die geen verandering in de woonsituatie hebben meegemaakt).

Een nadere blik op specifieke veranderingen in de woonsituatie maakt duidelijk dat de life events ‘op mezelf gaan wonen’ en ‘weer bij mijn ouders gaan wonen’ (5% respectievelijk 3% van de Nederlanders) significant vaker het gezondheidsniveau Ongezonder hebben (44% respectievelijk 52%, versus 22% van de mensen die geen gebeurtenis in de werksituatie hebben meegemaakt). Dit ondanks dat de groep ‘weer op mezelf gaan wonen’ het dus wel beter doet op Planning, zoals we hierboven aangaven.

De aandachtspunten van deze life events ‘op mezelf gaan wonen’ en ‘weer bij mijn ouders gaan wonen’ zitten met name op de domeinen Inkomen (rode score van 38% respectievelijk 37%), Uitgaven (44% respectievelijk 50% rode score) en Lenen (36% respectievelijk 53% rode score). Opvallend binnen de domeinen is de slechte voorspelbaarheid van inkomsten: 59% van de mensen die weer bij hun ouders gaan wonen kunnen hun inkomen niet verder dan zes maanden voorspellen, en 43% van de mensen die op zichzelf zijn gaan wonen (versus 31% van de mensen die geen verandering in de woonsituatie hebben doorgemaakt). 38% van de mensen die weer bij hun ouders gaan wonen kunnen het inkomen zelfs niet verder dan drie maanden voorspellen (versus 17%). Daarnaast kan bijvoorbeeld 69% van de mensen die weer bij hun ouders zijn gaan wonen en 56% van de mensen die op zichzelf zijn gaan wonen niet zonder problemen alle rekeningen betalen (versus 31%). Van de mensen die weer bij hun ouders zijn gaan wonen heeft 65% consumptieve schulden, van de mensen die op zichzelf zijn gaan wonen zelfs 74% (versus 27%). De verwachte termijn waarop deze leningen worden terugbetaald is relatief vaak lang voor beide groepen. Zo zegt 24% van de mensen die weer bij hun ouders zijn gaan wonen en 23% van de mensen die op zichzelf zijn gaan wonen dat het hun elf tot twintig jaar kost om deze leningen af te lossen (versus 16%).

Als we kijken naar de leeftijd van deze mensen, dan zien we dat 80% van de mensen die weer bij hun ouders zijn gaan wonen

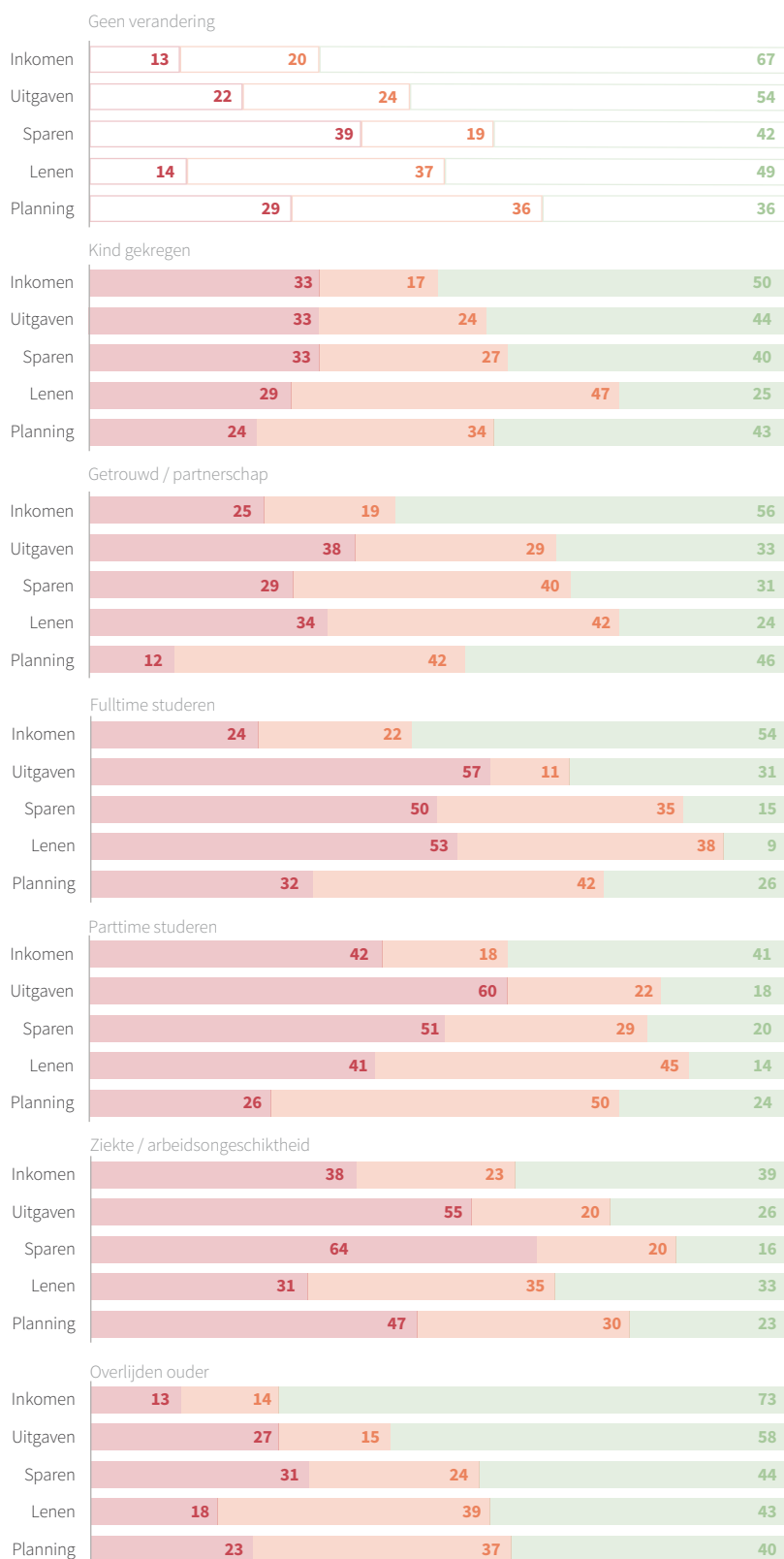
Figuur 6.2 Subscore per domein van Nederlanders die geen of juist wel een verandering hebben meegemaakt in hun woonsituatie, in %

jonger dan 35 jaar is. Dit geldt voor 84% van de groep die op zichzelf is gaan wonen. Verder bestaat de groep die op zichzelf is gaan wonen voor 18% uit studenten, en de groep die weer bij hun ouders is gaan wonen voor 23%.

De mensen die deze twee life events mee hebben gemaakt zijn dus jonge mensen, al dan niet studerend, die over het algemeen al (langdurige) leenverplichtingen hebben. Ook worstelen zij op andere financiële gebieden. Het zal voor deze groep lastig zijn om hun financiële weerbaarheid op korte termijn te verbeteren. Overigens is het aannemelijk dat de mensen die weer bij hun ouders zijn gaan wonen dit juist doen omdat hun financiële situatie ongunstiger is geworden.

Figuur 6.3 Subscore per domein van Nederlanders die geen of juist wel een verandering hebben meegemaakt in hun persoonlijke situatie, in %

Ingrijpende persoonlijke gebeurtenissen

20% van de Nederlanders heeft in de afgelopen twaalf maanden een life event in de persoonlijke situatie meegemaakt. Net als bij veranderingen in de woonsituatie geldt ook hier dat mensen die geen persoonlijke gebeurtenis hebben meegemaakt vaker een groene score hebben dan mensen die wel zo'n verandering hebben doorgemaakt (67% groen bij Inkomen, 54% bij Uitgaven, 42% bij Sparen, 49% bij Lenen) (figuur 6.3). Het domein Planning laat ook nog een ander beeld zien. Hierop scoort 43% van de mensen die een kind hebben gekregen (4% van de Nederlanders) een groene score) en 46% van de mensen die zijn getrouwd⁴⁹ (4% van de Nederlanders). Dit is juist beter dan de mensen die geen persoonlijke gebeurtenis hebben meegemaakt (36% groene score). Het krijgen van een kind en trouwen zijn beide life events die doorgaans een bewuste keuze zijn waar mensen gericht voor kunnen plannen. Opvallend is dat deze groep vaak aangeeft zeer zeker te zijn over planningsgerelateerde zaken. Een voorbeeld hiervan is het hebben van goede financiële plannen voor het pensioen (35% voor 'komst kind' en 29% 'getrouwd', versus 16% bij de groep die geen persoonlijke gebeurtenis heeft meegemaakt). Maar ook zijn ze zeer zeker dat ze een heftige gebeurtenis kunnen opvangen: van beide groepen die deze life events hebben meegemaakt geeft 35% dit aan, versus 17% van de groep die geen persoonlijke life events heeft gemaakt. Dit versterkt het beeld dat mensen in deze periode van hun leven meer bezig zijn met financieel plannen.

⁴⁹ Hieronder verstaan wij ook mensen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan.

Op het beeld dat mensen die een life event op persoonlijk vlak hebben meegemaakt op het merendeel van de domeinen minder goed scoort vormt de groep die aangeeft het overlijden van hun vader/moeder te hebben meegemaakt (2% van de Nederlanders) een uitzondering. Zij zijn vaker financieel Gezond en scoren op meerdere domeinen beter (74% groen bij Inkomen, 58% bij Uitgaven, 44% bij Sparen, 43% bij Lenen 40% bij Planning). In deze groep zien we vaker de leeftijdscategorie 45-54 jaar. Bovendien zien we dat bijvoorbeeld 65% (zeer) makkelijk kan rondkomen (versus 60% van de mensen die geen persoonlijke gebeurtenis hebben meegemaakt) en driekwart (zeer) zeker is dat ze een grote uitgave kunnen doen zoals een vakantie (versus 56%). De kans dat ouders overlijden in de eerdergenoemde leeftijdscategorie is groot. Daarbij zijn de oudere leeftijdsgroepen vaak van nature al financieel gezonder (zie ook 'Ouderen financieel gezonder dan jongeren'). Hiermee lijkt het life event 'overlijden vader/moeder' niet de oorzaak te zijn van de gunstiger resultaten op financiële gezondheid.

Als we nader kijken naar de life events in negatieve zin, dan zien we dat mensen die ziekte of arbeidsongeschiktheid hebben meegemaakt (2% van de Nederlanders) binnen alle

domeinen vaker een rode score hebben dan mensen die geen life event op persoonlijk gebied hebben meegemaakt. Zo scoort 38% van hen rood bij Inkomen (versus 13% bij geen verandering), 55% rood bij Uitgaven (versus 22%), 64% rood bij Sparen (versus 39%), 31% Rood bij Lenen (versus 14%) en 47% rood bij Plannen (versus 29%). Deze uitkomsten suggereren dat fysieke gezondheid (en de gevolgen als deze gezondheid niet in orde is) een grote impact kan hebben op de financiële gezondheid.

Een andere opvallende groep vormen de Nederlanders die het afgelopen jaar full- of parttime zijn gaan studeren (beide groepen 2% van de Nederlanders). Deze groepen scoren op vier domeinen slechter dan mensen die geen persoonlijke gebeurtenis hebben meegemaakt. Zo scoren ze op Inkomen 24% rood bij fulltime en 42% rood bij parttime, op Uitgaven 57% rood bij fulltime en 60% bij parttime, op Sparen 50% bij fulltime en 51% parttime en op Lenen 53% bij fulltime en 41% bij parttime. Het lijkt erop dat gaan studeren een negatieve impact heeft op financiële gezondheid. Deze Nederlanders lijken hiermee vatbaarder voor risico's zoals het aangaan van leenverplichtingen zonder dat daar al zekerheid van inkomen op langere termijn tegenover staat.

FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

6.2 Ouderen financieel gezonder dan jongeren

Ouderen zijn financieel gezonder dan jongeren (figuur 6.4).⁵⁰ Vooral Nederlanders tussen de 55 en 64 jaar doen het significant beter op alle domeinen van financiële gezondheid dan jongeren. Op latere leeftijd daalt het gezondheidsniveau weer licht: mensen van 65 jaar of ouder hebben vaker een Toereikende financiële gezondheid dan de andere leeftijdsgroepen. Mensen tussen de 25 en 34 jaar zijn het vaakst financieel Kwetsbaar of Ongezonder. Deze bevindingen sluiten aan bij eerder onderzoek.⁵¹

Figuur 6.4 Financiële gezondheidsniveaus per leeftijdscategorie, in %

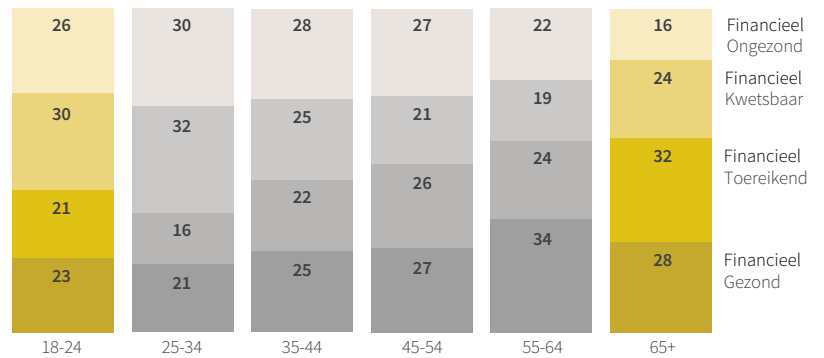

FOTO: UNSPLASH/RINKE DOHMEN

⁵⁰ Onder 'ouderen' verstaan we mensen vanaf 35 jaar en ouder, onder 'jongeren' verstaan we mensen jonger dan 35 jaar.

⁵¹ O.a. De Bruijn en Antonides, 2020; CBS, 2019b; Madern en Van der Schors, 2012.

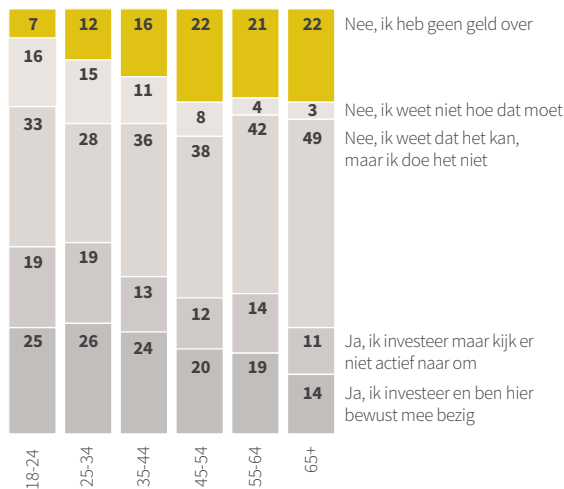
Jongeren scoren laag, maar investeren opvallend vaak

Kijkend naar de scores per domein, dan zien we dat de jongste groep – 18-24 jaar – op de domeinen Sparen en Lenen lager scoort dan de overige leeftijdsgroepen (figuur 6.5, rechts). Zo geeft ruim de helft van hen aan een consumptieve schuld te hebben (70%). Daarnaast zeggen ze weliswaar vaker dat ze sparen dan de andere leeftijdsgroepen (1% spaart niet, versus gemiddeld 7% van de andere leeftijdsgroepen), maar dat doen ze vooral bij financiële meevallers (11% versus gemiddeld 7%) en minder vaak structureel (21% versus gemiddeld 17%). Ook zeggen maar drie op de tien jongeren dat ze makkelijk morgen een onverwachtse uitgave kunnen doen van één maandinkomen, wat duidt op een lage (liquide) buffer. En als ze financiële plannen maken, doen ze dit (veel) vaker voor de korte termijn dan de andere leeftijdsgroepen (80% versus gemiddeld 49%).

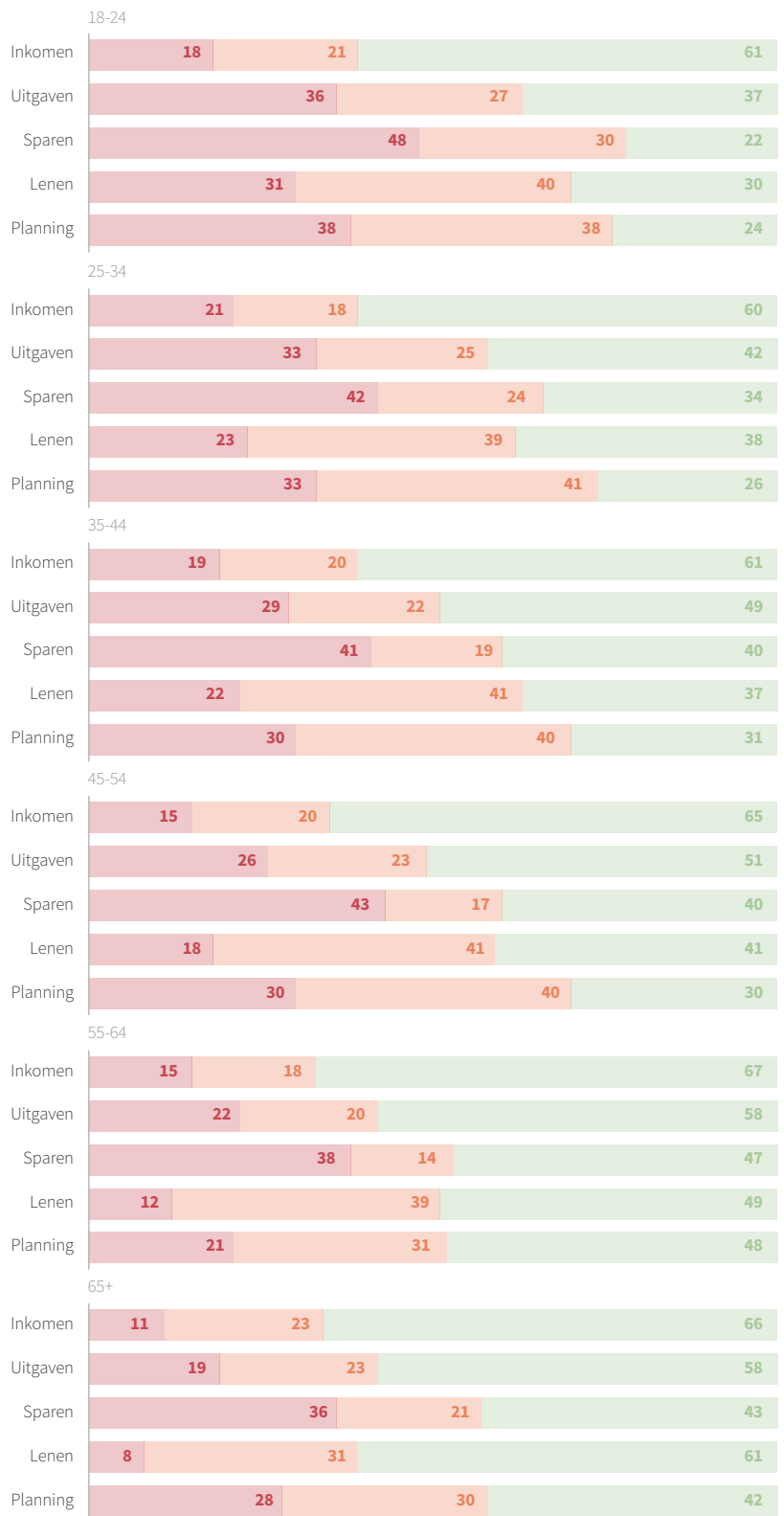
Opvallend is dat jongeren vaker dan ouderen aangeven dat ze investeren (figuur 6.6, linksonder). De jongste groep zegt ook het minst vaak dat ze daar geen geld voor hebben, terwijl ze op de domeinen Uitgaven, Sparen en Lenen het laagst scoren. Dit zou erop kunnen duiden dat jongeren worden meegetrokken in de hype van beleggen, waarin vaak wordt belegd voor de korte termijn.⁵² Dit is in het algemeen risicovoller dan investeren voor de lange termijn – en mogelijk doen jongeren dit met geld dat beter zou kunnen dienen als buffer. Doorgaans wordt geadviseerd om te investeren met geld dat je over een langere periode overhoudt zonder dat dit een tekort in de buffer(s) veroorzaakt.

Figuur 6.6 Investeringsactiviteiten per leeftijdscategorie

Als uw huishouden voor een langere periode geld overhoudt, investeert u dit dan?

Figuur 6.5 Verskil in subscore per domein per leeftijdscategorie, in %

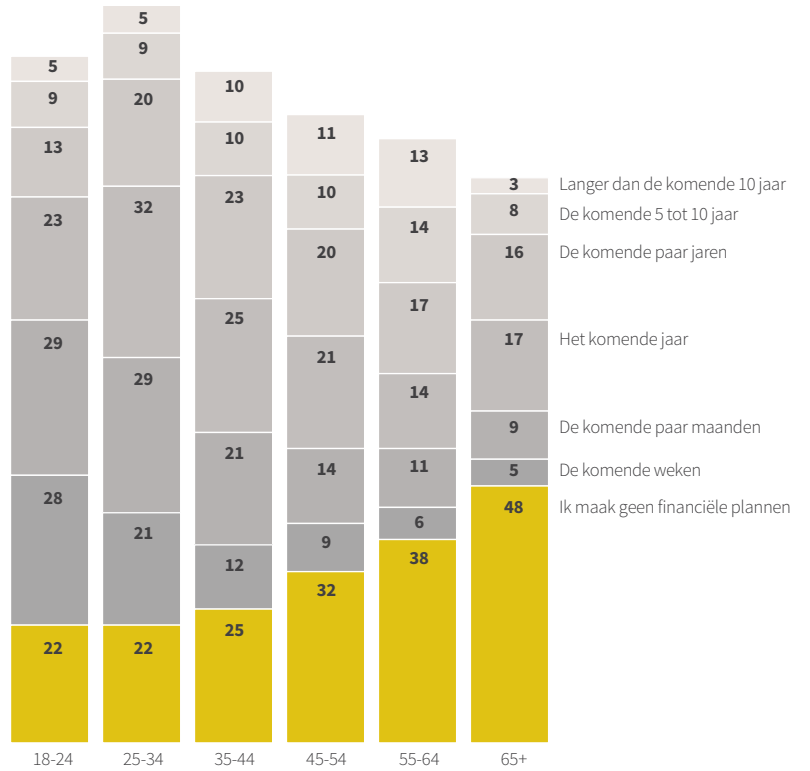
⁵² Zo was er begin 2021 wereldwijd een hype rond het Amerikaanse aandeel GameStop, waar bijna 30.000 Nederlanders in handelden. Dit waren voornamelijk jongeren (AFM, 2021).

Ouderen maken minder vaak financiële plannen

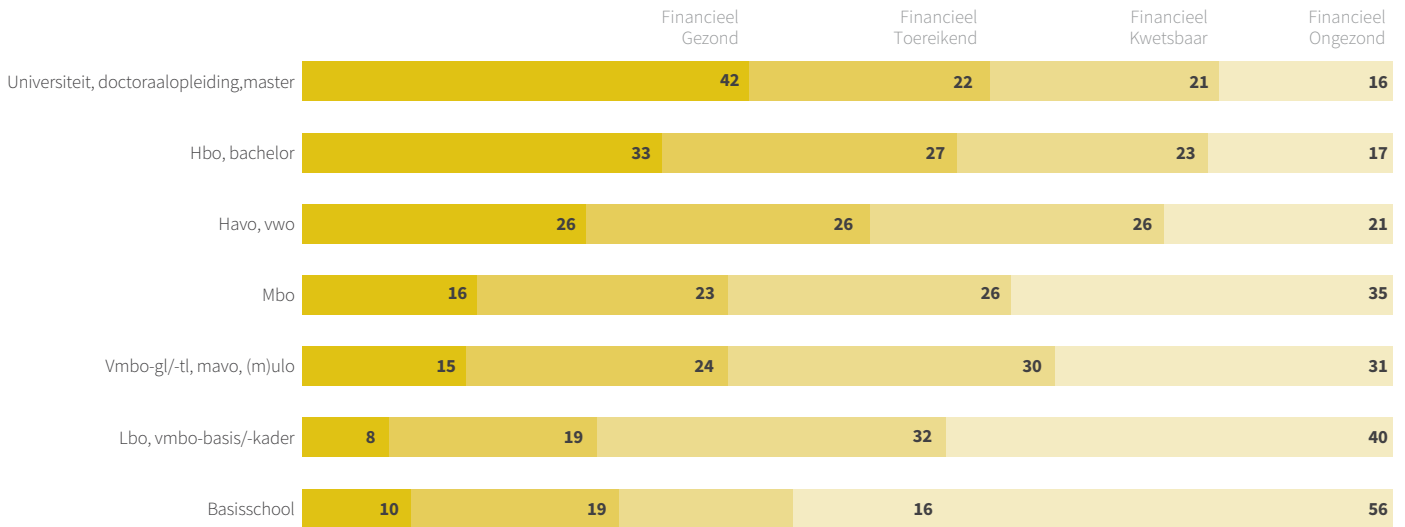
Qua planning valt op dat Nederlanders vanaf 45 jaar weliswaar vaker goed verzekerd zijn en daardoor een heftige gebeurtenis in hun leven financieel beter kunnen opvangen, maar dat ze tegelijkertijd minder vaak financiële plannen maken dan de jongere leeftijdsgroepen (figuur 6.7). Het percentage mensen dat geen financiële plannen maakt loopt op van 22% van de jongste groep tot 48% van de oudste groep. Dit laatste percentage betreft de 65-plussers, terwijl goed plannen ook voor deze groep van belang is: zij gaan een levensfase in waarin mogelijk veel levensveranderingen plaatsvinden, zoals pensioen, ziekte en overlijden. Als 45-plussers plannen maken, doen ze dat relatief weinig voor de komende paar jaar. Ook zeggen ze vaker nooit een overzicht te maken van hun inkomsten en uitgaven (19% versus 11% onder de 45 jaar), of dat weleens te hebben gemaakt, maar het niet bij te houden (21% versus 19% onder de 45 jaar).

Figuur 6.7 Planningsperiode per leeftijdscategorie, in %

Meerdere antwoorden mogelijk

Figuur 6.8 Financiële gezondheidsniveaus per opleidingsniveau, in %

6.3 Hoe hoger de opleiding, hoe financieel gezonder
Een hoger opleidingsniveau geeft mensen in financieel opzicht een voorsprong

Mensen met een hoog opleidingsniveau zijn vaker financieel Gezond dan mensen met een laag opleidingsniveau. Van de hoogstopgeleiden – mensen die de universiteit, een master of een doctoraalopleiding hebben afgerond – is 42% financieel Gezond, van de laagstopgeleiden, die alleen de basisschool hebben afgerond, 10% (figuur 6.8). Niet verrassend is dat het omgekeerde ook geldt: mensen met een lager opleidingsniveau zijn vaker financieel Ongezond. Van de laagstopgeleiden is 56% financieel Ongezond, tegen 16% van de hoogstopgeleiden.

In algemene zin geldt: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe beter mensen rondkomen. 71% van de hoogstopgeleiden kan (zeer) makkelijk rondkomen, tegenover 38% van de laagstopgeleiden. Daarnaast geldt dat hoe hoger het opleidingsniveau is, hoe vaker mensen maandelijks sparen (80% hoogstopgeleid tegenover 44% laagstopgeleid), hoe minder zorgen ze zich maken over consumptieve schulden (57% hoogstopgeleid tegenover 31% laagstopgeleid maakt zich geen zorgen), hoe vaker ze financiële plannen maken (76% hoogstopgeleid tegenover 33% laagstopgeleid maakt financiële plannen) en hoe meer kennis ze hebben van financiën (figuur 6.11 op pagina 46).

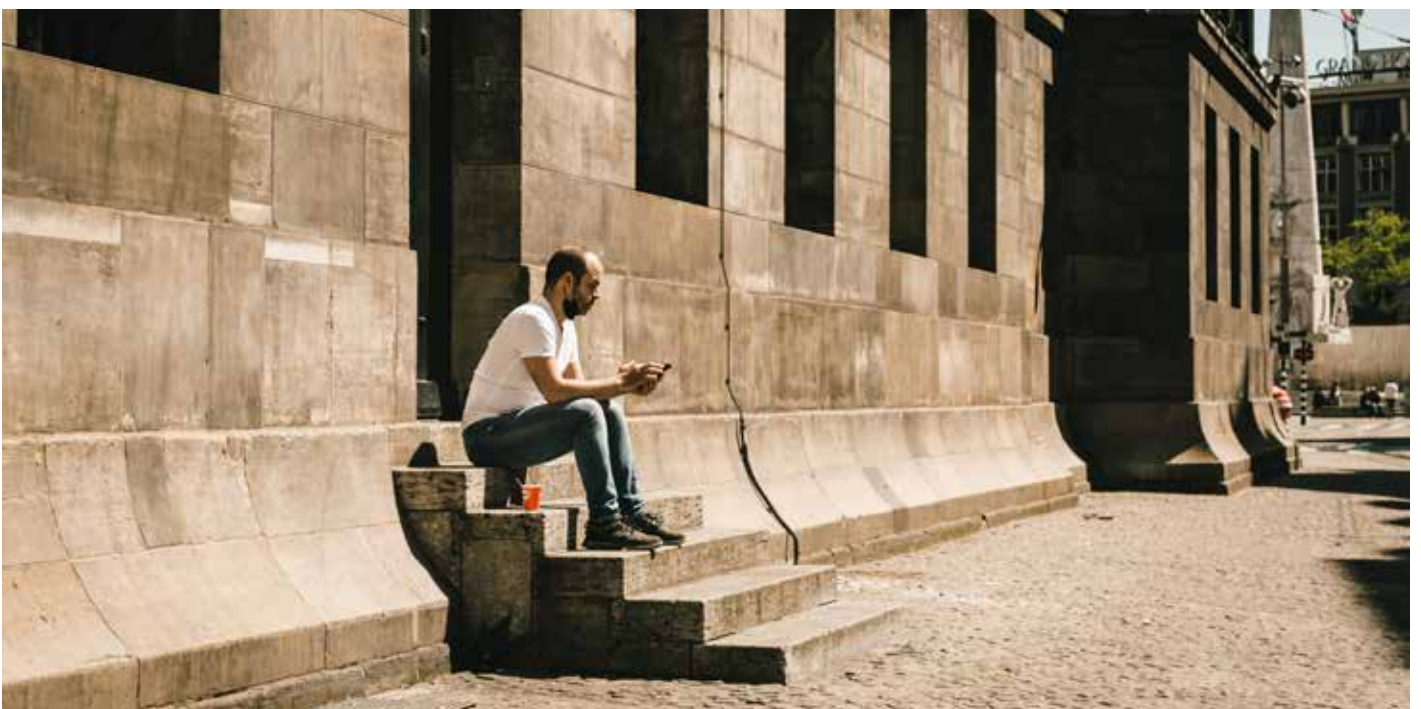

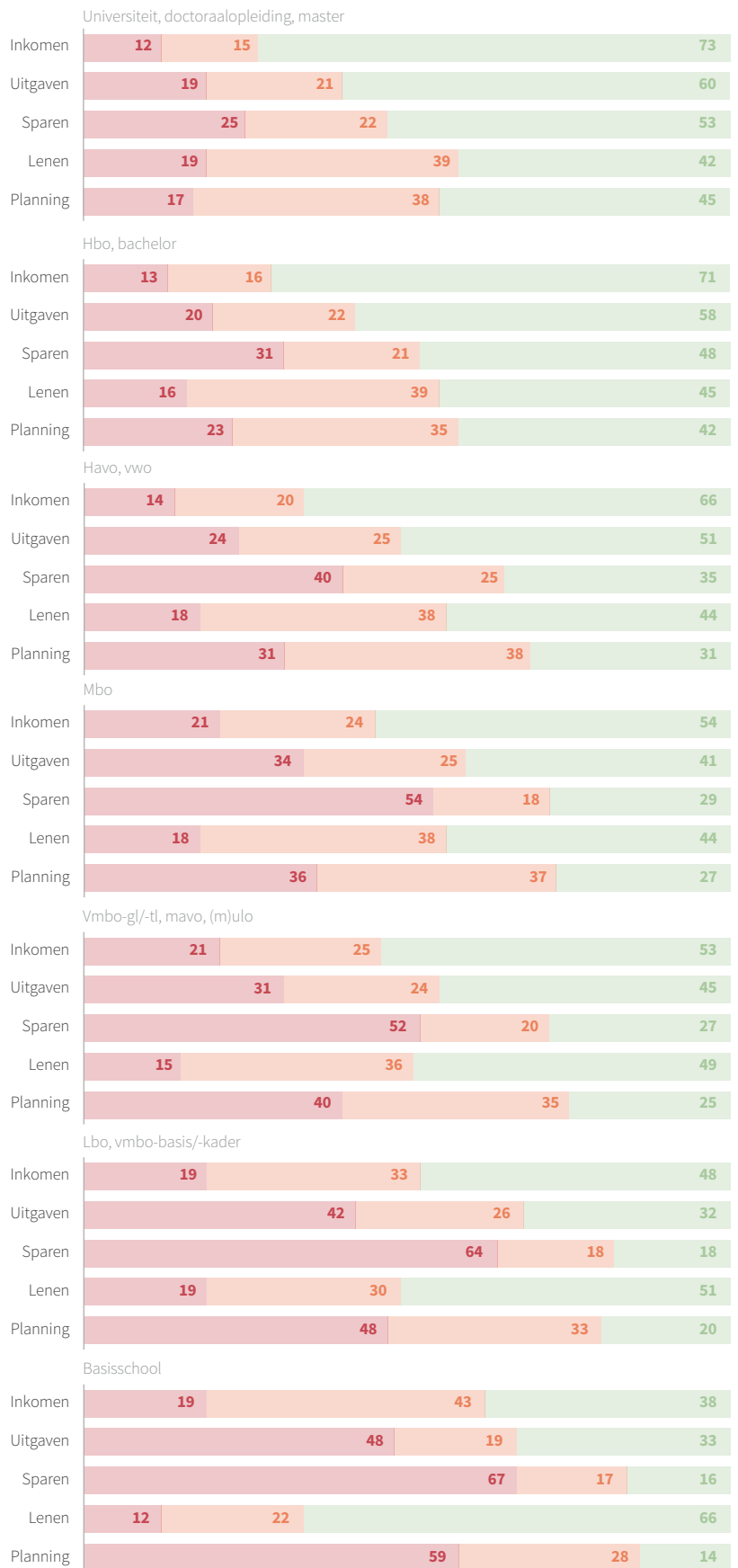
FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

Ook bij hoogopgeleiden aandachtspunten

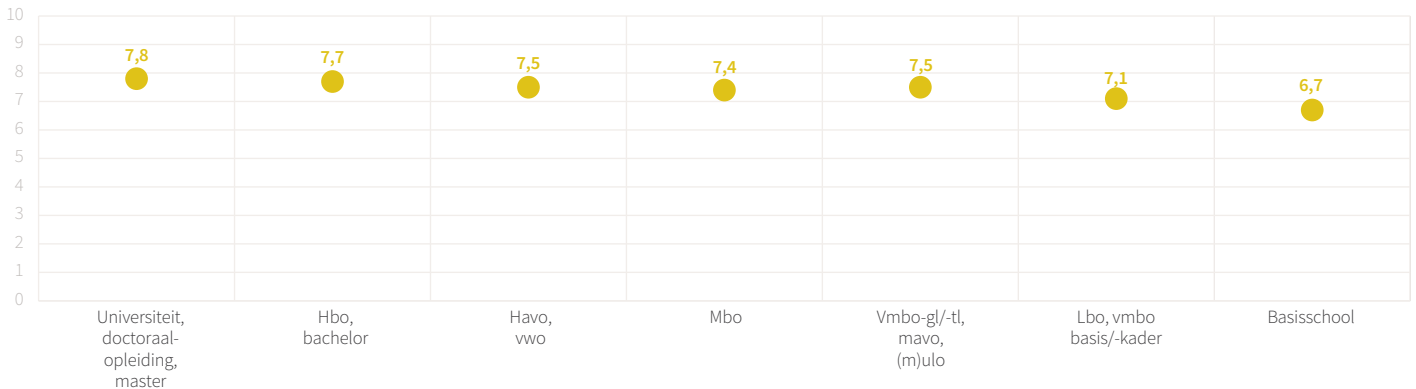
Een hoger opleidingsniveau geeft mensen dus een voorsprong op financieel vlak, maar dat wil uiteraard niet zeggen dat hoogopgeleiden automatisch financieel Gezond zijn, of op alle domeinen goed scores. Op alle domeinen zien we ook oranje en rode scores (figuur 6.9). Bij Lenen zijn het, opvallend genoeg, zelfs vaker mensen met vmbo-gl/tl, mavo of (m)ulo (49%), lbo of vmbo-basis/kader (51%) en basisschool (66%) die een groene score halen. Dit komt doordat deze groepen relatief vaak aangeven geen schulden te hebben (58% vmbo-gl/tl, mavo of (m)ulo, 58% lbo of vmbo-basis/kader en 68% basisschool).

Qua financiële houding springen de hoogstopgeleiden er in negatieve zin uit. Ze geven vaker dan de andere opleidingsniveaus aan dat het ze niet goed lukt om hun financiële zaken te regelen (18% tegenover gemiddeld 14%), dat ze weinig controle hebben over hun financiële situatie (15% tegenover gemiddeld 12%) en dat ze zich machteloos voelen als ze denken aan hun financiële situatie (17% tegenover gemiddeld 13%). Ook zeggen ze relatief vaak liever geld te lenen om dingen meteen te kopen dan ervoor te sparen (14% tegenover gemiddeld 10%), liever niet te bezuinigen dan te moeten lenen voor alledaagse uitgaven (12% tegenover gemiddeld 10%) en liever hun geld uit te geven dan het te bewaren voor onverwachtse uitgaven (15% tegenover gemiddeld 11%).

Figuur 6.9 Subscore per domein per opleidingsniveau, in %

Figuur 6.10 Rapportcijfer over de kennis van, en inzicht in, financiële zaken per opleidingsniveau

Te zelfverzekerd over kennis?

Nederlanders geven zichzelf tamelijk hoge cijfers voor hun kennis van en inzicht in financiële zaken: van gemiddeld een 6,7 bij basisschoolniveau tot een 7,8 bij universitair niveau (figuur 6.10, bovenaan). Binnen elke opleidingsgroep geven de meeste mensen (drie op de tien) zichzelf een 8. Dit zijn hoge cijfers. Tegelijkertijd laten de resultaten zien dat Nederlanders mogelijk niet alle financiële zaken even goed begrijpen. Dat zien we zowel bij de echte kennisvragen (figuur 6.11, rechts) als bij vragen over hun financiële zaken. Zo geeft een deel van de Nederlanders aan 'ik weet het niet' aan bij vragen over impactvolle financiële zaken. 48% van de Nederlanders met een basisschoolopleiding zegt bijvoorbeeld niet te weten hoe lang ze nodig zullen hebben om hun consumptieve schulden af te betalen, versus 9% van de Nederlanders met een universitaire opleiding. Ook zegt 14% van de Nederlanders met een basisschoolopleiding graag te willen weten hoe hun inkomen op pensioendatum eruit zal zien maar het lastig te vinden om hier achter te komen, versus 5% van de Nederlanders met een universitaire opleiding. Hier liggen aanknopingspunten voor financiële organisaties om gerichte hulp en informatie te bieden.

Figuur 6.11 Financiële kennisvragen voor de laagst- en hoogstopleiden, in %

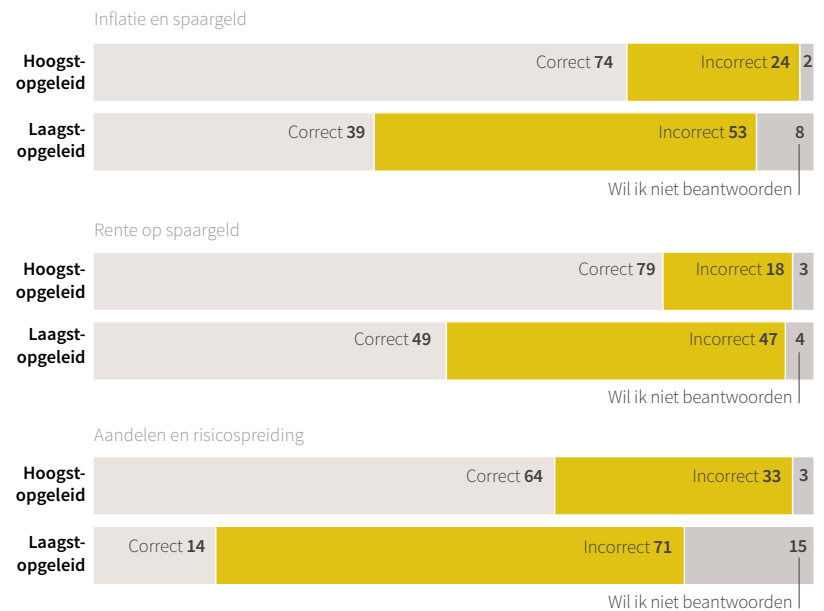

FOTO: UNSPLASH/VISUAL STORIES MICHELE

6.4 Financiële gezondheid in economisch zwaardere tijden

Vanwege corona waren 2020 en 2021 geen normale jaren, en we kunnen de uitkomsten dan ook niet interpreteren zonder deze ingrijpende gebeurtenis daarin mee te nemen. Soortgelijke gebeurtenissen die een grote impact hebben op de maatschappij kunnen zich vaker voordoen, met alle (economische) gevolgen van dien. Welke effecten van de crisis zien we in de werksituatie van Nederlanders? Wat betekent dit voor hun financiële gezondheid? Als hun werksituatie is veranderd, zijn mensen dan voldoende weerbaar om die klap te kunnen opvangen?

Welke ontwikkelingen zien we bij arbeid en inkomen?

Om antwoord te kunnen geven op deze vragen hebben we Nederlanders gevraagd of zij, als belangrijkste bron van inkomsten, gebruikmaken van een financiële regeling van de overheid in verband met de coronacrisis. Slechts 0,6% gaf aan dat dit het geval is. Dit lage percentage is verklaarbaar doordat de focus van deze vraag niet lag op ondersteuning via andere partijen, zoals betaalpauses voor hypotheekbetaling bij de bank, maar directe regelingen vanuit de overheid.⁵³ Het merendeel hiervan is gericht op ondernemers. Van de 0,6% die gebruikmaakt van deze regelingen zijn relatief meer Nederlanders financieel Ongezond (40%) en betreft het relatief vaker de hoogstopgeleiden (39%). Behalve naar deze cijfers, die een een-op-eenrelatie met corona laten zien, hebben we gekeken naar de werksituaties die mogelijk beïnvloed zijn door corona.

De landelijke werkloosheidscijfers schommelden in die periode tussen de 4,6% (augustus 2020) en 3,1% (juli 2021).⁵⁴ Vanwege de steunmaatregelen van de overheid is het banenverlies relatief beperkt gebleven. Dat is ook terug te zien in de resultaten van dit onderzoek: in totaal geeft 4% van de respondenten aan het afgelopen jaar geheel of gedeeltelijk werkloos te zijn geworden. Hoewel we niet weten wanneer deze mensen in de afgelopen twaalf maanden hun baan hebben verloren, is een flinke groep nog niet teruggekeerd naar betaald werk: slechts 28% van hen geeft aan op het moment van het invullen van de vragenlijst betaald werk te hebben. 43% heeft op het moment van invullen nog een uitkering, 7% heeft geen uitkering maar ook geen betaald werk en 9% studeert zonder betaald werk.

Behalve dat er mensen werkloos zijn geworden, is ook 6% van de respondenten minder gaan werken, is 5% meer gaan werken en kreeg zo'n 2% van de mensen te maken met een salarisverlaging.⁵⁵

Vooral bij jongeren onder de 35 jaar veranderingen in werk en inkomen

Als we kijken naar de samenstelling van de groep mensen

Figuur 6.12 Werkgebeurtenissen per leeftijdscategorie, in %

die deze werkgebeurtenissen hebben meegemaakt, dan zien we geen grote verschillen tussen mannen en vrouwen. Wel zien we dat met name jongeren tot 35 jaar hiermee te maken kregen (figuur 6.12). Zo geldt bij zowel het life event 'werkloos geworden' als 'minder gaan werken' dat 47% jonger dan 35 jaar is. Van de groep die een salarisverlaging heeft gekregen is 62% jonger dan 35 jaar; bij de groep die meer is gaan werken geldt dit zelfs voor 66%.

Het life event 'werkloos geworden' komen we relatief vaak tegen bij mensen die op huishoudniveau het minimumloon (14%) of benedenmodaal (21%) verdienen. Dit lijkt logisch omdat mensen er in deze situaties financieel flink op achteruitgaan. Tegelijkertijd zou het ook zo kunnen zijn dat werkloosheid een toch al financieel minder gezonde groep raakt. Verder valt op dat het life event 'minder gaan werken' relatief vaak voorkomt bij een huishoudensinkomen tussen de één en twee keer modaal (22%). Dit betreft mogelijk mensen die zich een teruggang in inkomen kunnen permitteren en hierin een bewuste keuze hebben gemaakt. De grotere vertegenwoordiging van Nederlanders tot 35 jaar bij deze life events zou erop kunnen duiden dat mensen minder zijn gaan werken vanwege een wijziging in de gezinssituatie (bijvoorbeeld de komst van een kind).

Nederlanders die meer zijn gaan werken of minder zijn gaan verdienen hebben relatief vaak op huishoudniveau een inkomen van meer dan twee keer modaal (26% respectievelijk 29%).

⁵³ Er is gevraagd naar de belangrijkste bron van inkomsten, waarbij aangegeven kon worden 'financiële regeling van de overheid i.v.m. coronacrisis' (NOW, Tozo, TONK, TOGS, TVL).

⁵⁴ CBS, 2021c.

⁵⁵ Het aantal Nederlanders dat te maken kreeg met faillissement was zeer klein. Slechts 0,3% van de respondenten gaf dit aan.

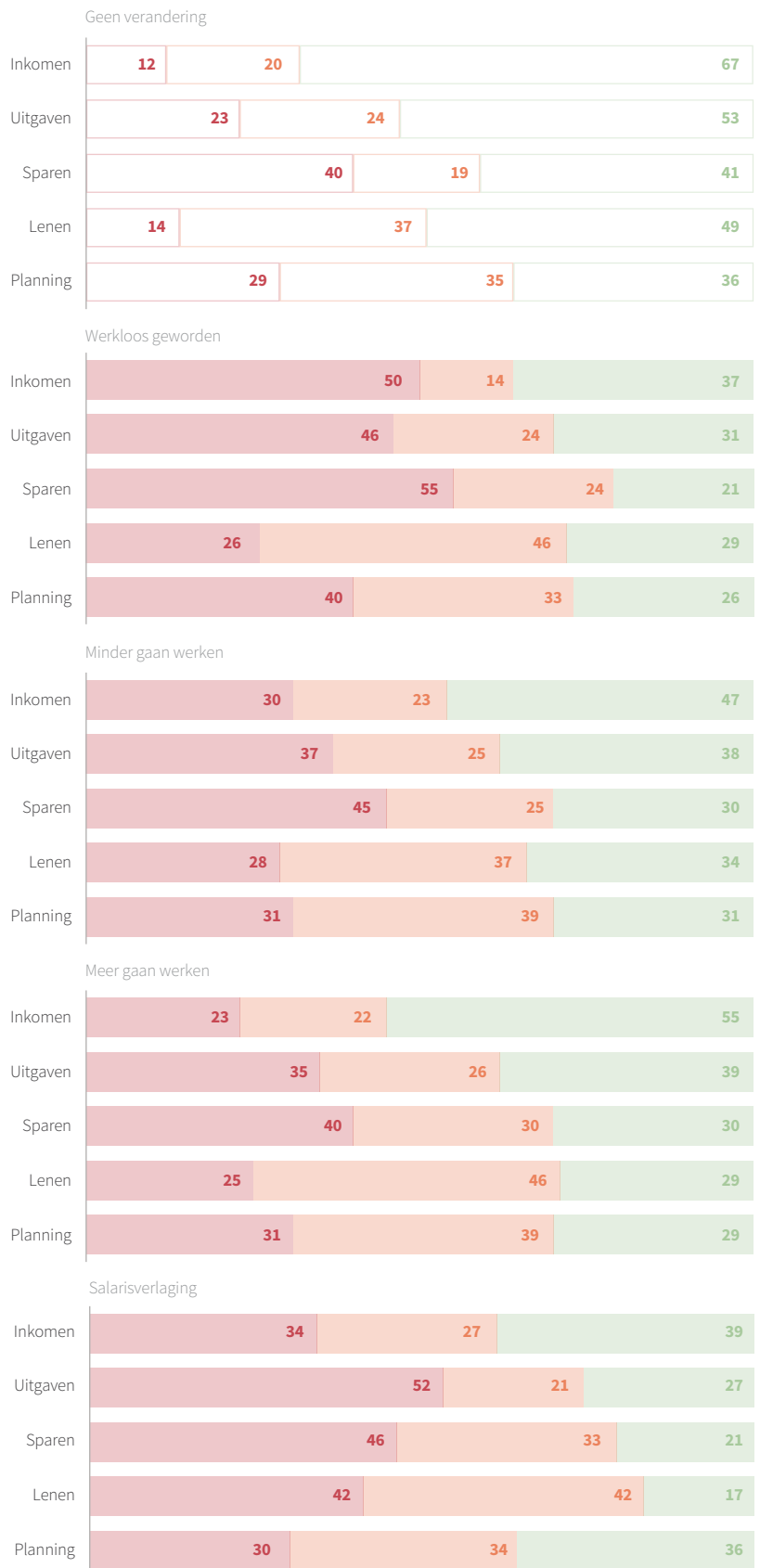
Hoe hangt dit samen met financiële gezondheid?

Als we kijken naar het effect op financiële gezondheid, dan zien we dat Nederlanders die werkloos zijn geworden, een salarisverlaging hebben gekregen of meer of minder zijn gaan werken op drie van de vijf domeinen relatief meer rood scoren dan mensen die geen gebeurtenis meemaakten op werkgebied (figuur 6.13). En hoewel bij het domein Sparen minder rood wordt gescoord, zien we daar wel vaker een oranje score terugkomen. Dit geldt voor mensen die minder zijn gaan werken (25%), die meer zijn gaan werken (30%) en die een salarisverlaging hebben gekregen (33%), versus 19% van de mensen die geen werkgebeurtenis hebben meegemaakt.

Als we inzoomen op de life events zelf dan springt 'geheel of gedeeltelijk werkloos geworden' er negatief uit. Zo zien we dat mensen die deze werkgebeurtenis meemaakten op alle vijf de domeinen slechter scoren dan mensen die geen verandering meemaakten: 50% rood op het domein Inkomen (versus 12% bij geen verandering), 46% rood op Uitgaven (versus 23%), 55% rood op Sparen (versus 40%), 26% rood op Lenen (versus 14%) en 40% rood op Planning (versus 29%).

Het overkoepelende beeld van de hierboven genoemde groepen is dat de financiële weerbaarheid laag is: zij kunnen onverwachte gebeurtenissen moeilijk opvangen. Daarbij geldt zeker voor de groepen die al financieel Kwetsbaar of Ongezonder zijn dat de kans dat zij hun financiële weerbaarheid versterken minder groot is door hun grote moeite om een spaarbuffer aan te leggen. Een eventuele volgende economische crisis, of verdere implicaties van corona, kunnen hierdoor een nog minder gezonde situatie opleveren.

Figuur 6.13 Subscore per domein van Nederlanders die geen of juist wel een life event hebben meegemaakt in hun werksituatie, in %

7 Aanbevelingen

Nederland heeft nog een weg te gaan als het gaat om financiële gezondheid, zo laat dit onderzoek zien. Driekwart van de Nederlanders is niet financieel Gezond, en zelfs onder de mensen die dat wél zijn zien we verbeterpunten. Verschillende groepen in Nederland – en dus niet per definitie alleen de financieel Ongezonde huishoudens – kunnen zich op een of meerdere domeinen verbeteren. Vaak kunnen deze groepen met relatief eenvoudige acties hun financiële weerbaarheid vergroten. Zij ervaren nu mogelijk geen problemen, maar kunnen daar op de langere termijn wel last van krijgen. Bijvoorbeeld omdat ze te weinig pensioen hebben of bij onverwachte gebeurtenissen zoals ontslag geen buffer hebben. Juist vanwege de wisselwerking tussen de verschillende domeinen van financiële gezondheid is het belangrijk dat je je financiële gedrag aanpast als je situatie verandert.

De resultaten van dit onderzoek onderstrepen de noodzaak voor huishoudens om stappen te zetten om hun financiële gezondheid en veerkracht te versterken. Daar kunnen ze goede ondersteuning bij gebruiken, afgestemd op hun persoonlijke situatie. In lijn met de inzichten van dit rapport hebben wij daarom een aantal aanbevelingen geformuleerd. De kern daarvan betreft de oproep om vanuit een brede coalitie oplossingen te ontwikkelen om het financiële gedrag – en daarmee de financiële gezondheid – van Nederlandse huishoudens te verbeteren. Hierbij zullen alle betrokken partijen afzonderlijk én gezamenlijk hun verantwoordelijkheid moeten nemen in hun dienstverlening naar hun klanten toe. Belangrijk uitgangspunt daarbij is dat we een gezamenlijke en eenduidige definitie van financiële gezondheid hanteren.

Onze aanbevelingen richten we aan een brede groep organisaties en instellingen die direct of indirect te maken hebben met de financiële gezondheid van Nederlanders (het ecosysteem rondom financiële gezondheid). Naast deze algemene aanbevelingen hebben we ook een aantal specifieke aanbevelingen per type organisatie geformuleerd.

De resultaten van dit onderzoek onderstrepen de noodzaak voor huishoudens om stappen te zetten om hun financiële gezondheid en veerkracht te versterken

Algemene aanbevelingen

1. Benader financiële gezondheid van Nederlanders vanuit een holistisch perspectief

Financiële gezondheid is een dynamische balanceeract tussen de vijf domeinen Lenen, Sparen, Inkomen, Uitgaven en Planning. De verhouding tussen deze vijf domeinen, in combinatie met de financiële kennis en persoonlijke kenmerken, bepaalt de financiële gezondheid van Nederlanders. We pleiten er dan ook voor om financiële gezondheid in samenhang te benaderen, en niet te focussen op slechts een van deze domeinen. Met andere woorden, er is een holistisch perspectief nodig. Dit geldt ook voor de oplossingen die worden ontwikkeld. Als de spelers binnen het financiële ecosysteem willen bijdragen aan verbetering van de financiële gezondheid van Nederland is het belangrijk dat hun oplossingen gericht zijn op het volledige palet van financiële gezondheid, en niet slechts op één domein.

2. Hanteer een eenduidige definitie en meetmethodiek van financiële gezondheid

Het is van belang dat één definitie van financiële gezondheid wordt omarmd, en daarmee een uniform kader om financiële gezondheid te duiden. Op grond van deze definitie moet er een eenduidige meetmethodiek worden ontwikkeld. Een breed gedragen definitie creëert een gemeenschappelijke 'taal' om met uiteenlopende organisaties over financiële gezondheid te praten. Dit zorgt ervoor dat organisaties burgers/consumenten gerichter en effectiever kunnen adviseren. Met een dergelijke definitie en een eenduidige meetmethodiek kunnen we ook meten hoe het ervoor staat met de financiële gezondheid op landelijk, lokaal en individueel niveau, en met de ontwikkeling daarvan. Dit maakt het mogelijk om gerichter beleid en innovaties te ontwikkelen en hun impact te meten.

Voor dit onderzoek hebben wij hierin alvast het voortouw genomen door samen met het Nibud, ING en de Universiteit Leiden een heldere en robuuste definitie van financiële gezondheid en een bijbehorende meetmethodiek te omarmen. We willen in gesprek gaan met het ecosysteem om te onderzoeken of deze behoefte voor een eenduidige manier van definiëren breed wordt gedeeld.

3. Vergroot de financiële kennis en vaardigheden van Nederlanders

Uit het onderzoek blijkt dat er een aantal subgroepen zijn waarvan de financiële gezondheid onder druk staat, zoals inwoners van de grootste drie steden, vrouwen en jongeren. Het is belangrijk dat de financiële kennis en vaardigheden van met name deze groepen meer aandacht krijgen. Effectieve hulp aan deze groepen is maatwerk en vraagt dus om een gerichte aanpak vanuit het financiële ecosysteem. Het gaat om oplossingen die rekening houden met de specifieke kenmerken en aandachtspunten van de betreffende groepen. Ter illustratie: inwoners uit de grootste drie steden zouden vaker moeten worden gestimuleerd om hun financiële gezondheid te controleren en indien nodig actie te ondernemen – op een manier die past bij hun situatie en omstandigheden, waaronder het leven in de grote stad.

Als de spelers binnen het financiële ecosysteem willen bijdragen aan verbetering van de financiële gezondheid van Nederland is het belangrijk dat hun oplossingen gericht zijn op het volledige palet van financiële gezondheid, en niet slechts op één domein

Maar ook andere groepen vragen om op maat gemaakte diensten en producten. Denk aan jonge mensen die willen gaan ondernemen. Deze ambitie is door het ecosysteem goed te ondersteunen vanuit het brede perspectief van financiële gezondheid. Zo is het belangrijk dat deze mensen inzicht krijgen in de impact van hun ambitie op hun financiële gezondheid, en dat zij gericht geïnformeerd worden over manieren om financieel gezond te blijven bij het waarmaken van hun dromen. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om informatie over pensioen en verzekeringen.

4. Communiceer over financiële gezondheid via de juiste kanalen

Een groot deel van de Nederlanders wordt in de communicatie over financiële gezondheid niet bereikt via de bestaande kanalen – en als zij wel worden bereikt, voelen ze zich vaak niet aangesproken vanwege de nadruk op schulden. We kunnen specifieke doelgroepen beter bereiken door gebruik te maken van andere kanalen. Denk hierbij aan opiniemakers of influencers op Instagram of TikTok in plaats van een overheids campagne via tv-spotjes. Een voorwaarde om dit te kunnen doen is dat we weten waar de doelgroep zich op social media bevindt. Verder is het belangrijk dat de influencers de juiste boodschap delen, onafhankelijk en met kennis van zaken.

5. Werk samen aan financiële gezondheid

Financiële gezondheid is een breed maatschappelijk onderwerp dat niet onder de verantwoordelijkheid valt van alleen de overheid, één organisatie of een sector. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid van alle partijen die – op welke manier dan ook – het financiële gedrag van Nederlanders kunnen beïnvloeden en daarom ook in actie moeten komen. Het verbeteren van de financiële gezondheid vraagt dan ook om een samenwerking die zich uitstrekt tot het brede ecosysteem: niet alleen traditionele spelers zoals banken en pensioenfondsen, maar ook andere partijen binnen én buiten de financiële sector hebben hierin een rol.

Het gaat hierbij in de eerste plaats om partijen die direct betrokken zijn bij het uitgeven, sparen, lenen en plannen van consumenten, zoals e-commerce-bedrijven, intermediairs en fysieke winkels. Daarnaast zijn partijen nodig die kunnen helpen bij het stimuleren van gezond financieel gedrag, zoals overheidsinstanties, onderwijsinstellingen, (gedrags-) wetenschappers, werkgevers en influencers.

Specifieke aanbevelingen per type organisatie

Het is dus van belang dat organisaties binnen het brede financiële ecosysteem meer en beter samenwerken om de financiële gezondheid van Nederlanders te verbeteren. Daarnaast kunnen partijen elk ook een specifieke rol spelen vanuit de aard van hun organisatie of businessmodel. Vanuit

hun unieke expertise, kanalen en contact met Nederlanders kunnen zij mensen namelijk nadrukkelijker ‘sturen’ in de richting van keuzes waar hun financiële gezondheid bij gebaat is. Omdat er zo veel verschillende typen organisaties betrokken zijn bij dit maatschappelijke onderwerp, hebben wij ook een aantal aanbevelingen per type organisatie geformuleerd.

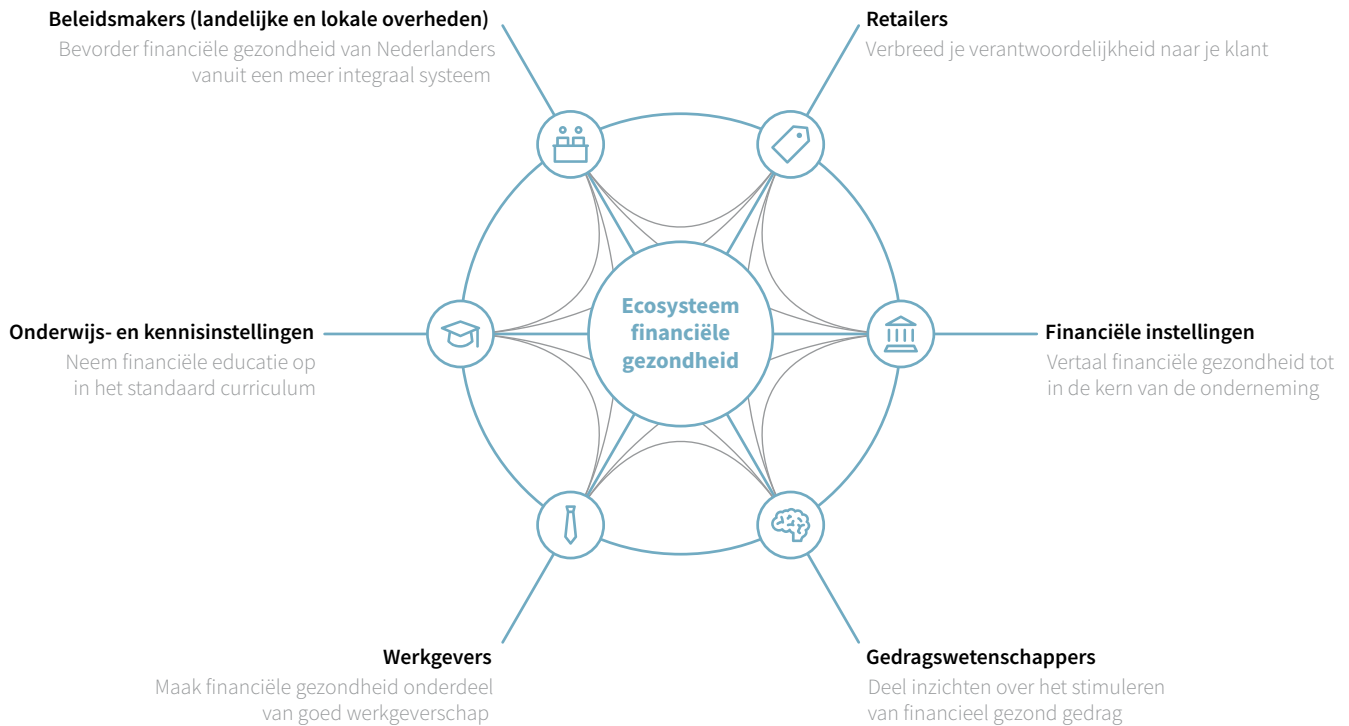

FOTO: UNSPLASH/RICHARD VAN HAAG

Retailers | *Verbreed je verantwoordelijkheid naar je klant*

Offline en online retailers hebben een directe impact op het gedrag van consumenten en zijn daarmee ook medeverantwoordelijk voor hun financiële gezondheid. Die verantwoordelijkheid zouden ze moeten vertalen naar hun bedrijfsstrategie. We mogen daarbij niet uit het oog verliezen dat bij financiële gezondheid ook onbewuste processen in de hersenen een rol spelen. Met name bij online winkelen kunnen bedrijven het consumentengedrag goed monitoren en nudgen, en zo consumenten (onbewust) verleiden tot aankopen. Daarbij wordt momenteel de financiële gezondheid van de consument nog te vaak buiten beschouwing gelaten, waardoor consumenten verleid kunnen worden tot 'ongezonde' aankopen. Een belangrijk ondersteunend inzicht hierbij is dat een financieel gezonde klant op de lange termijn ook meer voordeel oplevert voor de onderneming.

Financiële instellingen | *Vertaal financiële gezondheid tot in de kern van de onderneming*

Tot de brede groep van financiële instellingen behoren de traditionele partijen die vaak al in gesprek zijn met hun klanten over hun financiële zaken. Deze partijen hebben een bredere maatschappelijke verantwoordelijkheid. Financiële instellingen doen al veel – deels van overheidswege – op het gebied van toezicht en vroegsignalering. Het is belangrijk dat deze partijen financiële gezondheid vertalen tot in de kern van hun bedrijfsvoering. Dat betekent onder meer dat al hun producten en diensten erop gericht zijn de financiële gezondheid van hun klanten te bevorderen. Maar het is ook hun taak om te voorkomen dat mensen door irrationeel handelen verkeerde beslissingen nemen. Financiële instellingen hebben immers inzicht in het financiële leven van mensen. Zij kunnen signaleren of er veranderingen zijn die de financiële gezondheid van mensen beïnvloeden. De vraag is wel hoever de verantwoordelijkheid van deze partijen moet gaan, vooral vanuit het oogpunt van privacy. Als maatschappij moeten we hierover in gesprek gaan.

Gedragswetenschappers | *Deel inzichten over het stimuleren van financieel gezond gedrag*

Gedragswetenschappers kunnen organisaties helpen door inzichten te delen over manieren waarop zij hun klanten kunnen ondersteunen om hun financiële gedrag daadwerkelijk aan te passen. Dit vakgebied laat zien hoe we dankzij relatief eenvoudige ingrepen financieel gezond gedrag bij mensen kunnen stimuleren. Gedragswetenschappers zouden dan ook een prominentere rol moeten spelen rondom dit thema. Dit kunnen zij doen door bestaand onderzoek op dit gebied te delen en toe te passen. Daarnaast kunnen zij nieuw onderzoek starten in samenwerking met bijvoorbeeld retailers om zo specifieke inzichten op te doen rondom gezond financieel gedrag. Deze inzichten kunnen vervolgens worden gedeeld en geschaald binnen het ecosysteem. Ten slotte zouden gedragswetenschappers nadrukkelijker betrokken moeten worden als vast onderdeel van het team bij het ontwikkelen van nieuwe proposities door bijvoorbeeld banken.

Onderwijs- en kennisinstellingen | *Neem financiële educatie op in het standaard curriculum*

Financiële gezondheid wordt bepaald door je gedrag, maar ook door je vermogen om financiële producten en diensten te begrijpen en op basis daarvan weloverwogen keuzes te maken. Het is daarom belangrijk dat hier in het onderwijs meer aandacht voor komt. Er zijn al goede initiatieven op dit vlak, zoals de Week van het Geld, maar er is meer nodig. Het is hierbij ook van belang om aandacht te besteden aan de manier waarop je gedrag je financiële gezondheid beïnvloedt. Deze onderwerpen zouden onderdeel moeten worden van het standaard curriculum in het voortgezet onderwijs, iets waar meerdere partijen al langere tijd voor pleiten. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

³⁰ Van der Schors en Schonewille, 2017.

FOTO: UNSPLASH/MARC KLEEN

Werkgevers | Maak financiële gezondheid onderdeel van goed werkgeverschap

Naast retailers, financiële instellingen en het onderwijsveld hebben ook werkgevers hun ingang naar consumenten, die immers hun werknemers zijn. Werkgevers kunnen werknemers laagdrempelige hulp bieden. In toenemende mate helpen werkgevers al bij de fysieke en mentale gezondheid van hun werknemers. Binnen deze welzijnprogramma's is echter vaak te weinig aandacht voor de financiële gezondheid, terwijl dit wel degelijk ook vanuit werkgeversperspectief belangrijk is. Onderzoek van het Nibud³⁰ laat bijvoorbeeld zien dat 62% van de werkgevers werknemers met financiële problemen in dienst heeft, en dat een werknemer met financiële problemen werkgevers gemiddeld 13.000 euro per jaar kost. Naast goed werkgeverschap loont het dus ook financiële gezondheid een plek te geven binnen de welzijnsprogramma's. Werkgevers kunnen een belangrijke rol spelen bij het bespreekbaar maken, het onderkennen en benoemen van financiële gezondheid. Denk bijvoorbeeld aan het aanbieden van planningstools. Van belang hierbij is dat men experts betreft daar waar specifieke expertise nodig is over een van de domeinen van financiële gezondheid.

Beleidsmakers (landelijke en lokale overheden) | Bevorder financiële gezondheid van Nederlanders vanuit een meer integraal systeem

Mensen kunnen slechts tot op zekere hoogte zelf verantwoordelijk worden gehouden voor hun financiële gezondheid. De inrichting van ons systeem (subsidies, uitkeringen etc.) heeft namelijk ook invloed op de financiële gezondheid van Nederlanders. Een meer integraal perspectief op financiële gezondheid kan voor overheden op dit punt het verschil maken. Met name op landelijk niveau hapert het systeem van toeslagen en subsidies regelmatig en kan een breder perspectief op financiële gezondheid veel bijdragen.

Nawoord

Het wereldwijde doel van Deloitte is om een impact te maken die ertoe doet op de samenleving als geheel. We geloven dat we het grootste verschil kunnen maken door onze kerncompetenties, onze kennis en ons netwerk te delen in maatschappelijke initiatieven. Op die manier willen we impact maken op de financiële gezondheid van Nederland.

Vanuit Deloitte willen wij ons onderzoek naar financiële gezondheid jaarlijks uitvoeren om te zien wat de staat is van de financiële gezondheid van Nederland. Hiermee willen we helpen om bewustzijn te creëren en veranderingen inzichtelijk te maken, en laten zien waar mogelijke verbeterpunten in onze maatschappij liggen. De komende jaren zal Deloitte zich actief blijven inzetten voor financiële gezondheid. Daarmee doelen we op het aanjagen van initiatieven, het bundelen en beschikbaar stellen van kennis en het samenbrengen van partners rondom financiële gezondheid.

Tot slot: dit rapport is het product van een samenwerking tussen verschillende partijen die de financiële gezondheid van Nederland willen verbeteren. Een samenwerking als deze – maar dan breder – hebben wij voor ogen met onze boodschap aan het ecosysteem. Wij willen alle betrokken partijen bedanken voor hun hulp bij het schrijven dit rapport. Met jullie feedback en betrokkenheid hebben we onze gezamenlijke ambitie om Nederland financieel gezonder te maken een stukje dichterbij gebracht.

Samen op weg naar een financieel gezond Nederland!

FOTO: UNSPLASH/DJURRE STOOVE

Colofon

Dit rapport is geschreven door:

Deloitte.

Wendy Brink – den Nieuwenboer
Director bij Deloitte
Risk Advisory,
Regulatory Risk
wbrink@deloitte.nl

Bastiaan Walenkamp
Director bij Deloitte
Center for the Edge,
Transformations & Ecosystems
bwalenkamp@deloitte.nl

Peter van Loon
Partner bij Deloitte
Consulting,
Core Business Operations
pevanloon@deloitte.nl

Manon van Bakel
Manager bij Deloitte
Risk Advisory,
Regulatory Risk
mvanbakel@deloitte.nl

Met dank aan:

Christiaan Visser
Partner bij Deloitte
Risk Advisory

Marieke Commandeur
Director bij Deloitte
Consulting, Customer & Marketing

Claudia Bony
Consultant bij Deloitte
Consulting,
Artificial Intelligence & Data

Dit rapport is tot stand gekomen met medewerking van de volgende partijen:

Marike Knoef
Professor of Economics bij
Leiden University
Director at Netspar

Max van Lent
Assistant Professor of Economics
bij Leiden University

Stefan van Woelderren
Financial Health Lead bij ING
Global Sustainability

Cora van Horssen
Hoofd kennisteam bij Nibud

Gabriëlla Bettonville
Hoofd communicatie bij Nibud

Nanne Houtsma
Junior wetenschappelijk
medewerker

Literatuur

AFM (2021). *AFM Market Watch 3*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/onderwerpen/afm-market-watch>

Antonides, G., Groot, I.M. de, & Raaij, W.F. van (2008). *Resultaten Financieel inzicht van Nederlanders. Publieksonderzoek over 4280 consumenten in opdracht van CentiQ*. Den Haag: CentiQ. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/477775>

BKR (2020). *Schuldenmonitor 2019. Jaarrapport*. Tiel: Stichting BKR. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.bkr.nl/media/1466/bkrschuldenmonitorinteractiefperpagina.pdf

Bleidorn, W., Denissen, J.J.A., Gebauer, J.E., Arslan, R.C., Rentfrow, P.J., & Potter, J. (2016). Age and Gender Differences in Self-Esteem – A Cross-Cultural Window, *Journal of Personality and Social Psychology*, 111 (3), 396-410. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.apa.org/pubs/journals/releases/psp-pspp0000078.pdf

Boisclair, D., Lusardi, A., & Michaud, P.C. (2017). Financial literacy and retirement planning in Canada. *Journal of Pension Economics & Finance*, 16 (3), 277-296. Geraadpleegd op 11 november 2021 via https://www.nber.org/system/files/working_papers/w20297/w20297.pdf

Bruijn, E. de, & Antonides, G. (2020). Determinants of financial worry and rumination. *Journal of Economic Psychology*, 76, 102233. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102233>

Bucher-Koenen, T., Alessie, R., Lusardi, A., & Rooij, M. van (2021). *Fearless Woman: Financial Literacy and Stock Market Participation*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank. Geraadpleegd op 11 november 2021 via https://www.dnb.nl/media/zpylqbyo/working_paper_no-708.pdf

CBS (2021a). Statline bevolking kerncijfers. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37296ned/table?ts=1636980542819>

CBS (2021b). *Aantal huishoudens met problematische schulden niet toegenomen*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/26/aantal-huishoudens-met-problematische-schulden-niet-toegenomen

CBS (2021c). *Werkloosheid daalt het sterkst onder jongeren*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/33/werkloosheid-daalt-het-sterkst-onder-jongeren>

CBS (2020a). *Beroep op spaargeld in 2020 vooralsnog niet groter dan in 2019*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/beroep-op-spaargeld-in-2020-vooralsnog-niet-groter-dan-in-2019

CBS (2020b). *Schuldenproblematiek in beeld. Huishoudens met geregistreerde problematische schulden 2015-2018*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/26/schuldenproblematiek-in-beeld>

CBS (2019a). *Beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen; bedrijfstakken (SBI 2008)*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81920NED/table?fromstatweb>

CBS (2019b). *Welvaart & Welzijn 2019. Geld en gezondheid in de 3e levensfase*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://longreads.cbs.nl/welvaart-en-welzijn-2019/welvaart-en-welzijn/>

Choi, J., Laibson, D., Madrian, B., & Metrick, A. (2006). Saving for Retirement on the Path of Least Resistance. In: McCaffrey, E., Slemrod, J. (red.), *Behavioral Public Finance: Toward a New Agenda*, 304-351. New York: Russell Sage Foundation. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.320.4925&rep=rep1&type=pdf>

Clark, R.L., Hammond, R.G., & Khalaf, C. (2019). Planning for retirement? The importance of time preferences. *Journal of Labor Research*, 40 (2), 127-150. Geraadpleegd op 11 november 2021 via https://www.nber.org/system/files/working_papers/w23501/w23501.pdf

Consumer Financial Protection Bureau (CFPB) (2017). *CFPB Financial Well-Being Scale. Scale Development Technical Report*, Washington DC, CFPB. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.consumerfinance.gov/data-research/research-reports/financial-well-being-technical-report/>

Consumer Financial Protection Bureau (CFPB) (2015). *Financial well-being: The goal of financial education*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.consumerfinance.gov/data-research/research-reports/financial-well-being/>

College voor de Rechten van de Mens (2017). *Drie onderzoeken tonen werkgeversrisico's voor ongelijke beloning van mannen en vrouwen*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://mensenrechten.nl/nl/nieuws/drie-onderzoeken-tonen-werkgeversrisicos-voor-ongelijke-beloning-van-mannen-en-vrouwen>

Comerton-Forde, C. de New, J. P., Salamanca, N., Ribar, D. C., Nicastro, A., & Ross, J. (2020). Measuring financial wellbeing with self-reported and bank-record data. Melbourne Institute Working Paper No. 26/20. *Melbourne Institute: Applied Economic & Social Research, University of Melbourne*. <https://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/publications/working-papers/search/result?paper=3547050>

Commonwealth Bank of Australia en the University of Melbourne (2019). *Improving the Financial Wellbeing of Australians*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.commbank.com.au/banking/guidance/find-your-financial-wellbeing-score.html>

Credit Suisse (2021). *Global wealth report 2021*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html

- DPC (2021). *Welke factoren hebben invloed op gedrag?* Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.communicatierijk.nl/vakkennis/casi/gerdagsbepalers-welke-factoren-bepalen-gedrag>
- Dur, R., Fleming, D., Garderen, M. van, & Lent, M. van (2021). A social norm nudge to save more: A field experiment at a retail bank. *Journal of Public Economics*, 200, 104443. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272721000797?via%3Dihub
- Groen, A., & Gaalen, C. van (2021). *De coronacrisis en ons geld. Wat is de invloed van de lockdown op onze portemonnee en vakantieplannen?* Utrecht: Nibud. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-rapport-Coronacrisis-en-ons-geld.pdf
- Financial Conduct Authority (FCA) (2021). *The Financial Lives 2020 survey (Wave 2): Technical report*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.fca.org.uk/publication/research/financial-lives-survey-2020-technical-report.pdf>
- Financial Conduct Authority (FCA) (2017). *The FCA's Financial Lives Survey 2017 - Technical Report*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.fca.org.uk/publication/research/financial-lives-survey-2017-technical-report.pdf>
- Financial Health Network (FHN) (2020). *U.S. Financial Health Pulse: 2020 Trends Report*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://finhealthnetwork.org/research/u-s-financial-health-pulse-2020-trends-report/>
- Financial Health Network (FHN) (2018). *U.S. Financial Health Pulse: 2018 Baseline Survey Results*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://finhealthnetwork.org/research/u-s-financial-health-pulse-2018-baseline-survey-results/>
- Financial Health Network (FHN) (2017). *Impact Report: Financial Health: Building it Together*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://finhealthnetwork.org/research/2017-impact-report-financial-health-building-it-together/>
- Jonkers, W. (2021). *De financiën van Nederlandse huishoudens in 2020*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.cbs.nl/nl-nl/longread/de-nederlandse-economie/2021/de-financien-van-nederlandse-huishoudens-in-2020?onpage=true
- Kempson, E., Finney, A., & Poppe, C. (2017). *Financial Well-Being A Conceptual Model and Preliminary Analysis*. SIFO Consumption Research Norway. DOI: [10.13140/RG.2.2.18737.68961](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18737.68961).
- Knoef M.G., Caminada, K., Been, J., & Goudswaard, K.P. (2017). *De toereikendheid van pensioenopbouw na de crisis en pensioenhervormingen*. Netspar Industry Paper Series: Design Paper nr. 68. Tilburg: Netspar. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.netspar.nl/assets/uploads/Netspar-Design-Paper-68-WEB.pdf
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of pension economics & finance*, 10(4), 497-508. Geraadpleegd op 11 november 2021 via https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17107/w17107.pdf
- Madern, T. en A. van der Schors (2012). *Kans op financiële problemen*. Utrecht: Nibud. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Rapport-2012-kans-op-financiele-problemen.pdf>
- Mitchell, O.S., & Lusardi, A. (2015). Financial literacy and economic outcomes: Evidence and policy implications. *The Journal of Retirement*, 3 (1), 107-114. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5445906/>
- Nibud (2020). *Schuldpreventie: visie en beleid*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/schuldpreventie-visie-en-beleid/>
- Nibud (2019). *Financiële problemen 2018. Geldzaken in de praktijk 2018-2019 deel 1*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.nibud.nl/beroepsmatig/financieel-problemen-rapport-2018/
- Ommeren, C.M. van, Ruig, L.S. de, & Vroonhof, P. (2009). *Huishoudens in de rode cijfers*. Zoetermeer: Panteia. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://aedescms.getbynder.com/m/603f7c6f74e9651d/original/Eindrapport-Panteia-Huishoudens-in-de-rode-cijfers-omvang-en-achtergronden-van-schuldenproblematiek-bij-huishoudens-9-januari-2013.pdf>
- Orth, U., & Robins, R.W. (2014). *The Development of Self-Esteem*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.researchgate.net/publication/264200525_The_Development_of_Self-Esteem
- Ottaviani, C., & Vandone, D. (2011). Impulsivity and household indebtedness: Evidence from real life. *Journal of Economic Psychology*, 32 (5), 754-761. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S016748701100081X>
- Rooij, M.C. van, Lusardi, A., & Alessie, R.J. (2011). Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. *Journal of Economic Psychology*, 32 (4), 593-608. Geraadpleegd op 11 november 2021 via https://econpapers.repec.org/article/eeejoepsy/v_3a32_3ay_3a2011_3ai_3a4_3ap_3a593-608.htm
- Schors, A. van der, & Schonewille, G. (2017). *Personeel met schulden. Een peiling over financiële problemen op de werkvloer*. Utrecht: Nibud. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-rapport-Personeel-met-schulden-2017-1.pdf>
- SCP (2021). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2021/03/03/een-jaar-met-corona/Een+jaar+met+corona.pdf>

SCP (2019). *Armoede in kaart 2019*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/>

Thaler, R. H., & Benartzi, S. (2004). Save more tomorrow™: Using behavioral economics to increase employee saving. *Journal of political Economy*, 112(S1), S164-S187. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://doi.org/10.1086/380085>

Vlaev, I., & Elliott, A. (2014). Financial well-being components. *Social Indicators Research*, 118(3), 1103-1123. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <http://fairbanking.org.uk/wp-content/uploads/2016/06/Published-FWB-components.pdf>

Wijzer in geldzaken (2020). *Flitspeiling financiële kwetsbaarheid. Onderzoek financiële kwetsbaarheid door de coronacrisis*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via <https://www.verzekeraars.nl/media/7379/wijzer-in-geldzaken-flitspeiling-financiele-kwetsbaarheid-05-2020.pdf>

Wijzer in geldzaken (2019). *Monitor financieel gedrag 2019*. Geraadpleegd op 11 november 2021 via www.wijzeringeldzaken.nl/platform-wijzeringeldzaken/publicaties/monitor-financieel-gedrag-wijzer-in-geldzaken-2019.pdf

Vragenlijst

1. Inkomen

De volgende vragen gaan over het inkomen van uw huishouden. We bedoelen daarmee bijvoorbeeld het inkomen uit werk, uitkering of verhuur van een woning.

1.1 Wat is meestal de financiële situatie van uw huishouden? Mijn huishouden:

- a. Maakt of heeft schulden
- b. Gebruikt een deel van het spaargeld om rond te komen
- c. Komt precies rond
- d. Houdt een beetje geld over
- e. Houdt veel geld over

1.2 Hoe moeilijk of makkelijk kan uw huishouden op dit moment rondkomen?

- a. Zeer moeilijk
- b. Moeilijk
- c. Niet moeilijk en niet makkelijk
- d. Makkelijk
- e. Zeer makkelijk

1.3 Denk aan het inkomen dat u in eerdere jaren had. Was het inkomen voor uw huishouden de afgelopen 12 maanden veel lager of hoger, of ongeveer hetzelfde?

- a. Veel lager
- b. Lager
- c. Ongeveer hetzelfde
- d. Hoger
- e. Veel hoger
- f. Ik weet het niet

1.4 Hoe goed kunt u het inkomen van uw huishouden voor de komende tijd voorspellen? Kies het antwoord dat het beste bij uw situatie past.

- a. Ik kan het inkomen voor de komende 12 maanden of meer voorspellen
- b. Ik kan het inkomen voor de komende 9 maanden voorspellen
- c. Ik kan het inkomen voor de komende 6 maanden voorspellen
- d. Ik kan het inkomen voor de komende 3 maanden voorspellen
- e. Ik kan het inkomen niet goed voorspellen

2. Uitgaven

De volgende vragen gaan over de uitgaven van uw huishouden. Sommige uitgaven zijn noodzakelijk om te kunnen leven, zoals uitgaven aan huur/hypotheek, elektriciteit, water, boodschappen en kleding. Daarnaast zijn er uitgaven die niet direct noodzakelijk zijn, zoals een vakantie of een nieuwe auto. Deze uitgaven komen later in de vragenlijst ook aan bod.

2.1 De totale uitgaven van mijn huishouden waren de afgelopen 12 maanden:

- a. Veel lager dan het inkomen
- b. Iets lager dan het inkomen
- c. Ongeveer even hoog als het inkomen
- d. Iets hoger dan het inkomen
- e. Veel hoger dan het inkomen
- f. Ik weet het niet

2.2 Hoe moeilijk of makkelijk was het de afgelopen 12 maanden voor uw huishouden om de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud te betalen, zoals woonlasten, boodschappen en kleding?

- a. Zeer moeilijk
- b. Moeilijk
- c. Niet moeilijk en niet gemakkelijk
- d. Makkelijk
- e. Zeer makkelijk

2.3 Ik kan alle rekeningen van mijn huishouden:

- a. Zonder problemen betalen
- b. Allemaal betalen, maar het is af en toe lastig
- c. Allemaal betalen, maar het is altijd lastig
- d. Niet altijd betalen, waardoor ik bij sommige rekeningen een achterstand heb
- e. Regelmatig niet betalen, waardoor ik bij veel rekeningen een achterstand heb

3. Sparen

De volgende vragen gaan over het spaargeld en spaargedrag van uw huishouden. Onder spaargeld vallen ook beleggingen (aandelen, obligaties, beleggingsfondsen, etc.) en extra sparen voor uw pensioen.

3.1 Stel dat uw huishouden de belangrijkste bron van inkomsten verliest. Hoe lang zou u dan rond kunnen komen zonder geld te lenen of te verhuizen?

- a. 6 Maanden of meer
- b. 3-5 Maanden
- c. 1-2 Maanden
- d. 1 Week – 1 maand
- e. Minder dan 1 week

3.2 Hoe zeker bent u dat de grotere uitgaven die uw huishouden wil doen (zoals een vakantie, schilderwerk aan uw huis of een auto) haalbaar zijn?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik weet dat grotere uitgaven niet haalbaar zijn

3.3 Als mijn huishouden morgen een uitgave zou moeten doen die gelijk is aan het maandinkomen van mijn huishouden, dan zou ik:

- a. Het geld makkelijk bij elkaar kunnen krijgen
- b. Het geld bij elkaar kunnen krijgen, maar iets moeten veranderen, zoals minder uitgeven
- c. Iets moeten doen om het geld bij elkaar te krijgen, zoals iets verkopen of extra werken. Ik hoef geen geld te lenen
- d. Moeten lenen, bijvoorbeeld via een persoonlijke lening of bij familie/vrienden. Dit geld zou ik moeten terugbetalen
- e. Het geld waarschijnlijk niet bij elkaar krijgen

3.4 Welke uitspraak omschrijft uw spaargedrag het best?

- a. Ik spaar elke maand een vast bedrag
- b. Ik spaar elke maand, maar het bedrag verschilt
- c. Ik probeer geld te sparen, maar dat lukt me niet elke maand
- d. Ik kan alleen sparen als ik een financiële meevaller heb
- e. Ik spaar niet

3.5 Hoeveel van het netto inkomen van uw huishouden spaart u gemiddeld per maand? Het netto inkomen is het inkomen dat uw huishouden daadwerkelijk op de rekening ontvangt.

- a. Minder dan €100
- b. Tussen de €100 en €500
- c. Tussen de €500 en €1000
- d. Meer dan €1000
- e. Ik spaar niet
- f. Ik weet het niet

3.6 Hoe verwacht u dat het inkomen van uw huishouden eruitziet op uw pensioendatum?

- a. Ik heb er vertrouwen in dat mijn maandelijkse inkomen voldoende zal zijn
- b. Ik weet dat mijn maandelijkse inkomen onvoldoende zal zijn maar ik doe daar niets aan
- c. Ik weet dat mijn maandelijkse inkomen onvoldoende zal zijn en doe daar iets aan, bijvoorbeeld door bij te sparen en/of te beleggen
- d. Ik ben er niet mee bezig en weet niet of mijn pensioen voldoende zal zijn
- e. Ik wil het graag weten maar ik vind het lastig om hier achter te komen
- f. Niet van toepassing: ik ben al met pensioen

3.7 Als uw huishouden voor een langere periode geld overhoudt, investeert u dit dan?

- Ja, ik investeer en ben hier bewust mee bezig
- Ja, ik investeer maar kijk er verder niet actief naar om
- Nee, ik weet dat het kan maar ik doe het niet
- Nee, ik weet niet hoe dat moet
- Nee, ik heb geen geld over om te investeren

4. Schulden

De volgende vragen gaan over de schulden die uw huishouden heeft. Daarmee bedoelen we bijvoorbeeld een persoonlijke lening, geld dat u van andere mensen heeft geleend en openstaande rekeningen. Hypotheken en studieschulden bij DUO zien we als een andere vorm van schuld. U krijgt daar aparte vragen over.

4.1 Ik weet precies hoe de schulden van mijn huishouden eruitzien (het totale bedrag, de vervaldatum en de kosten). Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Enigszins mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Enigszins mee eens
- e. Helemaal mee eens
- f. Mijn huishouden heeft geen schulden

4.2 Hoeveel zorgen maakt u zich over de schulden van uw huishouden? Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- a. Ik maak me geen zorgen
- b. Ik maak me een beetje zorgen
- c. Ik maak me zorgen
- d. Ik maak me veel zorgen
- e. Mijn huishouden heeft geen schulden

4.3 Hoe lang denkt u dat u ongeveer nodig heeft om de schulden van uw huishouden af te betalen, zonder uw levensstijl te veranderen? Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- a. Mijn huishouden heeft geen schulden
- b. 0 Tot 1 jaar
- c. 1 Tot 5 jaar
- d. 6 Tot 10 jaar
- e. 11 Tot 20 jaar
- f. Meer dan 20 jaar
- g. Ik zal de schulden van mijn huishouden nooit afbetalen
- h. Ik weet het niet

Nu volgen vragen over de eventuele hypotheekschuld en DUO-studieschuld van uw huishouden.

4.4 Hoe zeker bent u dat u de hypotheekschuld van uw huishouden op tijd zal aflossen, zonder uw levensstijl te veranderen?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik ben van plan mijn hypotheek aan het einde van de looptijd af te lossen door een nieuwe lening af te sluiten
- g. Mijn huishouden heeft geen hypotheek

4.5 Hoe zeker bent u dat uw huishouden de totale DUO-studieschuld op tijd zal aflossen, zonder uw levensstijl te veranderen?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik studeer nog en weet nog niet hoe hoog mijn lening uiteindelijk zal zijn
- g. Ik heb geen DUO-studielening

5. Planning

Denkt u na over de besteding van uw geld? Maakt u plannen, ook voor de toekomst? Daar gaan de volgende vragen over.

5.1 Over welke periode maakt u meestal financiële plannen voor uw huishouden? U kunt meerdere antwoorden selecteren.

- a. Ik maak geen financiële plannen
- b. De komende weken
- c. De komende paar maanden
- d. Het komende jaar
- e. De komende paar jaren
- f. De komende 5 tot 10 jaar
- g. Langer dan de komende 10 jaar

5.2 Hoe vaak maakt u een overzicht van uw inkomsten en uitgaven?

- a. Elk jaar
- b. Elke maand
- c. Elke week
- d. Ik heb een overzicht dat ik steeds aanpas als er iets verandert
- e. Ik heb weleens een overzicht gemaakt maar houd dit niet structureel bij
- f. Nooit

5.3 Hoe zeker bent u dat u goede financiële plannen hebt gemaakt voor uw pensioen?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik heb geen plannen gemaakt voor mijn pensioen

5.4 Hoe zeker bent u dat uw verzekeringen eventuele grote schades (zoals brand, inbraak of een overstroming) voldoende dekken?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik weet dat ik niet voldoende dekking heb

- 5.5 Stel dat er een heftige gebeurtenis in uw leven plaatsvindt, zoals een echtscheiding, het overlijden van een gezinslid of arbeidsongeschiktheid als zelfstandige. U heeft daardoor bijvoorbeeld plotseling veel minder inkomsten of hogere uitgaven. Hoe zeker bent u dat uw huishouden dan nog kan rondkomen, dankzij bijvoorbeeld een verzekering of spaargeld?
- Zeer zeker
 - Zeker
 - Enigszins zeker
 - Onzeker
 - Zeer onzeker
 - Ik weet dat ik niet voldoende inkomsten heb
- 5.6 Hoe zeker bent u dat uw huishouden de financiële doelen voor de toekomst kan bereiken? Denk aan doelen zoals het kopen van een huis of met vervroegd pensioen gaan.
- Zeer zeker
 - Zeker
 - Enigszins zeker
 - Onzeker
 - Zeer onzeker
 - Ik weet dat ik mijn financiële doelen niet kan bereiken

6. Financiële kennis en vaardigheden

Hoe goed denkt u dat uw kennis van, en inzicht in, financiële zaken is? Geef een cijfer van 1 tot 10.

- 6.1 Stel dat u €100 op uw spaarrekening heeft staan tegen een rente van 1% per jaar en de inflatie 2% per jaar bedraagt. Hoeveel zou u na een jaar kunnen kopen met het geld op uw spaarrekening?
- Meer dan vandaag
 - Precies evenveel als vandaag
 - Minder dan vandaag
 - Weet ik niet
 - Deze vraag wil ik niet beantwoorden
- 6.2 Stel dat u €100 op uw spaarrekening heeft staan en de rente 2% per jaar is. Hoeveel denkt u dat u na 5 jaar op de rekening zou hebben staan als u tussendoor geen geld opneemt?
- Meer dan €102
 - Precies €102
 - Minder dan €102
 - Weet ik niet
 - Deze vraag wil ik niet beantwoorden
- 6.3 Denkt u dat de volgende uitspraak waar of niet waar is?: Het kopen van aandelen van één bedrijf levert doorgaans een veiliger rendement op dan een aandelenfonds.
- Waar
 - Niet waar
 - Weet ik niet
 - Deze vraag wil ik niet beantwoorden

7. Houding en karakter

Nu volgen er een aantal algemene stellingen. Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen.

- 7.1 Het lukt mij niet goed om mijn financiële zaken te regelen.
- Helemaal mee oneens
 - Mee oneens
 - Niet mee eens, niet mee oneens
 - Mee eens
 - Helemaal mee eens

7.2 Ik heb het gevoel dat ik weinig controle heb over mijn financiële situatie.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.3 Als ik aan mijn financiële situatie denk, dan voel ik mij machteloos.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.4 Ik ben alleen bezig met wat ik nu moet betalen. De rest zie ik later wel.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.5 Door mijn financiële situatie leef ik van dag tot dag.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.6 Ik houd rekening met dingen die ik over een tijdje moet betalen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.7 Ik leen liever geld om dingen meteen te kopen dan dat ik ervoor spaar.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.8 Ik zou liever bezuinigen dan te moeten lenen voor alledaagse uitgaven.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.9 Ik geef liever mijn geld uit dan dat ik het bewaar voor onverwachte uitgaven.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.10 Het voelt beter om geld uit te geven dan om te sparen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.11 Ik blijf kalm als ik voor financiële moeilijkheden kom te staan. Ik vertrouw op mijn eigen vaardigheden om grip op mijn financiën te krijgen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.12 Ik kan de meeste financiële problemen oplossen als ik er de nodige moeite voor doe.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.13 Stel dat we een euro opgooien. Of het kop of munt is, bepaalt hoeveel geld u krijgt. Voor welk spel zou u kiezen? Het spel waarin ik:

- a. Zowel bij kop als munt €28 krijg
- b. €24 Krijg bij kop en €36 krijg bij munt
- c. €16 Krijg bij kop en €52 krijg bij munt
- d. €12 Krijg bij kop en €60 krijg bij munt
- e. €2 Krijg bij kop en €70 krijg bij munt

7.14 Stel dat u mag kiezen tussen 1000 euro nu of een bedrag over een jaar. Hoeveel moet dat bedrag dan minimaal zijn?

<Open tekstveld waarin bedrag in cijfers kan worden ingevuld>

Stel dat u mag kiezen tussen 1000 euro nu of een bedrag over 10 jaar. Hoeveel moet dat bedrag dan minimaal zijn?

<Open tekstveld waarin bedrag in cijfers kan worden ingevuld>

8. Achtergrondkenmerken

Tot slot willen we u nog een paar vragen over uzelf stellen. Ze gaan over u persoonlijk, behalve als in de vraag duidelijk staat dat het over uw huishouden gaat.

8.1 Wat is uw geslacht?

- a. Man
- b. Vrouw
- c. Anders

8.2 Wat is uw leeftijd?

<Open tekstveld waarin leeftijd in cijfers kan worden ingevuld>

8.3 Wat is het totale bruto jaarlijkseinkomen van uw huishouden? Tel alles bij elkaar op. Denk aan:

Salaris (bruto, dus met de belastingen en premies erbij), Pensioen, Uitkeringen, Studiefinanciering, Winst vanuit aandelen, Inkomen uit verhuur van woning(en), Alimentatie

- a. Minimum (minder dan € 14.100)
- b. Minder dan modaal (€ 14.100 -< € 29.500)
- c. Bijna modaal (€ 29.500 -< € 36.500)
- d. Modaal (€ 36.500 -< € 43.500)
- e. Tussen 1 en 2 keer modaal (€ 43.500 -< € 73.000)
- f. Twee keer modaal (€ 73.000 -< € 87.100)
- g. Meer dan twee keer modaal (€ 87.100 Of meer)
- h. Weet ik niet/wil ik niet zeggen

8.4 Welke situatie geldt op dit moment voor u?

- a. Ik heb betaald werk
- b. Ik heb alleen een uitkering (ww, bijstand, wao, wia (wga/iva))
- c. Ik heb betaald werk en een uitkering (ww, bijstand, wao, wia (wga/iva))
- d. Ik heb geen betaald werk en geen uitkering
- e. Ik studeer en heb betaald werk
- f. Ik studeer zonder betaald werk
- g. Ik heb alleen aow/pensioen
- h. Ik heb betaald werk en aow/pensioen

8.5 Wat is op dit moment uw belangrijkste bron van inkomsten?

- a. Werk in loondienst
- b. Werk als zelfstandige (zzp'er/ondernemer)
- c. Pensioen/aow
- d. Uitkering (ww, bijstand, wao, wia (wga/iva))
- e. Studiefinanciering
- f. Financiële regeling van de overheid i.v.m. Coronacrisis (NOW, Tozo, TONK, TOGS, TVL).
- g. Anders, namelijk: <Open tekstveld waarin de belangrijkste bron van inkomsten kan worden ingevuld>

8.6 Welke situatie geldt op dit moment voor uw partner? Dit is iemand met wie u een huishouden vormt. Mijn partner:

- a. Heeft betaald werk
- b. Heeft alleen een uitkering (ww, bijstand, wao, wia (wga/iva))
- c. Heeft betaald werk en een uitkering (ww, bijstand, wao, wia (wga/iva))
- d. Heeft geen betaald werk en geen uitkering
- e. Studeert en heeft betaald werk
- f. Studeert zonder betaald werk
- g. Heeft alleen aow/pensioen
- h. Heeft betaald werk en aow/pensioen
- i. Ik heb geen partner met wie ik een huishouden vorm

8.7 Hoeveel mensen in uw huishouden zijn afhankelijk van het totale inkomen (uzelf meegerekend)?

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4
- e. 5
- f. 6 of meer
- g. Geen

8.8 Wat is op dit moment uw situatie?

- a. Alleenstaand
- b. Gehuwd of geregistreerd partnerschap
- c. Gescheiden
- d. Weduwe of weduwnaar
- e. Samenwonend
- f. Zeg ik liever niet

8.9 Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt?

- a. Basisschool
- b. Lbo, vmbo basis/kader
- c. Vmbo gl/tl, mavo, (m)ulo
- d. Mbo
- e. Havo, vwo
- f. Hbo, bachelor
- g. Universiteit, doctoraalopleiding, master
- h. Anders, namelijk: <Open tekstveld waarin opleidingsniveau kan worden ingevuld>

8.10 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw woonsituatie? Ik ben:

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. Op mezelf gaan wonen (vanuit mijn ouderlijk huis)
- b. Weer bij mijn ouder(s) gaan wonen
- c. Gaan samenwonen
- d. Verhuisd
- e. Anders, namelijk:
- f. Er is niets veranderd in mijn woonsituatie
- g. Zeg ik liever niet

8.11 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw persoonlijke situatie?

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. Komst van een kind
- b. Getrouwd of geregistreerd partnerschap
- c. Relatie beëindigd
- d. Begonnen met fulltime studeren
- e. Begonnen met parttime studeren
- f. Ziekte/arbeidsongeschiktheid
- g. Overlijden partner
- h. Overlijden vader/moeder
- i. Anders, namelijk: <Open tekstveld waarin persoonlijke situatie kan worden ingevuld>
- j. Er is niets veranderd in mijn persoonlijke situatie
- k. Zeg ik liever niet

8.12 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw werksituatie?

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. Nieuwe baan
- b. (Gedeeltelijk) werkloos geworden
- c. Minder uren gaan werken
- d. Meer uren gaan werken
- e. Salarisverhoging
- f. Salarisverlaging
- g. Start eigen bedrijf
- h. Faillissement eigen bedrijf
- i. Anders, namelijk: <Open tekstveld waarin werksituatie kan worden ingevuld>
- j. Ik heb geen gebeurtenissen meegemaakt
- k. Zeg ik liever niet

8.13 In wat voor soort woning woont u?

- a. Koopwoning
- b. Sociale huurwoning
- c. Particuliere huurwoning
- d. Anders, namelijk:
- e. Weet ik niet

8.14 Hoe vaak had uw familie financiële problemen toen u opgroeide?

- a. Altijd
- b. Regelmatig
- c. Soms
- d. Zelden
- e. Nooit
- f. Weet ik niet

Deloitte.

Center for the Edge

Deloitte refers to one or more of Deloitte Touche Tohmatsu Limited ("DTTL"), its global network of member firms and their related entities. DTTL (also referred to as "Deloitte Global") and each of its member firms are legally separate and independent entities. DTTL does not provide services to clients. Please see www.deloitte.nl/about to learn more.

Deloitte is a leading global provider of audit and assurance, consulting, financial advisory, risk advisory, tax and related services. Our network of member firms in more than 150 countries and territories serves four out of five Fortune Global 500® companies. Learn how Deloitte's approximately 286,000 people make an impact that matters at www.deloitte.nl.

This communication contains general information only, and none of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, its member firms or their related entities (collectively, the "Deloitte network") is, by means of this communication, rendering professional advice or services. Before making any decision or taking any action that may affect your finances or your business, you should consult a qualified professional adviser. No entity in the Deloitte network shall be responsible for any loss whatsoever sustained by any person who relies on this communication.

